आधुनिकविश्वस्य अद्वितीयः क्षत्रियसम्राट्
श्री ५ महेन्द्रवीरविक्रमशाहदेवमहोदयः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीः

वक्तव्य

"प्रतिष्ठालक्षण सारसमुच्चयः"को दोश्रो भाग प्रकाशनमा श्राउंदै छ। प्रस्तुत प्रकाशनले विद्वत् पाठकवर्गको आवश्यकताको परिपूर्ति अझै वढी मात्रामा गर्ने छ भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु। नेपाली वास्तुकलाको अध्ययन गर्ने तथा यस सम्बन्धमा खोज गर्ने प्रवृति अपेक्षाकृत बढ्दै गएको देखिन्छ, । यस संदर्भमा यस पुस्तकको उपयोगिताको अनुमान लगाउन गाह्रो पर्ने छैन ।

यसको प्रकाशनका निम्ति मेहनत गर्ने सबै सहयोगीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु ।

रमेशजंग थापा
निर्देशक
पुरातत्त्व बिभाग

०२५–१–१

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रस्तावना

संयुक्तराष्ट्रसंघे हिन्दुराष्ट्रस्य हिन्दुजनतायाश्च प्रातिनिध्यं दधानमेकमात्रं हिन्दुगौरवरूपेणावस्थितं नेपालाधिराज्यं विश्वस्मिन् विश्रुतचरमेव । अस्मिन्नधिराज्ये प्रायशो भारतीयहिन्दुसंस्कृति मूलभूता ग्रन्थाः सुरक्षिताः सन्ति । हिन्दुसंस्कृत्यात्मकस्य रथस्य सम्यक् परिचालनाय ज्ञानचक्रं विज्ञानचक्रं चेत्युभयमेव चक्रं परमावश्यकमिति च जानन्त्येव हिन्दुसंस्कृतितत्त्वविदो विद्वांसः । तत्र हिन्दुसंस्कृतौ विज्ञानस्य कीदृशं स्थानमस्तीति परिशीलयतां गवेषणापरायणानां विदुषां प्रमोदाय वास्तुविज्ञाने, मूर्तिविज्ञाने, भूविज्ञाने, वनविज्ञाने, दारुविज्ञाने, वनस्पतिविज्ञाने, प्रस्तरविज्ञाने, मृद्विज्ञाने, देशविशेषविज्ञाने, सुधाविज्ञाने, वज्रनिर्माणविज्ञाने, देवताप्रासादादिविज्ञाने, एवम् अन्यविविधविज्ञाने च स्वीयामनितरसाधारणीं मौलिकतां बिभ्रद् अयंप्रतिष्ठालक्षणसारसमुच्चयो नाम ग्रन्थः प्रकाशयितु प्रारभ्यत । तत्र पूर्वो भागः वि. सं. २०२१ तमवर्षे प्रकाशितः । तस्मिन् भागे ११ अध्याया एव प्रकाशिताः । अधुना अवशिष्टोः द्वात्रिंशाध्यायपर्यन्तः समग्र एव ग्रन्थः प्रकाशमुपगतः प्रतीक्षां कुर्वतां तत्र भवतां मनीषिमहोदयानां पुरतः समुपढौकितो वर्त्तते । अस्य ग्रन्थस्य रचयिता पूर्वभागे अविज्ञात एवासीत् उत्तरभागस्य प्रकाशनार्थं संपादने कर्मणि विशेषतः परिश्राम्यद्भिरस्माभिरस्य ग्रन्थस्य कर्ता वैरोचनेति नाम्ना ख्यातिमुपगतो महान् मनीषिवर्यो वास्तुविद्याविदामग्रणीः प्राच्यविज्ञानवेदिषु सुप्रसिद्धःसिद्धहस्तो विद्वानासीदिति सम्यक् परिचितः । अनेन विदुषा निम्नलिखितानां ग्रन्थानां सारमादाय अयं ग्रन्थः समुल्लिखितः तद्यथाः—

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

"प्रतिष्ठाकल्पः कौमारं, किरणं पिङ्गलामतम् ।
देव्यामतं, मयं नन्दि प्रतिष्ठापारमेश्वरम् ।।
भास्करं, लिङ्गकल्पं च विद्यापुराण वाथुलम् ।
शक्राख्यं, वामदेवं च द्विधा पैतामहं तथा ।।
वाण-गर्गमतं, याम्यं, हंसाख्यं, वैश्वकर्मकम् ।
प्रतिष्ठातन्त्राण्येतानि शिवोक्तान्येकविंशतिः ।।
एतेभ्यः सारमादाय, नारत्पौष्करात्तथा ।
पद्मोत्थमार्कण्डेयाभ्यां रम्भासिद्धादिरम्भतः ।।
रत्नप्रयोजनाच्चाहितिलकेभ्यस्तथापरान् ।
मार्तण्डाह्वयतो लक्ष्यं सर्वमेतत्समुच्चयम् ।। इति

(प्रतिष्ठालक्षणसारसमुच्चयः
भाग १ पृ. ३७–३८)

अयं ग्रन्थः सप्तनामाआदर्शपुस्तकानां सहायतः संपादित इति पूर्वभागेऽस्याभिनिरूपितम् । तेषु ८०० वर्षप्राचीनं हस्तलिखितं ताडपत्र-पुस्तकं सर्वतः प्राचीनतमम् । अस्य ग्रन्थस्य कर्तुर्वैरोचनस्य जन्म कदा कुत्र अभवत् कश्चायं वैरोचन इति विविदिषायाः पूर्तये ग्रन्थस्यान्तिमश्लोकाः प्रदर्श्यन्ते ।

आसीद् गोपालभूपः सकलवसुमतीभूषणो दोषहीन--
स्तस्याङ्गांशो महात्मा कृतिनृपतियतिर्धीरनाथः पृथुश्रीः
तत्पुत्रः प्राप्तकीर्तिर्वचतचतुरिमा विश्रुतो भूमिचक्रे
चक्रे सोऽयं प्रतिष्ठाविधिमतिललितं पञ्चवक्त्रोपगीतम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीमान्मत्तमयूरजो हरसमः शैवः कुलद्योतकः
प्रख्यातो विमलादिकः शिवपरश्चाचार्यवर्यो ऽभवत् ।।
पूज्यो निर्भयभूमिपस्य च गुरुस्तेनाभिषिक्तः स्वयं
ज्ञानीशानशिवस्तदङ्घ्रिजनितो वैरोचनो दैशिकः ।।इति।।

अस्य श्लोकद्वयस्य पर्यालोचनतोहि– ग्रन्थान्ते ग्रन्थाकारस्य द्विविधस्यैव वंशस्य उल्लेखः कृतो वर्तते इति ज्ञायते । अस्माकं प्राचीन परिपाटयां वंशस्य द्वैविध्यं वर्तते–" वंशो द्विधा विद्यया जन्मना च" इति । तत्र पूर्वश्लोकेन जन्मसंबन्धी वंशः प्रदर्शितः । तत्र पुरुष त्रितयस्य उल्लेखो दत्तः । तथाहि-ग्रन्थकर्तुः पितामहो गोपालभूपः । पिता धीरनाथः । ग्रन्थकर्ता वैरोचन इति । उत्तरश्लोकेन विद्यासंबन्धी वंशः प्रदर्शितः । तत्र च मत्तमयूरात्मजो हरतुल्यः शैवसंप्रदायनिष्णातो विमल[1]शिवाचार्यो वैरोचनस्य परमगुरुः । ईशा[2]नशिवश्च गुरुः । तदेवं विमलशिव ईशानशिवः वैरोचन इति पुरुषत्रयस्य उल्लेखो दत्तः अतोस्य ग्रन्थस्य कर्ता वैरोचनो गोपालभूपालपौत्रः विमलशिवाचार्यस्य प्रशिष्य इति प्रतीयते ।

अयं गोपालभूपपौत्रो वैरोचनः कुत्र कदा आसीदिति विषये डा. रमाशङ्करत्रिपाठिलिखितस्य "प्राचीन भारतका इतिहास" नामकस्य पुस्तकस्य १३ अध्यायस्य २ प्रकरणस्य कश्चिद् भागः प्रदर्श्यते–

---

१. विमलशिवस्य ग्रन्थो विमलावतीतन्त्राख्यो ऽस्मिन् अभिलेखालये वर्तते यत्र षट्• पटलाः सन्ति ।

२. ईशानशिवस्य ग्रन्थश्च ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिनामधेयः सन् १९२० तमे वर्षे अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलीतः प्रकाशितः । यत्र सामान्यपादः, मन्त्रपादः, क्रियापाद, योगापादश्चेति चत्वारः पादाः सन्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पालराज कुल
बंगाल का पूर्व वृत्तान्त

प्राचीन काल मे वंगालका भाग्य मगधके साथ शृङ्खलित था। जिन्हें प्रसिग्राइ और गंगरिहाई जातियोंका राजा कहा गया है, उन नन्दों और मौर्यों ने भी गंगा की इस निचली घाटीपर अपना स्वत्व बनाये रखा। कुषाणों के समयमें वंगाल निश्चय उनके शासनसे बाहर रहा, परन्तु गुप्तोंने उस पर अपना अधिकार फिर स्थापित किया। गुप्त साम्राज्यके पतनके पश्चात् वंगाल मे छोटे छोटे अनेक राज्य उठखडे हुये और ईशानवर्मन् मौखरी के हरहा अभिलेख मे तो छठी सदी ईस्वी के मध्यमे समुद्र तटवर्ती गौडोंकी सामरिक सक्रियताका भी उल्लेख है। सातवी सदी के आरम्भ मे वंगालपर शशाङ्कका अधिकार हुवा। उसने थानेश्वरके राज्यवर्धनको मारकर कुछ कालके लिये मौखरियों की राजधानी कन्नौजपर अधिकार करलिया। युआन्-च्वोंगने शशाङ्कको कर्ण सुवर्णका राजा कहा है। परन्तु गुप्त संवत् ३००, ६१९ ई. के एक लेखसे प्रमाणित है कि गंजाम प्रदेशके शैलोद्भव उसका आधिपत्य मानते थे। महाराजाधिराज शशाङ्क इस प्रकार सुविस्तृत भूखण्डका अधिपति था। वह शैव था और उसने बौद्धोंपर अत्याचार किये। उसकी शक्तिके ह्रास अथवा मृत्युके वाद वंगाल के भूभाग पौड्रवर्धन, समतट, ताम्रलिप्ति (तामलुक) और कर्ण सुवर्ण हर्ष के अधिकरमे चले गये। ६४७ इस्वी मे उसकी मृत्युके पश्चात् भारतमे अराजकता फैली और विदेशी आक्रमण हुये। भास्कर वर्मन ने कर्ण सुवर्ण पर अधिकार कर लिया। आठवी सदीके दूसरे चरण मे कन्नौजके यशोवर्मन् ने मगध और गौडके राजाको परास्त किया। इसके वाद कश्मीरके ललितादित्य कामरूपके श्री हर्ष तथा अन्य राजाओने भी उसे रौंदा। जव अराजकता वंगालमे इस प्रकार ज्यादा हो गई तव जनताने एकत्र होकर गोपालको अपना राजा चुना।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पाल कौन थे

यह महत्त्वका विषय है कि पाल नरेश किसी पौराणिक वीरको अपना पूर्वज नही मानते । खलिमपुरमे मिले एक लेखसे विदित होता है कि पाल राज कुलका प्रारम्भ बप्पटके पिता दयितविष्णुने की । इससे जान पडता है कि संभवतः यह कुल निम्नावस्थासे धीरे धीरे से उठा और इसी कारण इसके पूर्वज प्रख्यात नामा न थे । वाद मे इसे समुद्र अथवा सूर्यके साथ शृङ्खलित करने कें प्रयत्न किये गये । इसके राजाओंके पाल नामान्त के कारण इस राजकुलका यह नाम पडा ।

गोपाल

यद्यपि गोपालका चरित्र वृत्तान्त हमे उपलब्ध नही परन्तु इतने मे संदेह नही कि उसने राज्यमे शान्ति स्थापित की और अपने कुलकी शालीनता की नीव डाली । तिब्बती लामा तारानाथके अनुसार गोपालने ओदन्तपुर (विहारका बतमान नगर पटना जिलेमे राजगिर और नालन्दाके समीप) के विख्यात विहार का निर्माण कराया और ४५ वर्ष राज किया । हम एलेनके मतसे सहमत हैं "यह काल उसकी पूरी प्रभुताकी नही है । उसकी तिथियां लगभग ७६५—७० (?) ई. है"

धर्मपाल

गोपालका पुत्र उत्तराधिकारी धर्मपाल अत्यन्तकर्मठ और शक्तिमान् राज हुवा । पिताने ही देशकी आन्तरिक अराजकता नष्ट करदी थी इससे धर्मपाल दिग्विजय के लिए कटिवद्ध हुवा । उसका सवसे महत्त्वपूर्ण कार्य इन्द्रराज (इन्द्रायुध) की पराजय थी । कन्नोजकी गद्दी से उतारकर उसने चक्रायुधको विठाया । उसका यह आचरण

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत्कालीन उत्तर भारतकी सारी समसामयिक राजशक्तियों (भोज, मत्स्य, मद्र, कुरु, यदु, यवन अवन्ति, गन्धार तथा कीर) ने अंगीकार किया । परन्तु अन्यसमकालीन राजाओं से उसके युद्ध उसे महंगे पडे । अभिलेखोंसे प्रमाणित है कि वत्सराज प्रतीहार और ध्रुव राष्ट्रकूट (लगभग ७ ७९-९४ ई.) में सें कोई भी उसकी शक्तिको सह्य नकर सका और दोनो ने बारी-बारी से उसे परास्त किया । ध्रुवके साथ उसका युद्ध संभवतः गंगा के द्वावमे हुवा, क्योंकि लिखा है कि "गंगा यमुनाके वीच भागते हुये" गौडनरेशको उसने परास्त किया । संजन पत्रलेखसें भी प्रमाणित है कि "धर्म (धर्मपाल) तथा चक्रायुधने" गोविन्द तृतीयराष्ट्रकूट (लगभग ७९४–८१४ को "स्वयमेव आत्म सम्पूर्ण करदिया ।" शीघ्र फिर नाग भट्ट द्वितीय प्रतीहार ने चक्रायुधसे कन्नौज छीनकर धर्मपालके उत्तर भारतीय साम्राज्यका स्वप्न भँग कर दिया । धर्मपाल अपने संरक्षित चक्रायुधकी अवमानना सुनकर प्रतिशोधके लिये पश्चिमकी ओर बढा परन्तु नागभट्ट उससे मुदगगिरि (मुंगेर) मे ही आ टकराया समर भयानक हुवा और प्रतीहार नरेशने गौडाधिपतिको पूर्णतया परास्त कर दिया ।

एतावता प्रबन्धेन स्फुटीभवती गोपालभूपालो गौडदेशीय इति । सोऽयं प्रदेशः अस्मिन्समये वंगाल इति व्यपदिश्यते । तदेवं ज्ञायते वंगाल इति व्यपदिश्यमानस्य पौण्ड्रवर्धन-समतट–ताम्रलिप्ति–कर्णसुवर्णेति चतुःखण्डस्य भूभागस्य गोपालो राजासीदिति । गोपालभूपस्य पुत्रो धर्मपालः सएव वार्धक्ये शैवदीक्षामादाय यतिर्भूत्वा धीरनाथेति प्रसिद्धिमुपगतः । तस्यैव धर्मपालस्यायं पुत्रो वैरोचनः । येन ईशानशिवाद्दीक्षामादाया शैवः संप्रदायः स्वीकृतः । शैवधर्मं प्रधानीकृत्य येनायं ग्रन्थो व्यरचि । अत्र वैष्णव–शाक्तादिसंप्रदायान्तर्गता अपि विचाराः सन्ति, परन्तु ग्रन्थकारः परमशैवः । गोपालवंशीया राजानः साधकाश्च शैवागमपरायणा अपि सन्तो बौद्धधर्मस्यापि संरक्षका आसन् । यथा नेपाले मानदेवादयो राजानः शैवा वैष्णावाः शाक्ता अपि सन्तो

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वौद्धधर्मस्यापि संरक्षका आसन् । एवम् ऐतिहासिकसामग्रीणां पर्यालोचनायां क्रियमाणायां प्रस्तुतग्रन्थस्य रचनाकालः विक्रमसंवत्सरस्य नवमी शताब्दी इति प्रतीयते । अदसीया अन्या कृतिरद्य यावत् अस्मद्दृष्टिगोचेर नैव समागता । एतस्य शैवधर्मावलम्बित्वात् मैथिलविदुष ईशानशिवस्य शिष्यत्वात् एतस्य परमगुरोर्विमल शिवस्य कृतिरूपस्य विमलावतीतन्त्रस्यात्र सद्भावात् एतद्रचितस्य प्रस्तुतग्रन्थस्य प्राचीनलिपेरत्र समुपलभ्यमानत्वात् प्रायोत्र नेपाले समुपलभ्यमानमूर्तिमन्दिरादिषु एतद्ग्रन्थोक्तपरिपाटया दृश्यमानत्वाच्च अनेन विदुषा राजकृत्यादवकाशमादाय शान्तिमयजीवनमत्रैव नेपाले श्रीपशुपतिसेवायै समर्पितं प्रस्तुतग्रन्थश्चात्रैव विरचितः इति प्रतीयते । यतोहि उत्तरभारते दाक्षिणात्यभूमौ च स्थितेषु राजसु अस्य वंशस्य नासीद् विशेषादरः । तेषां चास्मिन् वंशे नासीदादरः । अतो हेतो श्रीमानदेवांशुवर्मनरेन्द्रदेवादिभिः परमोदारैः सुरक्षितो नेपाल एव गोपालवंशीयानां शान्त्यर्थमुपयुक्तो बभूवेति स्पष्टम् ।

शैवाः प्रायशो वैदिका आसन् पुराकालाद् अद्ययावत् शैवसंप्रदायः सम्यक् प्रतिष्ठितोऽस्ति । श्रीरामो लङ्कां जेतुं सेतुं कृत्वा तत्र रामेश्वरं शिवं स्थापयामास, श्रीकृष्ण उपमन्योर्दीक्षामादाय हिमालये गत्वा शिवमेवाराध्य संतानसुखं लेभे इत्यादयः कथाः शैवसंप्रदायस्य प्राचीनत्वं महदादरणीयत्वं च प्रतिपादयन्ति । वेदे च शतरुद्रियाध्यायः शिवस्यैव प्रसादार्थं समाम्नातः । परन्तु शैवाः पाखण्डिनोऽप्यासन्, ये खलु वैदिकीं सरणिमपि गर्हन्तेस्म ईदृशी परंपरापि पुराकालादेवासीत् । अतोहेतोः श्रुतिरेव पाखण्डिभ्य आत्मानं रक्षितुं शक्तिहस्तेन शिवं वशीकर्तुं प्रयतते, तथाहि "अहं रुद्राय धनुरातनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ ।" रुद्रोपासका यदि ब्राह्मणं देवं ब्रह्माणं च द्विष्युर्तर्हि शक्तिस्तेषामपराधं नैव सोढुं प्रभविष्यति । एवमपि अस्मिन् ग्रन्थे सांप्रदायिकी प्रौढिश्च वरीवर्त्त्येव । यतोहि स्थाने स्थाने वर्णाश्रमधर्मे मन्द आदरः प्रदर्शितः । तथापि अयं ग्रन्थः सर्वथा वैज्ञानिकेऽस्मिन युगे नेपालविदुषा कृते

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गौरवावह एवेति विचार्य अस्माभिः संपादितः प्रकाशितश्च । प्रायोऽत्र वर्णितानां मूर्तीनां चित्राण्यपि द्वित्रेषु पुस्तकेषु लिखितानि । येषामस्माभिः प्रकाशः कृत इति जानन्त्येव अत्रत्या अनुसंधानप्रिया विद्वासश्छात्राश्च । भागद्वयं विधाय प्रकाशितेऽस्मिन् ग्रन्थे प्रायः निम्नाङ्किता विषयाः सन्ति

१ अध्याये–

लिङ्गमहिमा १

लिङ्गद्रव्यनिर्णयः २

लिङ्गार्थवनप्रवेशादि ३

२ अध्याये–

कर्तृपरीक्षा १

आचार्यपरीक्षा २

शिल्पिपरीक्षा ३

शैवतन्त्राणि ४

शाम्भवागमः ५

प्रतिष्ठातन्त्राणि स्मृतयश्च ६

ईशादिपञ्चवक्त्रोद्भवमन्त्रसंस्कारः ७

महेश्वरस्य षडङ्गानि ८

वेदशाखामन्त्रादिसंख्या ९

३ अध्याये–

लिङ्गोपयोगिदारुशिलादिविधिः १

तद्ग्रहणदोषनिरूपणम् २

४ अध्याये–

अव्यक्तलिङ्गलक्षणपरिमाणशुभाशुभादिफलनिरूपणम् १

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

५ अध्याये–
व्यक्तलिङ्गलक्षणपरिमाणशुभाशुभादिफलनिरूपणम् २
६ अध्याये–
रुद्रादिव्यक्तलिङ्गवर्णनम् १
(देवतारूपनिरूपणम्)
७ अध्याये–
व्यक्ताव्यक्तदशविधलिङ्गवर्णनन् १
८ अध्याये–
लिङ्गपीठनिरूपणम् १
९ अध्याये–
आयुधवाहनदिनिरूपणम् १
१० अध्याये–
काललग्नादिनिरूपणम् १
११ अध्याये–
सपरिकरमण्डपनिरूपणम् १
१२ अध्याये–
कुण्डस्रुक्स्रुवप्रवर्तनविधिः
१३ अध्याये–
लक्षणोद्धारः
१४ अध्याये–
त्रिधालिङ्गस्नानविधिः
१५ अध्याये–
अधिवासनविधिः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१६ अध्याये–
त्रिधालिङ्गस्थापनविधिः
१७ अध्याये–
चण्डेश्वरस्थापनविधिः
१८ अध्याये–
तोरणस्तम्भग्रहपूजाजरायुजादिस्थापनविधिः
१९ अध्याये–
बाणलिङ्गादियानद्वारहृत्संस्थापनविधिः
२० अध्याये–
ईशानादिध्वजनिवेशनविधिः
२१ अध्याये–
जीर्णोद्धारविधिः
२२ अध्याये–
मण्डपयत्पादिगृहस्थापनविधिः
२३ अध्याये–
स्थानदेशयागलक्षणविधिः
२४ अध्याये–
शल्योद्धारविधिः
२५ अध्याये–
वास्तुपूजापदसंस्थापनविधिः
२६ अध्याये–
तलच्छन्दवास्तुभूषणाख्यसामान्यप[illegible]–
प्रासादवर्तनविधिः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२७ अध्याये–

गान्धारनवप्रासादवर्तनाविधिः

२८ अध्याये–

लिङ्गमानप्रासादलक्षणविधिः

२९ अध्याये–

देवद्वारस्थापनलक्षणविधिः

३० अध्याये-

मण्डपादिवर्तिनीलक्षणविधिः

३१ अध्याये–

पुष्करिणीकूपवृक्षोद्यानारामस्थापनविधिः

३२ अध्याये-

पवित्रारोहणनामविधिः

एतावन्तो विषयाः प्रसङ्गतश्चान्येऽपि विषयाः प्रतिपदिताः सन्ति। ईडशोऽयं ग्रन्थः स्वविषये महतीं मौलिकतां विभर्ति । यद्यनेनं सपादनप्रकाशादिविधिना नेपालस्य कापि सेवा स्यात् परिशीलनकर्तारः प्रसीदेयुस्तर्हि परिश्रमः सफलः स्यादिति मे मनीषा । तदेवं परिश्रमं विधाय कृतेऽपि संपादनकर्मणि मुद्रणसंशोधनकर्मणि च सन्त्यवश्यं भूयांसो दोषास्तथापि गुणैकपक्षपातिनः सुधियो गुणमात्रमादाय दोषं त्यक्ष्यन्तीति विश्वासं विधाय चेतः समाश्वसिति तथा च अभियुक्ताः—

गच्छतः स्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥ इति

एवं विदुषः प्रार्थ्यं विरमति

रामशाहपथ

काठमाण्डू

०२५–१–१

बुद्धिसागरः पराजुलिः

अध्यक्षो

राष्ट्रियाभिलेखालयस्य

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ द्वादशः

मुष्टिमानं शतार्धे च शते वारत्निमात्रकम् ।
सहस्रे त्वथ होतव्ये कुर्यात्कुण्डं करात्मकम् ।१।
द्विहस्तमयुते तच्च लक्षहोमे चतुष्करम् ।
अष्टहस्तात्मकं कुण्डं कोटिहोमेषु[1]नाधिकम् ।२।
पीठवद्वर्तयेत्कुण्डं स्वप्रमाणात्मगर्तकम् ।
सोष्ठं समेखळं तच्च यथा[2]योनिविभूषितम् ।३।
क्षेत्रार्कांशेन तस्योष्ठं स्यात्तद्वेदतुं भागतः ।
मेखलापृथुतोच्छ्राया कुण्डाकारा तु मेखला ।४।
कुण्डत्र्यंशप्रविस्तारा योनिरुच्छ्रायतस्तथा ।
कुण्डार्धेन तु दीर्घा स्यात्कण्ठोष्ठौ[3]बोधिपत्रवत् ।५।
मुष्टयादिकरपर्यन्तं कुण्डानां योनिमेखले ।
प्रोक्ते चाथ ततोऽन्येषां वृद्धिद्व्यङ्गुलिकाक्रमात् ।६।
सर्वेषां तु प्रकर्तव्या मेखळैका च लाघवात्[4] ।
अथ त्रिमेखलाः कार्या युगानलयवाङ्गुलाः[5] ।७।
उपर्युपरिविस्तारा द्व्यङ्गुळै[6]काङ्गुलोन्नताः ।
षड्बाणम्बुत्रिप[7]क्षैस्तु विस्तारादङ्गुळैः क्रमात् ।८।

---

१ क्वचिद्धोमेषु, मू. पा. । २ तथा, ख. पां. । ३ कण्ठोष्ठी, मू. अ. घ. पा. । ४ मेघवत्, ख. पा. । ५ पराङ्गुलाः, क. ख. घ. पा. । ६ त्र्यङ्गुलै, क. पा. । ७ द्वित्रि, क. ग. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्विरामार्ण (ब्धी)षुषड्भिश्च ब्राहुल्यात्पञ्चमेखलाः ।
हस्तमात्रे विधिः शेषे द्व्यङ्गुलाङ्गुलवर्धनात् ।९।
मध्यसूत्राच्च संभ्राम्य वृत्तं द्व्यङ्गुलके द्विधा ।
पुरो वेदाङ्गुळं तत्र पक्षसूत्रद्वयं पुनः ।१०।
ओष्ठश्चाङ्गुलतो नाभिः कण्ठश्चोष्ठसमः क्वचित्[1] ।
अव्यक्तस्थापने कुण्डं वृत्तं सर्वासु दिक्षु च ।११।
भुक्तौ मुक्तौ तथा पुष्टौ जीर्णोद्धारे विशेषतः[2] ।
सदा होमे तथा शान्तौ ऐद्र[3] वारुणदिग्गतम्[4] ।१२।
व्यक्तप्ररोपणे त्वैन्द्रं दिक्ष्वष्टासु युगास्रकम् ।
एवं स्वदिक्षु दीक्षायां भुक्तिमुक्तयर्थसाधने ।।१३।।
व्यक्ताव्यक्तप्रतिष्ठायां वृत्तं वेदास्रकुण्डकम् ।
दिग्विदिक्षु प्रयोक्तव्ये भोगमोक्षफलाप्तये ।१४।
शत्रुदाहकरं कुण्डमाग्नेय्यां बोधिपत्रवत् ।
शान्तौ द्वेषे[5]क्वचिद्याम्यां खण्डचन्द्रोपमं मतम् ।१५।
क्षयाय राक्षसं त्र्यस्रं षडस्रं वायवं गतौ ।
पद्माभं पुष्टिकृद्याक्ष्यं क्वचिदप्यर्थसाधने[6] ।१६।
अष्टास्रं भयकृद्रौद्रं ज्ञानमुक्तिप्रदं क्वचित् ।
एवं यथेच्छया कुर्यात्कुण्डानष्टौ स्ववित्ततः ।१७।

---

१ समोन्नतिः, मू. पा. । २ तथैव च, मू. पा । ३ एवं, मू. पा. । एकं, क. पा. । ४ लक्षणदिग्भवम्, ख. पा. । ५ शान्तोद्वेगे, क. पा. । ६ नाशने, क. ख. ग. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऐशानादि[1]चतुर्दिक्षु पञ्चकुण्डानि वक्त्रतः ।
त्रीणि पूर्वापरेशाने कुण्डकं वायुदिक्स्थितम्[2] ।१८।
वेदिकातः परित्यज्य त्रिंशदङ्गुलमन्तरम् ।
मध्यमज्येष्ठयोरेतत्सप्तसप्ताङ्गुलाधिकम् ।१९।
पालाशीं परिधिं दिक्षु न्यसेत्प्रागुत्तरास्त्रिकाम् ।
विष्टरान् कुण्डपार्श्वे तु षट्त्रिंशद्दर्भजांस्तथा ।२०।
वृत्तान्वेणीनिभा[3]न्वापि स्रुग्वृद्ध्यै पञ्चमेषगम्[4] ।
षोडशाङ्गुलदैर्घ्यं तु षडेकनवदर्भजम् ।२१।
यज्ञदारूद्भवो वह्निः सूर्यकान्तमणेस्तु यः ।
द्वावेतौ भुक्तिमुक्त्यर्थौ विप्रादिगृहतोऽथवा ।२२।
उत्कृत्य कुट्टनं कुर्याद्वज्ररेखां तथासनम् ।
वागीश्वर्यार्चनं कुर्याद्बीजप्रक्षेपणादिकम् ।२३।
संहितोक्ताग्निसंस्कारो[5]गर्भाधानादिकं च यत् ।
प्रोक्षणार्चनहोमश्च घृतशुद्ध्यादिपूर्ववत् ।२४।
प्रणीतं च हृदा पूज्यं[6]गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
देवीं विसर्ज्य दिक्ष्वास्यान्विदिक्ष्वङ्गानि होमयेत् ।२५।
स्वाहाकारं तु होमे तु पूर्णायां वौषडेव हि[7] ।
सुवौषट् शान्तिके कुर्याद्वषडाप्यायने हितम् ।२६।

---

१ ऐशानाच्च, ख. पा. । शेषानादि, घ. पा. । २ स्वदिक्स्थितम्, घ. पा. । ३ करीनिभान्, क. ग. पा. । ४ मेखलान्, घ. पा. । ५ ह्यग्निसंस्कारैः, मू. पा. । ६ पृष्ठ, मू,. पा. । ७ तु. मू पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वधा पितृक्रियायां तु फट्कारं क्षयकर्मणि[1] ।
विद्वेषे हूँ वशे ह्रीँ[2]च जपार्चायां[3]नमस्तथा ।२७।
तेषां नामादिगा वर्णा मात्रा द्वादशभेदिताः ।
मात्राभिर्भेदितो[4]ह्येको वर्णो द्वादशधा स्थितः ।२८।
ब्रह्मणां वाचका ह्रस्वा दीर्घाः स्युरङ्गवाचकाः ।
सानुस्वरो भवेन्नेत्रमस्त्रं[5]विसर्गभेदितम् ।२९।
बिन्दुना भेदिताः सर्वे दीपकेन समन्विताः ।
अन्ते[6]जातिसमायुक्ताः प्रयोक्तव्याश्च मन्त्रिणा ।३०।
एवं ज्ञात्वा क्रियां कुर्याद्वर्णरूपं तदात्मकम् ।
घृतं तिलान् यवान् क्षीरं व्रीहीन् भक्ष्याणि दध्यपि ।३१।
समिधः पायसं पुष्पं कन्दं मूळं फळं मधु ।
सक्तु पिण्याकतक्रान्नं जुहुयान्नित्यकर्मणि ।३२।
घृतस्य कार्षिको होमः क्षीरस्य मधुनस्तथा ।
शुक्तिमात्राहुतिर्दध्नः प्रसृतिः पायसस्य तु[7] ।३३।
भक्ष्याणामक्षमात्रा स्याल्लाजानां मुष्टिसंमितम् ।
माळूरं रोगनाशाय लक्ष्म्यर्थं च कुशेशयम् ।३४।
खण्डत्रयं च मूलानां फलानां स्वप्रमाणतः ।
पंचफलानि[8]सूक्ष्माणि अन्नानां ग्रासखण्डतः ।३५।

१ जयकर्मणि, ग. पा. । २ ह्रीँ, घ. पा. । ३ र्चादौ, ख. पा. । ४ श्छेदितो, मू. पा. । ५ मन्त्रं, ख. पा. । ६ अन्य, ख. पा. । ७ च, घ. पा. । ८ पलानि, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रादेशाः समिधः सर्वाः समच्छेदास्त्वगन्विताः ।
अग्रन्थ्यग्रस्फुटितावक्राः प्लक्षवृक्षसमुद्भवाः ।३६।
श्रीवृक्षः खदिरः पर्णो पलाशशम्युदुम्बराः ।
वैकङ्कतो ह्यपामार्गः पिप्पलः शान्तिपुष्टिदः ।३७।
आकृष्टौ खदिरः शस्तः सौभाग्ये मदनाह्वयः[1] ।
अनिष्टे जन्तुरोमाणि द्वेषे श्लेष्मान्तशिग्रुकौ ।३८।
प्रोच्चाटने यकारौ[2]च सविसर्गौ च होमयेत् ।
तद्धूल्या काकपक्षं च निधने निम्बशोणितम् ।३९।
अर्कः पलाशगायत्रीमार्गाश्वत्थमुदुम्बराः ।
शमी दूर्वा कुशा हव्या अर्कादिग्रहशान्तये ।४०।
अग्नेः शुभाशुभं विद्याद्वर्णगन्धस्वभावतः ।
पद्मरागेन्द्रनीलार्कशुद्धस्फटिकहेमवत् ।४१।
शुभो हरितपाण्डुस्तु वर्जनीयोऽशुभोऽनलः[3] ।
स्निग्धः प्रदक्षिणावर्तः (शीखी सन्तर्पितः[4]शुभः ४२।
मध्वाज्यक्षीरबिल्वार्कपुरगन्धश्च शोभनः ।
निर्गन्धः पाण्डरो रूक्षःकृष्णाङ्गारनिभश्च यः ।४३।
तथो[5]न्मार्गप्रवृत्तश्च सधूमो वानलोऽशुभः ।
एवं ज्ञात्वा[6]प्रकर्तव्यो होमस्तेनाथवा न वा ।४४।
अग्निकार्यविधिः प्रोक्तः सर्वकामार्थसाधकः ।

---

१ दमनाह्वयः ख. पा. । २ पकारौ, घ. पा. । ३ नलो शुभः, घ.पा. ।
४ संपिण्डितः, मू. पा. । ५ तस्थो, घ. पा. । ६ यागे, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अधिवासनदीक्षायामभिषेके तथैव च ।४५।
खादिरं तु स्रुबं[1]कुर्यात्स्थूळं चाङ्गुलमानतः ।
गोपुच्छसदृशं चारु हस्तदघ्नावृणं दृढम् ।४६।
अग्रे तु त्र्यङ्गुळं वृत्तं कर्षाज्यपूर्णपुष्करम् ।
तत्खातं त्र्यङ्गुळं[2]मध्ये सेतुर्द्वियवविस्तरः ।४७।
चन्दनद्वयकाश्मीरीदारूदुम्बरबोधिजाः ।
श्रामीवैकङ्कती बैजी स्रुक्पालाश्यथ शैंशपी ।४८।
षड्त्रिंशदङ्गुला दैर्घ्यात्[3]तद्दण्डो विंशदङ्गुलः ।
षडङ्गुलपरीणाहो वेद्यष्टो[4]न्नतिविस्तरा ।४९।
तन्मध्ये त्र्यङ्गुळं खातं वृत्तं वेदास्रमेव वा ।
मेखलाब्जाष्टपत्राढ्यं सर्पिः[5]कुडवसम्मितम् ।५०।
चतुरङ्गुलकं पश्चात्संस्थाप्य द्व्यङ्गुळं हरेत् ।
वेद्यग्रकोणयोः[6]कण्ठस्त्वङ्गुळैकं ततस्तयोः ।५१।
वेदिकातुल्यकं मूले दैर्ध्यात्सप्ताङ्गुलाननम् ।
द्व्यङ्गुलाग्रप्रमाणं च गजोष्ठसदृशं भवेत् ।५२।
वेद्यास्यमध्यगं[7]रन्ध्रं पुष्करास्यं नयेत्समम् ।
कनिष्ठाङ्गुलिवत्स्थूळं सर्पिर्निर्गमनाय च ।५३।
युगाङ्गुलो घटः[8]कार्यो दण्डमूलसुशोभनः ।

१ स्रुक्स्रुवं, ख. घ. पा । २ द्व्यङ्गुलं, क. पा. । ३ दीर्घा, मू' अ. क. ख' ग. पा. । ४ द्वेद्व्यष्टो, क. ग. पा, । ५ सन्धिः, क. पा. । ६ बेदग्रहणयोः, घ. पा. । ७ वेद्या मध्यमगं, घ. पा. । ८ लोचतः क. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अङ्गुळैश्च चतुर्भिश्च दण्डाग्रे चोपवेदिका ।५४।
द्वयमेव सुनिष्पन्नं प्रक्षाल्योष्णाम्बुना ततः ।
तौ सन्ताप्य कुशैः स्पृष्ट्वा मूलमध्याग्रतः क्रमात् ।५५।
हृदयेन समभ्यर्च्य गन्धपुष्पादिभिस्ततः ।
समुन्नततनुर्दद्यात्पूर्णां वै[1]नाभिगे घटे ।५६।
एकैकतत्त्वहोमान्ते कार्या पूर्णावसानके ।
तस्मिन्काले प्रदानं च गुरवे देयमादरात् ।५७।

इति लक्षणसमुच्चये कुण्डस्रुक्स्रुवलक्षणं नाम[2]द्वादशो विधिः।

—१ पूर्णामां, क. ग. पा. २ वर्त्तनाविधिः, वि.पु. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ त्रयोदशः

यजमानानुकूलेऽन्हि सम्भारे सकले कृते ।
पूर्णकुम्भादिमाङ्गल्ये निमित्ते पूर्वचोचिते[1] ।१।
बन्दिनो गायका[2]विप्राः शङ्खवादित्रवादकाः ।
मङ्गलार्थं प्रयोक्तव्याः शोभार्थं च तथा स्त्रियः ।२।
विभवे[3]सति शैवाख्या ब्राह्मणास्तु प्रकीर्तिताः ।
न चायं नियमो ह्यत्र ब्राह्मणानां परिग्रहे ।३।
न वेदोच्चारमात्रेण किञ्चिदत्र प्रसाध्यते ।
उत्सवे मङ्गलार्थे तु सम्यग्वेदस्वनः स्मृतः ।४।
ज्योतिर्ज्ञानं प्रधानं स्यात्प्रतिष्ठायाः शिवागमे ।
सर्वारम्भेषु तत्पूज्यं न वेदस्तत्र कारणम् ।५।
शूद्रो वाप्यथ वैश्यो वा ब्राह्मणो वाथ क्षत्रियः ।
ज्योतिर्ज्ञानार्थतत्त्वज्ञो दैवज्ञो जायते यतः ।६।
न जातिः पूज्यते ह्यत्र शैवज्ञाने यथा गुरुः ।
ज्ञानं संपूज्यते नित्यं न जातिस्तत्र कारणम् ।७।
स्वशास्त्रलक्षणोपेतं ज्योतिर्ज्ञानविशारदम् ।
निपुणं सुप्रणीतं च प्रत्ययानेकदर्शकम् ।८।
हिताहितोपदेशज्ञमेकचित्तं जितेन्द्रियम् ।

---

१ चोदिते, मू. पा । २ गायनाः, लि. पु. पा. । ३ विस्तरे, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्रऽवस्त्रगन्धधूपाद्यैर्दैवज्ञं संप्रपूजयेत् ।९।
ततः संपूजितो विद्वान्दैवज्ञो लग्नतत्परः ।
घटिकाशङ्कुयोगेन प्रतिष्ठालग्नमादिशेत् ।१०।
शिवज्ञानात्परं ज्ञानं न भूतं न भविष्यति ।
सर्वोपायान्वितं पुण्यं धर्मकामार्थमोक्षदम् ।११।
यन्नसाध्यं शिवज्ञाने तद्वेदेषु नसिद्ध्यति[1] ।
यन्नसाध्यं तु वेदेषु तत्सुसाध्यं शिवागमे ।१२।
यन्नदृष्टं शिवज्ञाने न तद्वेदेषु दृश्यते ।
लोकोपचारमात्रं स्यादुत्सवो[2]विभवे सति ।
नचैत[3]त्कारणं वेदैः प्रतिष्ठायाः शिवागमे ।१३।
अज्ञानिनां प्रवोधाय श्रेयोऽर्थं[4]मङ्गलाय च ।
वेव्यामतात्समाकृष्य लिखितं लेशतो मया ।१४।
मृदाधैर्गोमयेनाथ भस्मनास्त्राम्बुभिः क्रमात् ।
शोधयित्वा ततो लिङ्गं रथे त्वारोप्य यत्नतः ।१५।
लक्ष[5]धारालयं रम्यं नयेल्लिङ्गं शनैः शनैः ।
आकर्षयेच्च नागाश्वैर्महिषैर्वा बृषै रथम् ।१६।
अनिष्टो[6]रथभङ्गादो हृब्यं घोरशतं[7]शुभम् ।
अवतार्यागतं लिङ्गं स्यन्दनस्थं प्रयत्नतः ।१७।

---

१ न तद्वेदेषु सिध्यति, मू. पा. । २ दुत्सवे, मू. पा. । ३ चैतैः, घ. पा.। ४ ज्ञेयोज्थं, मु. पा.।५ लक्ष्म,क. घ. पा. । ६ अनिष्टे, मू. पा. । ७ गतं, मू. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शेषे स्थानस्थिते देवे शङ्खवादित्रनिस्वनैः ।
अष्टाङ्गसंस्कृतं चार्घं दत्त्वा लिङ्गं प्रवेशयेत् ।१८।
रक्षोघ्नं तिलदर्भाम्बुदध्यक्षतपयोयवैः ।
हेमपात्रादिगैरेतैरर्घं दद्या दथाष्टभिः ।१९।
कर्ता दद्यात्ततस्त्वर्घमाचार्यादिभ्य एव तु ।
पादशौचं तत कृत्वा पादुके स्थापयेत्पुनः ।२०।
दद्यात्स चतुरं पीठं तत्रस्थं शिववङ्गरुम् ।
कुङ्कुमागुरुकर्पूरैर्लिम्पेत समचन्दनैः ।२१।
सुस्रग्दामसुधूपं च चारुवस्त्रद्वयं सितम् ।
मुकुटं कुण्डळं चैव हारंकेयूरकङ्कणौ ।२२।
सरत्नां मुद्रिकां दद्याद्रत्नाढ्यं कटिसूत्रकम् ।
संपूज्य गुरुवे दद्यात्पञ्चधेनूश्च[१]वित्ततः ।२३।
यतीनामध्वरे दर्भैःस्रग्दाम्ना वा विभूषयेत् ।
गृहस्थानां विधौ सम्यग्वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।२४।
अपि मूर्तिधरान्पश्चाघजेग्दोवस्त्रभूषणैः ।
प्रधानशिल्पिनं तद्वग्दन्धपुष्पैस्तथेतरान् ।२५।
सकर्पूरं च ताम्बूळं दत्वा विज्ञापये[२]द्गुरुम् ।
भवत्पादप्रसादान्मे कृत्स्नं यागफळं भवेत् ।२६।
धर्मवृद्धिर्ध्रुवा लोके आचन्द्रार्कवसुन्धरम् ।
पादलग्नो वदेत्कर्ता कुरु[३](र्वे)कर्मत्वदाज्ञया ।२७।

---

१ धेनूः स्व, क. ख. पा। २दद्याद्विज्ञापये, मू. घ. पा.। ३ कुर्मः, घ. पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पुनराचम्य मन्त्रज्ञो[1]वस्त्रपूतेन वारिणा ।
प्रक्षाल्य पाणिपादं च त्रिः पिबेदम्बु वीक्षितम् ।२८।
संबृत्या[2]ङ्गुष्ठामूलेन त्रिः प्रमृज्या[3]त्ततो मुखम् ।
संहिताभिस्त्रिभिः पूर्वमास्यमेवमुपस्पृशेत् ।२९।
अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तरम् ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ।३०।
कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां नाभिं हृदयं तु तलेन वै ।
सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्बाहू चाग्रेण संस्पृशेत् ।३१।
प्रागस्त्रेण त्रितालेन पुष्पं प्रक्षेपयेद् गुरुः ।
यागालयं प्रविश्याथ खड्गबीजैः सुरेचितैः ।३२।
दिक्शुद्धिं विदधीताशु ततो मुञ्चन्ति गुह्यकाः ।
भूतशुद्धिं ततः कुर्यान्मूर्त्यादिसकलोक्तम् ।३३।
न्यासान्ते करणेज्याश्च[4]यथोक्तं संहितान्तरे (?) ।
द्वादशाङ्गुलमुत्सिक्तं सितोष्णीषविधारकः ।३४।
भावनाभिर्जटाभिश्च सितभस्मविधूलितः ।
भवेद्यज्ञे सदाचार्यः श्रीकण्ठरूपधारकः ।३५।
शिवमन्त्रात्मको व्यापी शिवश्चाहं स्वयं प्रभुः ।
इत्येवं निर्विकल्पेन चेतसा चिन्तयेत्सदा ।३६।
शिवसंस्थापने ह्येवं भैरवे भैरवात्मकम् ।

---

१ मन्त्रेण, घ पा. । २ संभृत्या, ङ. पा. । ३ द्विः प्रमृज्य, घ. पा. । ४ करणज्ञाश्च, क.ख. ग. पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यद्यद्रूपो भवेद्देवस्तत्तद्रूपस्तु[१]दैशिकः ।।३
आत्मस्थं पूजयेदीशं पश्चादर्घेषु मन्त्रवित्
तेनार्घवारिणा प्रोक्ष्य सर्वं पुष्पफलादिकम् ।।३
अस्त्रेण विकिरेद्व्रीहीन्स्थल्यादि[२]विघ्नशान्तये
वर्मणा सङ्ग्रहेत्पश्चाच्चामरैर्वाथ पिच्छकैः[३] ।।३
शिवकुंभं ततो न्यस्य शिवमन्त्राङ्ग[४]संयुतम्
गन्धाम्बुफलरत्नाढ्यमोषधीवस्त्रसंयुतम्[५] ।।४
चूतपत्राक्षतास्यं च गन्धमाल्यादिपूजितम्
ऐश्यां दिश्यस्त्रसंयुक्तं स्थापयेदम्बरोपरि ।।४
धारां दद्यादविच्छिन्नामीशादीशान्तवेष्टनाम्
विन्यस्य[६]कलशांस्तत्र तांश्च दक्षिणतोऽर्चयेत् ।।४
सुवर्णरूप्यताम्रोत्थैर्मृन्मयैर्वा नृपक्रमात्
शिवादिकलशाः कार्या द्वारस्थाः[७]स्नापयेत्तथा ।।४
तानि न्यसेत्करीराणि पूर्वोक्तानि च सांप्रतम्
वितानं मञ्चमांशेन[८]प्रागुक्तैर्ध्वजतोरणान् ।।४
एवं कृत्वा तु संरक्ष्य लिङ्गस्थानं ततो[९]व्रजेत्
तत्र[१०] पूर्वं क्षिपेत्पुष्पं खड्गेन तत्र[११]संस्थितम् ।।४

---

१ रूपोऽस्तु, क. ग. पा. । २न्स्थल्यादि, लि. पु. पा. । ३पिञ्ज...
घ. पा. । ४ मन्त्राङ्क, मू. पा । ५मण्डितम्, घ. पा. । ६ न्यस्त्व...
घ. पा. । ७द्वास्थार्चा, घ. पा. । ८ मास्येन, घ. पा. । ९ लि...
स्थण्डिलतो, क. ग. पा. । १० ततः, मू. पा. । ११ तत्त्व, मू. पा...

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अस्त्रेण विकिरं कुर्यात्तोरणं[1]पश्चिमाननैः ।
इन्द्रेन्द्वीशाग्रदर्भैश्च स्तृणीयादक्षतां शुचीन् ॥४६॥
सद्योजातेन मन्त्रेण दद्यात्पट्टं सतूलिकम् ।
अर्घं दत्वा तु वक्त्रेण धूपं वै मध्यगेन तु ॥४७॥
हृदा प्रोत्थापयेद्देवं गुह्येन स्थापयेच्छिवम् ।
अव्यक्तादीनि लिङ्गानि प्रागिन्द्वीशशिरांसि च ॥४८॥
क्रमशः स्थापये[2]त्तानि तूलिकायां सदा गुरुः ।
मन्त्रन्यासं तु तत्कुर्या[3]त्सामान्यं सर्वतन्त्रगम् ॥४९॥
ॐ नमो भगवते रुद्राय हिरण्यनेत्राय[4]महात्मने शिवाय ।
शिवरूपाय हाँ हौँ[5]नमो नमश्चेति मन्त्रयेत् । हिरण्य-
रेतोमन्त्रस्थितये[6]लिङ्गानाम् ।
सहस्रांके शतांके[7]च रेखा उत्कीरयेत्ततः ।
मणिरेखां क्रमाद्यस्य यस्य[8] तां तां वदाम्यहम् ॥५०॥
एकाधिकनवत्यंशमूर्ध्वतिर्यक् खगांशकैः ।
त्यक्त्वैकं स्यात्सहस्रांशं[9]लिङ्गं विषमसूत्रकैः ॥५१॥
वृत्तो पञ्चाशदंशस्तु तिर्यग्द्वाविंशतिः क्वचित् ।
ऊर्ध्वाधोंशपरित्यागात्पुनर्वृत्ति द्विधांशतः ॥५२॥

---

१ सुवर्ण, क, ख. पा. । २ शाययेत्, मू. पा. । साधयेत्. ख. पा. । ३ व्रतं कुर्यात्, ख. पा. । ४ रेतसे, घ. पा. । ५ हाँ हाँ, मू. पा. । ६ मन्त्रत्रितय, ख. घ. पा. । ७ सहस्राह्वे शताख्ये, घ. पा. । ८ तस्य मू. पा. । ९ सहस्रासं, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मूर्ध्नि संवर्तयेत्तेषु सूत्राभ्यां छत्ररेखया ।
अन्तर्लुप्त्वा सहस्राणि भवत्यन्तरितैः सदा ॥५३॥
उमेन्दुपिण्डिका नित्यं लिङ्गमीशा दिवाकरः ।
सहस्राशावृतो[1]भानुस्तस्माद्दशशतावृतः ॥५४॥
सौरं सहस्रे चैवं[2]स्याद्ब्राह्मं लिङ्गशतावृतम् ।
कपालाद्यैर्युतैर्भिन्ने पुण्यकृत्स महाघहृत्[3] ॥५५॥
पञ्चभागोदयं कृत्वा त्यक्त्वैकं[4]भागमूर्ध्वतः ।
तत्त्वभागोऽर्धवंपाताद्भवेल्लिङ्गं शताधिकम् ॥५६॥
प्रतिधामसहस्राणि शतानि बास्थिरे[5]तथाः ।
चललिङ्गं गृहेऽप्येवं लिङ्गभेदादि वा पुनः[6] ॥५७॥
मदेन्दु[7]कुंङ्कुमाक्तैस्तु सूत्रकैर्मानहेतवे ।
रेखामुत्किरयेल्लिङ्गे उत्तमे च यवाष्टकम् ॥५८॥
नवमांशहृदन्येषां कुर्याद्यावत्करान्तिकम् ।
तेष्वन्तरेऽन्तरोक्तं वानिष्ट[8]कृद्वस्तहीनके[9] ॥५९॥
रेखान्यासः समाख्यात[10]तदर्धादवटं शुभम् ।
समं समतळं तच्च मनोज्ञं लक्षणान्वितम् ॥६०॥

---

१ सहस्रास्र युतो, घ. पा. । २ साहस्रिकारं, मू. अ. ग. पा. । सैवैकं, घ. पा. । ३ सुहृत्, क. ग. पा. । ४ क्ष क्षैकं, घ. पा. । ५ चास्थिरे, क. पा. । ६ पापनुत्, क. ग. घ. पा. । ७ महेन्दु, ख. पा. । मन्देन्दु, ग. पा. । ८ त्वरिष्ट, घ. पा. । ९ वस्त्रहीनके, क. ख. ग. पा. । १० न्यासाः समाख्याताः, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एवं तु या भवेद्रेखा तां प्रोत्कीर्य[1]सुखावहाम् ।
मध्यसूत्रं समं[2]कृत्वा ललाटादवतारयेत् ॥६१॥
त्र्यंशोऽर्धे वाथवा पादे लक्षणं कण्ठतस्त्वधः ।
ग्रीवास्याग्रा[3]ल्ललाटा च्च नैवोर्ध्वक्रमणाच्छुभम् ॥६२॥
अलक्ष्यं लक्ष्यकार्याय ज्योतिर्लक्षणकर्म तत्[4] ।
सर्वालक्षणनाशाय रेखालक्षणमुच्यते ॥६३॥
सूत्राभ्यामन्तरं कुर्याज्ज्येष्ठस्य तु ग्रहाङ्गुलैः ।
अन्येषामङ्गुलैकैकं हृत्वैनं[5]स्थापयेत्क्रमात् ॥६४॥
चेता दीप्ता प्रमोपा च धात्री माया मती शिवा ।
चण्डा लक्ष्मी सुमेधा च मणिरेखा दशोदिताः ॥६५॥
वसुभागीकृते रुद्रे त्यक्त्वांशत्रयमूर्ध्वतः ।
पञ्चांशे लक्षणं ज्ञेयं भागैकं तस्य चान्तरम्[7] ॥६६॥
ऊर्ध्वं सूत्रद्वयं त्यक्त्वा प्राङ्मानं पक्षसूत्रयोः ।
तिर्यङ्मध्यस्थितात्सूत्रात्पक्षसूत्रावतारणम् ॥६७॥
भागद्वयान्तिकं यावत्त्यक्त्वाधोभागसङ्गमम् ।
मध्यान्तरार्धकं प्रान्ते त्वन्तरं[8]तस्य कारयेत् ॥६८॥
लिङ्गस्य यादृशो मूर्धा लक्षणस्यापि तादृशः ।
सामान्यान्तर[9]लिङ्गानां चेता स्यात्प्रथमोदिता ॥६९॥

---

१ तामुत्कीर्य, क. ख. घ. । २ सूत्रसमं, मू. पा. । ३ स्याघ्रा, घ. पा. । ४ लक्षणकं, मतम्, क. ख. ग. पा. । ५ हृत्वैकं, ख. घ. पा. । ६ पञ्चासल्लक्षणं, घ. पा. । ७ चोत्तरम्, ख. पा. । ८ प्रान्तं वर्तुलं, ख. पा. । ९ सामान्योत्तर, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कार्या चेताथवा दीप्ता रेखा हस्तप्रमाणके ।
त्रिभक्तेऽशैक[१]संत्यक्ते द्वयंशं रन्ध्रः षडस्त्रके[२] ।।७०।।
रामैर्द्वाभ्यां यवास्याभा पक्षसूत्रं तृतीयके ।
दीप्ताख्या लक्ष्य[३]रेखा च गदिता भोगमोक्षदा ।।७१।।
द्विहस्तके प्रमोदाख्या तिथिभागकृतोदये ।
नवांशोऽर्धपरित्यक्ते षष्ठे भागे त्रिधा कृते ।।७२।।
मध्यसूत्रस्य मध्यं तु भ्रमणादुभयोरपि ।
यवाकारेभनेत्राभा पक्षसूत्रं विना भवेत् ।।७३।।
धात्री त्रिहस्तके लिङ्गे विभक्ते[४]रुद्रसंज्ञके ।
त्यक्त्वाधो द्वयेकभागं तु द्वौ चैवाधोऽष्टधा पुनः ।।७४।।
तदूर्ध्वकेन मूर्धा स्याद्गुणं त्यक्त्वा गुणान्तिकम् ।
त्यक्त्वैकं भ्रामयेत्सूत्रं यावत्पृष्ठान्तमाश्रिते ।।७५।।
चतुष्करे भवेन्माया विकारहरभाजिते ।
ऊर्ध्वं षट्क[५]परित्यागाद्द्विभागलक्षणं तथा ।।७६।।
ऊर्ध्वं वेदांशकं[६]त्यक्त्वा लघुभूत्रं[७]ततो भवेत् ।
अधो भागद्वयं मुक्त्वा सङ्गमः पृष्ठतस्तयोः ।।७७।।
मती[८]पञ्चकरे लिङ्गे शिवांशे तिथिभाजिते ।
अग्रे मुनिपरित्यक्ते लक्षणं स्यात्फणिस्थिते ।।७८।।

---

१ ऽस्त्रैक, क. ख. ग. पा. । ऽ ग्रैक, घ. पा. । २ रन्धैः षडस्त्रकैः, मू. अ. क. ख. पा. । ३ लक्ष्म, घ. पा. । ४ त्रिभक्ते, क. ख. घ. पा. । ५ ऊर्ध्वषट्क, क. पा. । ६ वेदाङ्ककं, मू. पा. । ७ लम्बसूत्रं, क. ख. पा. । ८ सती, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत्त्र्यंशे चोर्ध्वतस्त्यक्ते लम्बनं त्र्यंशतो भवेत् ।
त्र्यंशयो[1]स्त्यक्तयोश्चाधः पृष्ठतः सूत्रसङ्गतिः ॥७९॥
एड्ढस्तके शिवा तत्र षोडशांशं भवेद्धरः ।
षडंशादूर्ध्वतस्त्यक्त्वा ककुद्भाग च लक्षणम् ॥८०॥
त्रिभागात्पञ्चभागान्तं भ्रामयेत्पक्षसूत्रके ।
आद्यो विहाय[2]भागौ द्वौ मेलकं स्यात्तयोः सदा ॥८१॥
सप्तहस्तात्मके लिङ्गे चण्डाख्या लक्षणं भवेत् ।
पूजाभागे विकारांशे रेखाधः सप्तवर्जिते ॥८२॥
तुर्यांशा[3]लम्बनं चाधो द्व्यंशो वाधः परित्यजेत् ।
यस्योत्तरे[4]ऽब्जिकाकारा सङ्गति, पृष्ठमध्यतः ॥८३॥
कराष्टदघ्नके लिङ्गे पूर्ववद्भागकल्पिते ।
लक्ष्मीसंज्ञा मता रेखा लम्बनं[5]गुणभागतः ॥८४॥
एदमेव सुमेधाख्या लक्षणं नवहस्तके ।
द्विभागे लम्बनं[6]तस्य सङ्गस्त्वेकांशवर्जनात् ॥८५॥
न योज्या लम्बरेखार्धे विष्णवंशे कस्यचिन्मतम् ।
पक्षसूत्रे परं कार्यं तदधो लम्बनं हरेत् ॥८६॥
क्वचिज्ज्ञानक्रियाशक्ती व्यापिन्यौ सकलाकलौ ।
तस्मात्स्याद्विष्णुसम्पर्कः पक्षसूत्रेऽ व[7]लम्बने ॥८७॥

---

१ द्व्यंशयोः, क. ग. पा । २ विधाय, मू. पा. । ३ तुल्यांशा, ख. पा. । ४ यस्यान्तरे, क. ग. पा. । ५ लक्षणं, क. पा. । ६ लक्षणं, मू. अ. ग. पा. । ७ सूत्रे च, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एतासामिष्यते मूर्धा छत्रशीर्षगजेक्षणम् ।
छत्राभं कुक्कुटाण्डे तु बालेन्द्वाभे यवोपमम् ॥८८॥
दक्षाण्डं त्रपुषाभे तु त्रपुषं चन्द्रमस्तके ।
यशो राज्यं धनं पुत्रं सौभाग्यं जीवितं क्रमात् ॥८९॥
दद्युर्गजेक्षणादीनि षडेतानि शिरांस्यथ ।
एतद्वाणमतं प्रोक्तं लक्षणं सार्वलिङ्गिकम् ॥९०॥
क्वचिद्रुद्ररतिर्भङ्क्त्वा भान्वंशा[1]ल्लक्षणं भवेत् ।
नव वैकैक[2]सन्त्यागादर्धात्पादोर्ध्वलम्बनम् ॥९१॥
अश्वत्थपत्रवद्रूपं वर्तयेद्गुह्यलक्षणम् ।
प्रणालस्यार्धविस्तारात्पीठावटकलेन्दु वा ॥९२॥
द्वे यूके पञ्चलिक्षाश्च रेखयोरन्तरं भवेत् ।
रेखापृथुत्वं साङ्घ्री तु द्वे लिक्षे मूर्धजे तथा ॥९३॥
एकाङ्गुलादिलिङ्गानां लोहजानां क्वचिन्मते ।
वृद्धिरेखा तथा स्थानं मर्मकं चादिवर्जितम् ॥९४॥
स्थानवृद्ध्या भवेत्तेषां लक्षणं पूर्ववद्यथा ।
सूक्ष्माणामपि लिङ्गानां त्रिराशिकृतलक्षणम् ॥९५॥
शुभकृन्मर्मसन्त्यागादन्यथा कृतदोषदम् ।
दिगीशानांतु लिङ्गानां स्वकामफलसाधने ॥९६॥
निजायुधसमाकारां मणिरेखां विलेखयेत् ।
शूलं वज्रं च शक्तिं च तिक्ष्णाग्रं कम्बुकं तथा ॥९७॥

---

१ साधांशा, घ. पा. । २ न चैवैकैकं, मू. अ. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दण्डाब्जासिसुसंज्ञाभं[1]वृत्तं पाशं ध्वजं गदाम्[2] ।
लिङ्गवद्वर्तयेद्रेखां हेमसूच्या त्वनन्तरम् ॥९८॥
उत्तराभिमुखो भूत्वा ज्येष्ठस्यैव त्रिमाषया ।
द्विमाषया ततोऽन्यस्य कन्यसस्यैकमाषया ॥९९॥
उत्कीरयेयुरस्त्रेण शिल्पिजो गुर्वनुज्ञया ।
स्निग्धा समा च गम्भीरा ऋज्वी सर्वार्थदा भवेत् ॥१००॥
स्थूला वक्रा कृशा भिन्ना रूक्षायुरर्थनाशनी ।
शस्त्रमामन्त्र्य शस्त्रेण विलिखेद्दक्षिणेन तु ॥१०१॥
पूरयेन्मधुसर्पिभ्यां स्वनेत्रेण विचक्षणः ।
अव्यक्तानां स्थिराणां च ब्रह्मरेखाविधिस्त्वयम्[3] ॥१०२॥
ऐशाने[4]बाणलिङ्गे च रत्नजानां चलात्मके ।
सर्वमेव शिरस्थत्वमीशानस्य हि लक्षणम् ॥१०३॥
पूर्वमन्त्रेण[5]संसिद्धं बाणलिङ्गस्य लक्षणम् ।
स्वकान्तिमणिरत्नोत्थलक्ष्म वा धातुजे[6]क्वचित् ॥१०४॥
चलानां च स्थिराणां च व्यक्तानां नेत्रसंस्कृतिः[7] ।
अङ्गुलाद्येकैकशः[8]स्याद्यूका हस्तवृद्धितः ॥१०५॥
रेखापृष्ठार्धगर्तेऽर्चा[9]द्वौ नेत्रोन्मीलनं क्वचित् ।

---

१ स्वसंज्ञातं, मू. पा. । स्वय ज्ञातं, ग. पा. । २ तथा, मू. अ. घ. पा. ३ विधिः स्वयम्, घ. पा. । ४ नेशाने, लि. पु. पा. । ५ मण्डल, ख. पा. । ६ लक्ष्मे वा पात्रजे, क. ख. पा. । लक्ष्या वा धातुजे, ग. पा. । ७ मन्त्रसंस्कृति, मू. पा. । ८ द्येककेशः क. ख. घ. पा. । ९ गर्तार्द्धा, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सौम्याभया प्रदात्री च वीरा हृष्टा प्रबोधिका ॥१०६॥
हास्या कारुणिका काम योगस्था दिव्यदृष्टयः ।
क्रूरा क्रुद्धा कराला च भीषणा विकृताद्भुता ॥१०७॥
ऊर्ध्वाधोग्रसिनी भीता घोरादीनां तु दृष्टयः ।
नेत्रत्रिभागमध्ये तु तारकाख्यं प्रकीर्तितम् ॥१०८॥
तारातृतीयभागेन ज्योतिरासां प्रकल्पयेत् ।
नोर्ध्वं नाधो नतिर्यग्वा न न्युनाधिकविभ्रमा ॥१०९॥
न बिन्दुशकला[1] रूक्षा दृष्टिस्याच्छुभदायिति ।
सौम्या द्वादश[2]वृद्ध्यर्थं स्निग्धरेखासुदृष्टयः ॥११०॥
वृत्ताक्षा राक्षसाद्याश्च तेषां क्रूरादिदृष्टयः ।
लक्षणोद्धरणे दद्याद्धेनुं च गुरवे सदा ।
ज्ञात्वैवं[3]विधिना सम्यक् ततस्तान्यधिवासयेत्[4] ॥१११॥
वसतेरधिपूर्वस्य भावे ल्युट्[5]प्रत्यये कृते ।
अधिवासन इत्येष[6]प्रयोगः सिद्धिमेति च ॥११२॥
गूर्वादिसहितो वासो रात्रौ नियमपूर्वकः ।
एतस्यार्थौ[7]निपातानामनेकार्थतया मतः ॥११३॥
अस्त्रेणाभ्यक्षणं कृत्वा तृतीयेनाभिमन्त्रयेत् ।
नरेणार्घं[8]प्रदद्याच्च पाद्यं चाजातकेन तु ॥११४॥

१कलशाः, घ. पा. । २ष्टादश, ख. पा. । ३कृत्वैवं, ख. पा. । ४स्नानाधिवासनम्, क. ग. घ. पा. । ५घञ्, घ. पा. । ६इत्येवं, क. ग. पा. । वासविधिर्ह्येष, घ. पा. । ७एतस्यार्थो, घ. पा. । ८नवेमार्घं,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वासो लिङ्गाय गुह्येन अजातेन विलेपनम् ।
पश्चमेन स्रजं दद्याद्धूपं वै दक्षिणेन तु ॥११५॥
गुरुकुन्दुरुलोहैश्च सर्जचन्दनवानरैः ।
श्रीवाससरलाभ्यां च खण्डधूपैश्च धूपयेत् ॥११६॥
हृदा देयं पवित्रं तु प्रदीपं मध्यमेन तु ।
नैवेद्यानि तृतीयेन अनुक्तं हृदयेन तु ॥११७॥
छादयेद्वस्त्रयुग्मेन गुह्यमन्त्रेण दैशिकः ।
मूर्ध्नि निद्राघटः स्थाप्यो रुद्रजप्तः सुपूजितः ॥११८॥
कपिला बन्धयेत्पश्च अरोगाःसुपयस्विनीः ।
चतुर्द्वारेषु चेशाने तत्क्षीरेण चरुं श्रपेत् ॥११९॥
चरुं प्राश्य स्वपेत्तत्र विहिते दन्तधावने ।
गुरुर्मूर्तिधरैःकर्तासहितः कुशसंस्तरे ॥१२०॥
सुस्वप्ने सिद्धिरन्यत्र जुहुयान्मध्यगं गुरुः ।
द्वितीयेऽह्नि कृतस्नानः कर्या पत्न्यन्वितो व्रती ॥१२१॥
गुरुः समूर्तिपैः स्नातो वस्त्राभरणभूषितः ।
कृतमङ्गलनिर्घोषैर्देवस्नानादिकं चरेत् ॥१२२॥

इति लक्षणसमुच्चये लक्षणोद्धारविधिकथनं
नाम त्रयोदशो विधिः ।

-§-

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ चतुर्दशः

शिवः सर्वगतः सूक्ष्मः स्वयमुत्कर्षते ऽखिलम् ।
स्फुटमाचार्यरूपेण मन्त्रशक्त्या[1] चराचरम् ॥१॥
सर्वेषामपि वर्णानामवतीर्णः कलेश्वरात्[2] ।
अनुग्रहाय लोकानां गुरुत्वं स्याच्छिवेच्छया ॥२॥
अयुतैर्द्विजवेदशैः समयी तत्समो भवेत्[3] ।
तदयुतैश्च पुत्राह्व[4] स्तैस्तावद्भिश्च साधकः ॥३॥
दशभिस्तु सहस्रैस्तैराचार्यः शिवशासने ।
तेभ्यो दानार्चनैर्भक्त्या[5] फळं स्याद्वासुकेर्म[6] तात् ॥४॥
सकलीकरणां कृत्वा देवे[7] ह्यर्घादिकं च यत् ।
ततश्चाभ्युक्षणं लिङ्गे अर्घपुष्पाकिधूपनैः ॥५॥
तैलेनाभ्यङ्गयेल्लिङ्गं दूर्वाकाण्डशतेन च ।
गुह्येन[8] स्वयमाचार्यः पश्चात्कर्ता कुळैः सह[9] ॥६॥
तत्कालमङ्गळं गीतं गायन्त्यो ऽविधवाः शुभाः ।
दद्यात्तासां गुडं धान्यं पर्यटं[10]लवणं क्वचित् ॥७॥
ततस्त्वविधवा चाष्टौ सर्वलक्षणसंयुता: ।
सव्यापसव्यसूत्रेण संस्पृशेयुः कुशेन वा ॥८॥

---

१ मन्त्रेण स, ग. पा. । २ वरात्, क. ग. पा. । ३ माचरेत्, ख, पा. ४ पत्राङ्क, ख. पा । ५ भुकत्वा, घ. पा । ६ वाद्यकर्म, क. ग. पा. । वास्तुकर्म, ख. पा. । ७ वेदे, मू. पा. । देहे, क. ख. पा. । ८ गुद्धेन, ख. पा. । ९ कुलेन च, घ. पा. । १० पर्ब्यटं, ब. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वपयन्ति[1]पुनस्तास्तु निर्मत्स्यन्ति पुनः पुनः ।
विधिना स्नपनं[2]पश्चादाचरेद्देशिकः स्वयम् ॥९॥
मृत्सागोमयगोमुत्रभस्मदुग्धैर्यथाक्रमम् ।
पञ्चगव्येन दध्ना वा मधुना पञ्चवल्कलैः ॥१०॥
अष्टसप्तार्कनागांशैर[3] ग्निसप्तविकारकैः
नखाग्नि[4] पञ्चभिः स्नानं पलाशै[5] रेकहस्तके ॥११॥
नानाफलैरथाष्टाभिः पुष्पाणां च शतेन च
स्नापयेद्गुह्यमन्त्रेण रुद्रैर्वा हृदयेन वा ॥१२॥
यवगोधूमजैश्चूर्णैर्बिल्वचूर्णैस्तथापरैः ।
उद्वर्त्य स्नापयेत्पश्चात्स्वच्छेन गन्धवारिणा ॥१३॥
सर्वौषधिपलेनापि रत्नतोयेन शक्तितः
तथा काञ्चनतोयेन गोशृङ्गसलिलेन च ॥१४॥
धान्योदकेन चेच्छातस्ततो गन्धोदकेन च
सितवस्त्रेण देवेशं परिमृज्य[6] सुगन्धिना ॥१५॥
एतल्लिङ्गेऽन्यदर्चासु स्नानं स्याद्भास्करे मते ।
स्वैः स्वैर्मन्त्रैर्हरादीनां मिश्राणमपि सर्वदा ॥१६॥
जलेन पञ्चगव्येन पञ्चभिर्मधुरैस्तथा ।
मृत्कषायौषधीभिश्च धाग्रचा तीर्थधुनीजलैः ॥१७॥

१स्नपयन्ति, क. घ. पा. । अपयन्ति, ग. पा. । २ विपिनस्वपनं, ख. पा. ।
३ नागाङ्कै, ख. पा. । ४ नवाग्नि, ख. पा. । ५ पलार्धै, ख. पा. ।
६ परित्यज्य, मू. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सागरोदकरत्नाम्बुगन्धपुष्पफलोदकैः ।
महास्नानेन दिव्यस्नानैः स्नाप्यं षोडशभिः क्रमात् ॥१८॥
अस्त्राद्भिर्धूलिसंशुद्धं प्रथमं स्नापयेच्छिवम् ।
क्षीरं गोस्ताम्रवर्णाया ईशेन भागपञ्चकम् ॥१९॥
शुक्लाया दधि च ग्राह्यं चतुर्भागं नरेण च ।
कपिलाया घृतं गोश्च अघोरेणाग्निभागिकम् ॥२०॥
गोमूत्रं नीलवर्णाया गुह्येन द्वयभागकम् ।
कृष्णया गोमयं खस्थमजेन सर्वदा[1] शुचि ॥२१॥
मध्येन्द्रयमयक्षाम्बुदिक्स्थे ताम्रादिपात्रगे[2] ।
शिवेनैकत्वमालोड्य पञ्चभिर्वाथ कापिलम् ॥२२॥
कुशाम्बुनार्धभागं च सादाख्येनाभिमन्त्रितम् ।
एभिस्तु पंचभिर्युक्तैः स्नानमर्चादिशोधनम् ।२३।
पयोदधिघृतं क्षौद्रं खण्डैः स्यात्पञ्च माधुरम् ।
ईशानवक्त्रघोराह्वगुह्याजाताख्यमन्त्रितैः[3] ॥२४॥
वल्मीकगिरिगङ्गादितीरजेभह्रदोद्धृताः ।
वृषशृङ्गसमुत्खाताः पद्मकाश्रयसम्भवाः ।२५।
नृपद्वाराचतुर्मार्गमृत्साभिश्च विशुद्ध्यति ।
अजेन क्षालनात्पृथ्वीक्रमतस्तु कलावता ।२६।
बकुलोदुम्बराशोकवटबोधित्वचां जलैः ।
कवोष्णैस्तु तृतीयेन स्नानं टङ्कक्षतापहम् ।२७।

---

१ सम्पदा, मू. पा. । २ पात्रतः मू. पा. । ३ कैः, घ.पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऋद्धिवृद्धिसहा[1]सिंहीकन्याच्छिन्ना बहुप्रजा ।
निर्दिग्धिका बलामूलैः स्नानं गुह्येन दोषहृत् ।२८।
त्वक्पत्रमुस्तनागाह्वतोयग्रन्थ्या[2]दिभिः सह ।
धात्र्या स्नानान्महीत्यक्ते[3]सद्योजातेन शुद्ध्यति ।२९।
सुगन्धिशालिपिष्टेन गायत्र्या मन्त्रितेन च ।
समुद्धर्त्य महादेवं तीर्थोत्थैः स्नापयेज्जलैः ।३०।
अजागन्धिप्रयागश्च[4]केदारं भैरवं तथा ।
पुष्करं नैमिषारण्यं तीर्थं च वरुणं तथा ।३१।
एतत्तीर्थाम्बुसुस्नानान्नरेण त्वग्वि[5]शुद्ध्यति ।
जाह्नवी यमुना कौशी सरयू शोणनर्मदा ।३२।
कावेरी गण्डकी सिन्धु[6]स्त्रिस्रोता चन्द्रभागिका । ।
सप्तगोदावरीत्येताः पुण्यनद्यो महाजलैः ।३३।
स्नानात्पुनन्ति चार्चानां विश्वे शं[7]गुह्यमन्त्रतः ।
क्षारक्षीरदधिस्नेहेक्षुरसोदसुरोदकाः ।३४।
स्वादुगर्भोदकाश्चेति ज्ञेयास्त्वष्टौ च सागराः ।
एतेषामम्बुभिः स्नाप्यं स्पर्शशुद्ध्यै[8]नरेण तु ।३५।
पुष्परागं च वैदूर्यं वज्रं चैव समौक्तिकम् ।
स्फाटिकं पद्मरागं च राजावर्तःसुविद्रुमम् ।।३६।।

---

१ महा, भू.पा । २ प्रज्ञा, ग.पा । ३ व्यक्ते, घ.पा । ४ प्रयोगाञ्च, ख.पा । ५ देशत्वयि, ग.पा । ६ चैव, मू.पा. । ७ विष्णवंशं, घ.पा. । ८ स्नानात्स्पर्शशुद्धो. मू.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

निळं मरकतं चैव कर्केतनं सुटिट्टिभम्[1]
एतद्रत्नोदकैः स्नानं महाभूतिकरं परम् ॥३७॥
अघोरमन्त्रपूतैस्तु लिङ्गरूपविशोधकम्
कर्पूरागुरुकस्तूरीकाश्मरीचन्दनादिकैः ॥३८॥
जातीलवङ्गकर्कोळै श्चतुर्जातसुगन्धिकैः
स्नापयेद्गन्धतोयेन अजातेनाभिमन्त्रितम् ॥३९॥
गन्धदोषविनाशाय धरा[2]बृम्हविशुद्धये
पुण्डरीकाब्जमाळूरनीलरक्तोत्पलार्कजम्[3] ॥४०॥
मालतीतगराशोकहेमचम्पकमल्लिकाः
सहकाराश्वमारं च पुन्नागबकुलानि च ॥४१॥
कर्णिकारोड्रकल्हारं कुन्दं कुमुदयूथिका
पाटलाद्रोणनेपाली[4]कुशांकिशुकसिंहिकाः ॥४२॥
कदम्बं चातिमुक्तं च कुटजं नागपुष्पकम्
मृदुकुन्दा[5]ब्जपत्री च वृषाषिबुकपुष्पकम् ॥४३॥
एभिरन्यैः पवित्रैश्च स्नानं शब्दविशुद्धिकृत्
बिलाम्रमोचनारङ्गं पनसं नालिकेरकम् ॥४४॥
कक्को(ङ्को)लामलकं द्राक्षा जातीफलपरुपकम्
दाडिमोदुम्बरं जम्बू खर्जूरं[6]तालबिम्बकम्[7] ॥४५॥

---

१ टीटिभ्रम्, घ. पा. । २ परा, ख. पा. । ३ कम्, घ. पा. ।
४ रेमाली, क. ख. पा. । ५ मुचुकुन्दा फ, ख. पा. । ६ वेक्षुरं, घ. पा.
७ बिल्वकम् मु. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्राचीनामलकं पीलु कपित्थं बकुळं तथा ।
वदरीबीजपूरं च कव¹मर्दं सतिन्दुकम् ॥४६॥
पूगादिकं यथालाभमीशानाघोरमन्त्रितम् ।
फलस्नानमिदं पुण्यं कर्तुरिच्छाफलप्रदम् ॥४७॥
तोयेक्ष्वाम्ररसैर्वापि व्रीह्याद्यैः पञ्चभिः सह ।
तिलगोधुममुग्दादि यवधान्यप्रियङ्गुभिः ॥४८॥
पूर्वोक्तमृत्तिकागन्धं कुसुमौषधिसंयुतम् ।
पञ्चब्रह्मोद्भवैर्मन्त्रैर्महास्नानं शुभप्रदम् ॥४९॥
कदम्बपल्लवास्येन कुम्भेनेन्द्रं नरान्वितम् ।
सशाल्मलेन चाग्नेयं हृन्मन्त्रै स्नानमुत्तमन् ॥५०॥
जम्बूपत्रवटा यास्यं स्नानं चाघोरमन्त्रतः ।
साशोकेन तु रक्षोजं शिखमन्त्रान्वितं वरम् ॥५१
आप्यं² बोधिदलास्येन स्नानं चाजातमन्त्रितम् ।
चूतास्येन तु वायव्यं स्नानं वर्मसमन्वितम ॥५२॥
सौम्यं वटच्छदास्येन स्नानं वामाभिमन्त्रितम् ।
सभस्मबिल्वपत्रास्यस्नानमैशं शिरोऽन्वितन् ॥५३॥
नागपत्राननस्नानमा³नन्तं नेत्रमण्डितम् ।
ब्रह्मपत्रवता ब्राह्मं सकुशेन समन्वितम् ॥५४॥
भेरीशङ्खरवैस्तूर्यैः काहलाध्वनिभिः कळैः ।
वरस्त्रीमङ्गलोद्गीतैः स्नापयेद्वृषभध्वजम् ॥५५॥

---

१ कर, क. घ. पा. । २ स्नाप्य, मू. पा । ३ स्नानं सा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ततो निर्मतस्य(२) चास्त्रेण हृदा वाच[1] मर्येच्छिवम् ।
अर्घं दत्त्वा तु वक्त्रेण वस्त्रेणाकर्षयेज्जलम् ॥५६॥
यथा शिवे तथैवार्के विष्ण्वादौ च समाचरेत्
स्नानादि स्वैस्वकैर्मन्त्रै श्चतुर्मृत्स्नास्त्विहाधिकाः ॥५७॥
कुशमूलोद्भवक्रोडपद्मगोष्ठमृदस्त्विमाः
नाने पुर्वोक्तमृत्स्नाञ्च शस्ता द्वादशविष्णुभिः ॥५८॥
द्वात्रिंशत्षोडशाष्टभिः: कुम्भै स्नात्यं नवादिभिः[2]
चलार्चासु प्रयत्नेन स्थावरे द्वीगुणं क्रमात् ॥५९॥
नैवेद्यं तैलपात्रं च स्नानवस्त्रं शलाकिकम्
दत्त्वा तु शिल्पिनामर्चाभिसन्ध्य ततोऽर्चयेत् ॥६०॥
एवं पक्वमृदादीनां लिङ्गानां द्रव्यपञ्चकम्
चित्रादिलेप्य[3] पुस्तानां दर्पणस्नानमिष्यते ॥६१॥
इति लक्षणसमुच्चये त्रिधालिङ्गस्नानं नाम चतुर्दशोविधिः

---

१ त्वाच्य, क. पा. । त्वार, पा. । २ नरादिभिः, क. पा. । ३ लेख्य, क. पा.) ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ पञ्चदशः

लोहादिधातु[1] लिङ्गानि प्रत्येकं भौतिकानि तु ।
शब्दात्स्पर्शाच्च रूपाच्च रसाद्गन्धाच्च वै क्रमात् ॥१॥
स्वबीजोद्भावनोद्घातैरेकादि क्रमपञ्चकैः ।
विशोध्य खादिभूतानि ततो मूर्तिं तु कारयेत् ॥२॥
न्यसेद्वर्णात्मकान्मुद्रान्नव्यक्तादि[2] त्रिरूपके ।
पञ्चब्रह्म ततोऽङ्गानि कलाः सर्वाः शिवस्य च ॥३॥
ततो वस्त्रं च गन्धं च पुष्पं धूपं च दीपकम् ।
नैवेद्यं पूर्ववद्दद्याद्रोचनां मूर्धमन्त्रिताम् ॥४॥
अञ्जनं नेत्रमन्त्रेण दर्पणं पुरुषेण तु ।
छत्रमीशानदेवेन चामरं नरमन्त्रतः[3] ॥५॥
एवमिष्ट्वा महादेवं मण्डपं संप्रविश्य च ।
बालुका विकिरेत्पीठे तृणकेशादिवर्जिताः ॥६॥
अनन्तं पूजयेत्पीठे हृदा च ध्यानपूर्वकम् ।
प्रागग्रांस्तृणयाद्दर्भानजातेनोत्तराग्रकान् ॥७॥
तदूर्ध्वं विन्यसेन्खट्वां हेमरत्नविभूषिताम् ।
धर्मादिचरणाञ्छुम्भोश्तथाधर्मादिगात्रकान् ॥८॥

---

१ अतु, मू. ग. घ. पा. । २ क्तानि, ग. पा. । ३ मन्त्रितम्, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तच्छादने तु तूल्यब्जं चिन्त्यं[1] वामादिकेसरम् ।
विद्येश्वरदळं तत्र मण्डल[2] त्र्यर्कांशकम् ॥९॥
इडायां जलसंस्थायामुत्थाप्येशं रथं नयेत् ।
सुनिमित्तैः शुभैर्वाद्यैर्मङ्गळैः स्तुतिवाचकैः ॥१०॥
वितानचामरच्छत्रैर्विधृतैः शोभनैर्ध्वजैः ।
अग्रे भृङ्गारधाराश्च मुञ्चद्भिर्गुरुभिस्तथा ॥११॥
आप्यद्वारप्रवेशश्च यागस्थानं महेश्वरम् ।
तल्पे प्राक्शिरसं निद्राकुम्भं तच्छीर्षके न्यसेत् ॥१२॥
शतजप्तमघोरेण ततो देवं प्रपूजयेत् ।
स्थाणुश्च नीलकण्ठश्च महादेवः शिवस्तथा ॥१३॥
रुद्रश्च शङ्करश्चैव नीललोहितसंज्ञकः ।
ईशानो धनदो भीमस्त्र्यम्बकः पार्वतीपतिः ॥१४॥
द्वादशैतेऽत्र[3] संपूज्य मार्गादौ योगनायकाः ।
दीपैर्गन्धैश्च पुष्पैश्च धूपैश्चैव यथाक्रमम् ॥१५॥
नैवेद्यैर्विविधैः पुण्यैः[4] पायसाद्यैस्तु खाद्यकैः ।
लोपिका[5] न्पूरिकान्पूपा[6] न्मण्डलकान्मोदकान्दधि ॥१६॥
लड्डूकान्बटकान्फेनान् गुडक्षीरं गुडौदनम् ।
पर्पटं[7] घृतपूरं च खण्डवर्तिसितौदनम् ॥१७॥

---

१ शिल्प, ख. पा. । २ मण्डप, ख. पा. । ३ तु, मू. अ. क. ग. पा. । ४ पुष्पैः, घ. पा. । ५ कायिका, क. पा. । ६ पूपं, घ. पा. । ७ पर्यटं, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नानाभक्ष्याणि दिव्यानि फलानि विविधानि च ।
खड्गोत्तमस्तथा मन्त्री[1] वागु[2] ल्योपस्करं शुभम् (?) ।१८।
ताम्बूळं च सकर्पूरं सहकारसमन्वितम् ।
सहरं[3] स्थितिपात्रं च मधुपात्रं पतद्ग्रहम्[4] ॥१९॥
शङ्खमुण्डि[5] स्तथा शुक्ति मञ्चिकोपरिसंस्थितम् ।
यदनुक्तमिहद्रव्यं पेषण्यादि[6] च यद्गृहे ॥२०॥
तत्प्रदद्यादशाठ्येत घोरमन्त्रेण यत्नतः ।
ततः शीर्षोन्नते पुण्ये गेड्डुके[7] च सुशोभने ॥२१॥
शयितुं स्था[8] पयेल्लिङ्गं पिण्डिकासहितं प्रभुम् ।
अभ्यज्य मधुसर्पिभ्यां दद्यात्सिद्धार्थकान्बहून् ॥२२॥
दक्षिणां मूर्तिमाश्रित्य विन्यसेन्मन्त्रनायकम् ।
दुकूळै रक्तवस्त्रैर्वा देवं संछाद्य रक्षयेत् ॥२३॥
महापाशुपतास्त्रेण ततो मूर्तिधरान्यजेत् ।
द्वात्रिंशत्षोडशाष्टौ च नृपादीनां यथाक्रमम् ॥२४॥
साधकास्तु विनाचार्यैं पुत्रकाः साधकैर्विना ।
समयी पुत्रकाभावे सर्वाभावे स्वयं गुरुः ॥२५॥
विद्येश्वररान् गनेशांश्च र्लकेशान् भैरवेश्वरान् ।
विद्येशान् मुक्तिकामान भूक्त्यर्थं च गणेश्वरान् ॥२६॥

---

१ शस्त्री, घ. पा. । २ वाण, ग. पा. । ३ सफलं, ख. पा. । ४ तद्गुहम्, क. पा. । द्रहम, ग. पा. । ५ वशु, क. पा. । वुण्डं, ख. घं. पा. । ६ प्रवंश्यादि, ख. पा. । पेशिन्यादि, घ. पा. । ७ गण्डुके, क. पा. । ८ स्वा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

साधनार्थं तु लोकेशानद्वैते भैरवेश्वरान् ।
मूर्तिशक्त्यन्विताश्चैस्त्वेता मूर्त्यधिदेवता यजेत् ॥२७॥
क्ष्मावह्नियजमानार्कप्स्विन्दवोऽ थखम् ।
मूर्तयस्तु समाख्याता मूर्तिशानवच्मि सांप्रतम् ॥२८॥
शर्वः पशुपतिश्चोग्रो रुद्रो भवस्तथैवच ।
ईशानो देवदेवश्च[1] भीमो मूर्त्यधिदेवताः ॥२९॥
धारीका दीप्तिरत्युग्रा[2] ज्योत्स्ना चेता बलोत्कटा ।
धात्री विभ्वी च विख्याताः समासान्मूर्तिशक्तयः ॥३०॥
अनन्तीश श्च सूक्ष्मश्च शिवोत्तमैकलोचनः ।
एकरुद्रस्त्रिमूर्तिश्च श्रीकण्ठश्च[3] शिखण्डकः ॥३१॥
उमा चण्डी गणाध्यक्षो महाकालो ऽथ नन्दिकः ।
भृङ्गीशश्च बृषश्चैव षण्मुखान्ता गणेश्वराः ॥३२॥
असिताङ्गः रुरुश्चण्डः क्रोध उन्मत्तकस्तथा ।
कपाली भीषणश्चैव संहारो भैरवेश्वराः ॥३३॥
इतरेषां क्वचिच्छास्त्रे चतुर्द्धकक्रमान्मताः ।
चत्वारोऽ जातकाद्याख्या विष्णुरुद्रौ तथेश्वरः ॥३४॥
विमलोऽ थ विशालश्च सारस्वतो महामुखः ।
लेलिवासुर[4] शास्ता च फण्याशी[5] कुण्डदेवताः ॥३५॥
ब्राह्मयाद्या मातरो लोके इन्द्राद्या लोकपालकाः ॥

---

१ स्तु, मू. पा. । २ मत्युग्रा, मू. पा. । ३ श्रीखण्डश्च, मू. अ. ग. पा. । ४ हाम्बर, क. पा. । ५ फण्याशी, मू. अ. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रसिद्धाः सर्वशास्त्रेषु शास्त्रेऽस्मिन्पूर्वचोदिताः[1] ॥३६॥
दैवज्ञं ब्राह्मणं चेष्ट्वा प्रविशेद्यागमण्डपम् ।
आहृत्य सर्वसम्भारमाचार्यो मन्त्रविग्रहः ॥३७॥
शिवं प्रणम्य विज्ञाप्य ब्रह्माङ्गकृतविग्रहः ।
दिक्षु विदिक्षु संस्थाप्य मूर्तिमान्सुजितेन्द्रियान् ॥३८॥
प्राङ्मुखोदङ्मुखान्सम्यक्कुण्डस्थानेषु वै ततः ।
प्रागाद्यनुक्रमेणैव मन्त्रमेतान्प्रवाचयेत् ॥३९॥
पळैः षट्युत्तमे लिङ्गे मध्याद्यर्धार्धवर्जनात् ।
होमपात्रं तथा ह्यर्घं दशन्यूनं नृपक्रमात् ।४०।
सौवर्णं राजतं वापि ताम्रजं वाप्यसंभवात् ।
आज्यपूर्णं तथा पात्रमैकैकस्य प्रदापयेत् ।४१।
विष्टराण्यर्घपात्राणि समिद्दर्भेन्धनानि[2] च ।
गन्धपुष्पोपहारांश्च स्रुक्स्रुवौ लक्षणान्वितौ ।४१।
पृथङ्निवेदयेत्तेषां मूर्तिपानां विचक्षणः ।
सिताम्बरधराः सर्वे सितचन्दनचर्चिताः ।४३।
सितमाल्यान्विता[3] हृष्टाः स्वमूर्तिगतमानसाः ।
तानिष्ट्वा स्वर्णवस्त्राद्यैस्ततस्तांस्तु समादिशेत् ।४३।
जपेत्पाशुपतं प्राग्वै अघोरास्त्रं च दक्षिणे ।
खादकं पश्चिमे चैव खुरि[4]कास्त्रं तथोत्तरे ।४५।

---

१ चिताः घ॰ पा॰ । २ नादि, घ.पा. । ३ चिता, ख.पा. ।
४ खरि, घ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वासनस्था जितद्वन्द्वाः सर्वसंभारसंयुताः ।
शास्त्रसद्भावकर्मज्ञाः कुण्डसंस्कारपूर्वकम् ॥४६॥
एकमन्त्रो[1]द्भवैर्मन्त्रैर्जनयेयुः शिवानलम् ।
एवं तु मूर्तिपाः सर्वे कृत्वा स्थण्डिलतर्पणम् ॥४७॥
दद्युः पूर्णाहुतिं पश्चात्स्थापकेन समन्विताः ।
स्थापकश्च शिरोदेशे पूर्वसम्भारसंभृतः ॥४८॥
सितोष्णीष धरो मौनी सितवस्त्रानुलेपनः ।
एकचित्तो जितक्रोधः श्रद्दधानो जितेन्द्रियः ॥४९॥
कुण्डसंस्कारपूर्वं तु[2] शिवाग्निं जनयेत्सुधीः ।
जनिते तर्पिते वन्हौ दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः ॥५०॥
सन्तर्प्यासनवक्त्राङ्गं[3] मन्त्रग्राममशेषतः ।
तिर्यगूर्ध्वागमोत्थैर्वा प्रागुक्तविधिमन्त्रतः ॥५१॥
सिद्धिमुक्तिप्रदा मन्त्रा गुप्तयुक्ताः सर्वकर्मणि ।
धातुः शब्दनिषेधार्थं स्यान्मत्रिगुप्तभाषणे ॥५२॥
मौनयुक्तः सदा मन्त्रं जपेत्तद्ध्यानसंयुतः ।
न्यासने होमकार्ये तु उपांश्वादि च दैशिकः ॥५३॥
मूर्तिपैरस्त्रजापैश्च विना[4] संस्थापिते हरे ।
सविघ्नो जायते यागस्तस्मान्मूर्तिधरान्यजेत्[5] ॥५४॥
त्रयोरक्षणहेत्वर्थं रञ्जनार्थमधीमताम् ।

---

१ मन्त्रो, मू. अ. क. ग.पा. । २ संपूर्णं, क. ग.पा. । ३ वक्त्राङ्गं, ख.पा । ४ सदा, मू.ग.पा. । ५ न्यसेत्, ग.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

क्रूरशब्दनिषेधार्थं मङ्गलार्थं सदैव तु ।५५।
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञान्मृदुपाठाञ्जितेन्द्रियान् ।
स्वशास्त्रलक्षणोपेतान्ब्राह्मणान्सुसमाहितान् ।५६।
संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैः कुर्यात्तान्स्वस्तिवाचकान् ।
चतुर्दिक्षुबहिः पश्चादाचार्यस्तान्नि[1]वेशयेत् ।५७।
बह्वचान्प्राग्दिशि स्थाप्य याम्ये चाथर्वणांस्तथा ।
पश्चिमे वाजसनेयांश्छन्दोगानुत्तरेण तु ।५८।
स्वदिक्षु स्थापयित्वा तान्देव्या मतानुसारतः ।
समादिश्य ततो विप्रान्नद्युक्ता[2]द्वा प्रदर्शनात् ।५९।
श्रीसूक्तं पावमानीं च नासदाशीं च वाजिकम्[3] ।
वृषाकपिं च मैत्रं च बह्वृचः पश्चिमे जपेत् ।६०।
देवव्रतं च पुंसाम ज्येष्टसाम रथन्तरम् ।
भारुण्डानि च सामानि वामदेवं तथैव च ।६१।
उत्तरां दिशमास्थाय छन्दोगस्तु जपेत्सदा ।
रुद्रं पुरुषसूक्तं च श्लोकाध्यायं च शुक्रियम् ।६२।
ब्राह्मणान्मित्रमैत्रं च अध्वर्युः पूर्वतो जपेत् ।
अथर्वाङ्गिरसं[4] चैव स्कन्द[5]सूक्तं तथैव च ।६३।
क्षुरिकं[6] नीलरुद्रं च गर्भोपनिषदादिकम् ।

---

१ सन्नि, मू.अ.पा. । २ मुक्ता, ग.पा. ३ नम्, क.पा. । ४ अथर्वशिरसं, घ.पा. । ५ स्कन्ध, मू. पा । ६ खुरिकं, क.ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

काळीं करालिकं रुद्रं याम्ये चाथर्वणो जपेत्[1] ।६४।
लिङ्गोद्भवं तदङ्गानि पवित्रं गणपाठकम् ।
स्तोत्रमन्त्रविदश्चान्ये जपेयु[2]र्दक्षिणे सदा ।६५।
ततश्चार्घं तु दत्वा वै आलभेत गुरुः शिवम् ।
पदाख्यं ब्रह्मणा चापि[3]स्वकलाद्यक्षरान्वितैः[4] ।६६।
न्यस्य[5] ध्यायेत्ततो मन्त्री[6] जीवभूतं नवात्मकम् ।
ज्वलदग्निसमाकारं विस्फुरन्तं समन्ततः ।६७।
पुर्यष्टकसमायुक्तं सदैव मन्त्रनायकम् ।
सर्वं शुद्ध्यति तेनैव जगस्थावरजङ्गमम् ।६८।
अधः शक्तिरनन्ताख्य कालाग्निर्नरका[7]स्ततः ।
अविची रौरवश्चैव महारौरव एव च ।६९।
रसातळं च पाताळं महातळं गभस्तिकम् ।
नितलाह्वं वराह्वं च आभासाख्यं च सप्तमम् ।७०।
भूळोंकश्च भुवः स्वश्च महळोंको जनस्तपः ।
सत्यमूर्ध्वक्रमा ह्येते[8] ब्रह्मा विष्णुस्ततो[9] हरः ।७१।
द्विसप्तभुवनान्यन्तर्दिग्रुद्रशतसंयुतम् ।
ब्रह्माण्डं[10] चण्डरूपं स्याच्चतुरास्योऽधिदेवतम् ।७२।

---

१ नायमस्माकं द्वारपालनिवेशनक्रमः सूक्तपाठक्रमश्च क्रमोऽयं मतान्तरविषयकमिति । २ पठेयु, ख.घ.पा. । ३ णो वापि, मू.पा. । ४ पिण्डैर्वा स्वकलान्वितैः, क.ख.घ.पा. । ५ न्यास्त्वा, लि.पु.पा. । ६ मन्त्रं, ख.पा. । ७ नवकाः, मू.पा. । ८ देते ख.घ.पा. ९ तथा, घ. पा. । १० ब्रह्मास्तं, ग.पा, ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शतकोटयुच्छ्रयं मानात्तत्समं योजनैः पृथु ।
उर्ध्वतत्त्वं समाख्यातं जलादिद्विगुणं[1] क्रमात् ।७३।
क्ष्माम्बुतेजोमरुत्खानि गन्धश्च रसरूपकौ ।
स्पर्शःशब्दश्च पञ्चैव तन्मात्राणि यथाक्रमम् ।७४।
नासाजिह्वाक्षिचर्माणि श्रोत्रबुद्धीन्द्रियाणि च ।
गुदं गुह्यं कराङ्घ्री च सवाक्क[2] र्मेन्द्रियाणि च ।७५।
मनोबुद्धिरहङ्कारः सत्वादि च गुणत्रयम् ।
पुमान् रागश्च विद्या च नियतिश्च कुलान्तकः[3] ।७६।
माया चैव तथाविद्याधीश्वराख्यः सदाशिवः[4] ।
शक्तिश्चेभ्यः परस्ताच्च शिवाख्यः परमोऽव्ययः ।७७।
शिक्तिस्थो विश्वबन्धुश्च[5] मन्त्रैः शुद्धः[6] शिवं व्रजेत् ।
पञ्चभूतं च तन्मात्रं बुद्धिः कर्मेन्द्रियणि च ।७८।
मनोबुद्धिरहङ्कारः प्रकृतिर्गुणसंयुता ।
चतुर्विंशतितत्त्वानि प्रकृतिर्वासकर्णगाः ।७९।
त्वक्संस्थः पुरुषः प्रोक्तो रागाख्यः स्नायुजालके ।
([7]मांसेऽविद्या समाख्याता नियतिर्हृदये स्थिता ।८०।
कलाकोषे[8]ऽस्त्रके कालो माया प्राणेष्ववस्थिता ।
विद्या चोष्ठस्थिता[9] नित्यमीश्वरो बिन्दुसंस्थितः ।८१।)

---

१ दिग्गुणं, ख. पा. । २ सर्वान्, मू.अ. घ. पा. । ३ कलान्तकः, मू.पा. । ४ स्तथा शिवः, क. पा. । ५ बन्धश्च, घ.पा, । ६ सिद्धः, मू.पा. । ७ असौ चापचिह्नान्तर्गतः पाठः ख. पुस्तके नास्ति । ८ कोपे, घ.पा । ९ गता, घ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नादे सदाशिवो ज्ञेयः शक्तिस्था इन्धिकादयः ।
पञ्चविंशच्च तत्त्वानि पिण्डीकायां स्थितानि तु ।८२।
विद्याराजेन शुद्ध्यन्ति तदूर्ध्वे निष्कलः शिवः ।
मन्त्रभूतं शिवं तत्र विन्यसेत्सिद्धिमुक्तये ।८३।
त्रितत्त्वमात्मतत्त्वाद्यं वेदास्त्राद्यमजादिके ।
न्यस्य तु भावयेद्व्याप्ति शिवरूपं च यत्परम् ।८४।
धरादिपुरुषं यावद्विद्यान्तां च धरादिकम्[1] ।
ईश्वरादिशिवान्तं च त्रितयं[2]होमयेत्क्वचित् ।८५।
हुतेऽघोरे सहस्रे वा ब्रह्मांशं सेवयेद् गुरुः ।
शिवकुम्भाम्बुना तद्वत्तदूर्ध्वे च हरेस्तनुम् ।८६।
तदूर्ध्वे च हुनेद्रुद्रं सिक्त्वा दर्भैः स्पृशेत्क्रमात् ।
पञ्चब्रह्म च दिग्धव्य[3]मेकादिशतपञ्चकम् ।८७।
अङ्गानि दशमांशेन होमयेत्तत्कलाः क्रमात् ।
वर्णरुद्रादिविद्येशांल्लोकेशान् गणनायकान् ।८८।
हेमेनाप्यायनं कृत्वा श्रपयेत्पूर्ववच्चरुम् ।
([4]सुस्विन्नं नापि दग्धं च शैवैर्मन्त्रैः प्रसाधितम् ।८९।
शिवकुम्भे तथा देवे दत्त्वाथ जुहुयाच्चरुम् ।)
पूर्णाहुतिं शिवेनातो यागस्य परिपूर्तये ।९०।

---

१ वनादिकम्, मू.पा. । रागाविकम्, ख,घ.पा. । धनादिकम् क.पा. । २ त्रितत्त्वं, ख.पा. ३ दिग्वाच्य, मू.पा. ४ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः मूल.ग.घ. पुस्तकेषु नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कर्तृगृहीतजप्याच्च पूर्णां दद्यात्तु दैशिकः ।
तस्मिन्काले गुरौ दानं दद्याद्वित्तानुसारतः[1] ।९१।
गोर्हेमखुरशृङ्गिण्याः शतं वार्धं तदर्धकम् ।
दक्षिणार्धेन[2] हस्तेन पुनर्होमं प्रदापयेत् ।९२।
ततः संपूर्णतां याति बहुरूपशते हुते ।
प्रायश्चित्ते तथा विघ्ने महास्त्रं होमयेत्ततः ।९३।
इति कृत्वा विधिं सम्यक्ततो देवं प्रबोधयेत् ।
रात्रौ महोत्सवः कार्यः शङ्खभेर्यादिनिस्वनैः ।९४।
गायनैर्नर्तकैः शिष्टैर्नन्दिघोषैः सुमङ्गलैः ।।
नयेत्तां शर्वरीं सर्वां यतिस्तोत्ररवैः शुभैः ।९५।
एक[3]त्रिपञ्चरात्रं वा सप्ताहं वाधिवासनम्[4] ।
सुशोभितं रथं कृत्वा वस्त्रध्वजवितानकैः ।९६।
चामरैर्हेमदण्डैश्च छत्रै रौक्माब्जदण्डिभिः[5] ।
अन्नाद्यैः पूरितं सर्वं रथमारोपयेच्छिवम् ।९७।
यजेत्तूर्यनिनादेन दीपदर्पणसंयुतैः ।
पद्माङ्कैः[6] कलशैः शुभ्रैर्गीतैः पाठैरनेकशः ।९८।
वेष्टयेन्नगरं वापि पुरं वा धाम वा शनैः ।
रथं स्थाप्य बलिं दद्याद् गुह्यकेभ्यो मुहुर्मुहुः ।९९।

---

१ नुरूपतः, घ.पा. । २ णेन्द्रेण, घ.पा. । ३ एवं, ख.पा. ।
४ वापि वासरम्, ख.पा. । ५ दण्डभिः, मू.पा. । ६ पद्माकैः, घ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गच्छेल्लिङ्गपुरः कर्ता सगोत्रो दैशिकाग्रतः ।
प्रसादाग्रे च संस्थाप्य लिङ्गस्यार्थं प्रदापयेत् ।१००।
होमयेद्वास्तुनाथांश्च तत्त्व१संस्थितमानसः ।
प्रागुक्तलक्षणं तत्र पश्चात्कूर्मशिलां न्यसेत् ।१०१।
इति लक्षणसमुच्चयेऽधिवासनं नाम पञ्चदशो विधिः ।

§§§

१ तद्वत्, मू.ग्र.ग.प. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ षोडशः

प्रासादं प्रोक्षयेत्सर्वमस्त्रजप्तेन वारिणा ।
तद्गर्भं सूत्रयेत्पश्चान्मध्यस्थानं यथाप्नुयात् ।१।
गर्भकर्णायतं सूत्रं कृत्वा भागचतुष्टयम् ।
तदेकांशप्रमाणेन मध्ये कूर्मशिलास्थितिः ।२।
न मध्ये स्थापयेल्लिङ्गं नैव मध्यं परित्यजेत् ।
मध्यस्थं हन्ति कर्तारं ब्रह्मवेधा नसंशयः ।३।
तस्मादीशं समाश्रित्य तत्स्थितिः सूत्रमानतः ।
द्वारंतु सप्तधा कृत्वा मध्येकांशं रथं[1] पुनः ।४।
सौम्ये द्वौ दक्षिणे द्व्यशं[2] त्यक्त्वा तत्सूत्रमानतः[3] ।
प्रत्यक्षं मन्त्रसान्निध्यमाचन्द्रार्कं प्रपूज्य च[4] ।५।
सुभिक्षं क्षेममारोग्यं विजयं राष्ट्रवर्धनम् ।
सर्वसत्व[5] शुभं कुर्यादीशदिक्संस्थितः शिवः ।६।
नृपाणां तु हितं प्राच्यामाग्नेय्यामग्निजीविनाम् ।
ध्वजानां ?राक्षसाशायां वायव्यां नृत्यगीतिनाम् ।७।
कौवेर्यां गोद्विजादीनां कारुकाणां विदिक्षु च ।
ऐशानीमाश्रितं सौख्यं यजमानः कुळैः सह ।८।

---

१ रसं, क. ख. पा. । २ त्वंशं, ग.पा. । ३ न्तसूत्रसंस्थितिः, ख.पा. । ४ ते, ख.घ.पा. । ५ सन्धि, ख.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मध्ये तु म्रियते कर्ता न च मध्यात्प्रचालयेत् ।
मध्यात्प्रचालितं लिङ्गं भवेद्दोषावहं यतः[1] ।९।
कौवेर्यामाश्रिते लिङ्गे कर्तृ दुःखं द्विजव्यथा ।
ऐन्द्रयां तु म्रियते राजा क्षत्रियाणां व्यथा भवेत् ।१०।
याम्यायां च विशां पीडा वारुण्यां शुद्रजन्मनाम् ।
तपस्विनामथैशान्यां नैर्ऋत्यां राष्ट्रविभ्रमः ।११
आग्नेय्यामग्नितः पीडा वायव्यां तस्कराद्भयम्
यथा प्रवेशयेल्लिङ्गं तत्फळं यत्तदुच्यते ।१२
प्रविष्टे चाष्टमे भागे ब्रह्मभागस्य भूतले
शान्तिश्रेयस्करं लिङ्गं कर्तृ स्थापकशिल्पिनाम् ।१३
लिङ्गस्य निश्चिता पूजा तथा पादप्रवेशने
त्रिभागस्य प्रवेशे तु मोदन्ते सर्वदेहिनः ।१४
पञ्चभागप्रवेशे तु कर्तृ स्थापकशिलपिनाम्
प्रजा चार्धप्रवेशे तु वर्धन्ते सचतुष्पदाः ।१५
समस्तब्रह्मभागस्य प्रवेशे स्थापकादयः
कर्ता च बन्धुभिः सार्धं प्राप्नुवन्ति महत्सुखम् ।१६
ततो[2] निवेशयेल्लिङ्गं सुनिर्बिघ्नं[3] यथा भवेत्
चालिते तु महद्दुःखं स्फुटिते द्रव्यसंक्षयः ।१७
वक्रे तु हीयते पूजा भ्रान्ते तु कलहो रुजा (?)
सशब्दे राष्ट्रभङ्गः स्यात्प्रणते व्याधिसम्भवः ।१८

१ पद्दं सदा, ख·घ·पा· । २ तथा, मू.पा. । ३ सन्निविष्टं, ख.पा.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विशीर्णे सर्वनाशः स्यात्कम्पिते राष्ट्रविभ्रमः ।
एषां तु सम्भवं ज्ञात्वा दोषाणां[1] मूर्तिपैः सह ।१९।
विज्ञाप्येशं तु सन्तर्प्य स्थण्डिले दैशिकोत्तमः ।
शतमष्टोत्तरं हुत्वा एकैकस्य तु सम्भवे ।२०।
अघोरेण शिवेनान्ते पूर्णां दत्वा ततः शुभम् ।
स्थाप्यमानं यदा लिङ्गं स्थितं वा मध्यतः शुभम् ।२१।
द्वारं[2]समं त्रिभागोनं[3]मध्यतो लिङ्गमुच्छ्रयम् ।
ज्येष्ठादीनां तु वेश्मानां देहलीसमसूत्रतः ।२२।
ज्ञात्वैवमाद्यशक्त्या तु कूर्माख्या पूर्वनिर्मिता ।
रसकूर्मान्विता योज्या तदूर्ध्वे चापराशिला ।२३।
ब्रह्मशिलाप्रमाणेन खातकं पूर्वशोधितम् । ।
इष्ट्वा राजशिलां तत्र शक्तिमन्त्रेण विन्यसेत् ।२४।
अनन्ताख्यापराशक्तिर्विज्ञाप्यसनधारिणी ।
शिवाज्ञया त्वया देवि स्थातव्यमिहसर्वदा ।२५।
व्याप्तिर्ध्यानाश्रयो भूत्वा समत्वं सर्वगं परम् ।
सावष्टम्भं स्थिराध्वानं[4]लिङ्गं सञ्चिन्त्य विन्यसेत् ।२६।
ॐ व्यापिनि नमोऽनन्ते शाश्वते सुस्थिरे ध्रुवे ।
अमले[5] सकलाधारे ह्रीँ ळँ ह्रीँ तिष्ठ चाम्ब हे[6] ।२७।

इति[7] ब्रह्मशिलारोपणमन्त्रः ।

---

१ शेषाणां, मू, अ.क. ख.ग.पा. । २ द्वाः, मू.पा. । ३ त्रिभागेन, क.ख.पा. । ४ ध्यानं, मू. पा. । ५ अचरे, ख.पा. । अमरे, घ.पा. । ६ चासुरे, मू.पा. । ७ इत्ययं पाठः लिखितपुस्तकेषु नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उदङ्मुखोऽस्त्रमन्त्रेण प्रोक्षयेच्छिववारिणा।
श्वभ्रप्रच्छादनं वस्त्रं कृत्वा[1] श्वभ्रं विशोधयेत् ।२८
दर्भैरुल्लिख्य संप्रोक्ष्य शिवेन शिववारिणा।
विलिप्य चन्दनेनादौ धूपयित्वा शिलातलम् ।२९
सहिरण्येन हस्तेन न्यसेद्रत्नान्यथेच्छया
स्वदिगीशेन मन्त्रेण हृदा वा प्रणवेन वा ।३०
पञ्चवक्त्रेण वा न्यस्य विद्येश्वरेण वा क्वचित्
गव्यपायससंमिश्रगुग्गुलुद्रव[2] लेपिताः ।३१
रत्नाधाराः पुरा कार्या रत्नादिस्थापनं ततः
मते मतेऽन्यथा ज्ञात्वा स्वेच्छया वा न्यसेद्गुरुः ।३२
वज्रमौक्तिकवैदूर्यशङ्खस्फटिकपुष्पकम्
इन्द्रनीळंच सुनीळं पूर्वादिक्रमतो न्यसेत् ।३३
विद्रुमं मौक्तिकालाभे राजावर्तं च विन्यसेत्
वैदूर्यस्याप्यलाभे तु नीळं वा पद्मरागकम् ।३४
वज्रं सूर्याङ्कं नीळं महानीळं सुमौक्तिकम्
पुष्पकं पद्मरागं च वैदूर्यं प्राग्दिशादितः ।३५
सुनीलस्य यदालाभस्तदा मरकतं न्यसेत्
अप्राप्तौ पद्मरागस्य[3] सौगन्धिकं मतान्तरात् ।३६
हेमताम्रमयोरङ्ग[4] तातारं घोषसीसकम्
निरूप्यैतानि विन्यसे[5] दिन्द्रादीशान्तगोचरात् ।३७

१ हृत्वा, क.ख.पा. । २ द्रव्य, घ॰ पा॰ । ३ पुष्परागस्य, क.ख.घ.पा. । ४ वङ्ग, घ.पा. । । ५ सत्न्यसे, घ॰पा॰ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हरिताळं शिळां चैव अञ्जनं[1] चाभ्रकं तथा ।
काशीवमथ सिन्दूरं माक्षिकं गैरिकं न्यसेत् ।३८।
गन्धकं चाञ्जनाभावे सिन्दूरस्यथा[2]पारदम् ।
सौराष्ट्री माथिकालाभे गैरिकस्य तु रोचनाम् ।३९।
ताळं शिलां च कासीसं माक्षिकं सूत्रकं न्यसेत् ।
सोवर्णं गैरिकं गन्धं भृङ्गं[3] पूर्वादिकं क्वचित् ।४०।
ब्रीहिगोधूमहव्यांश्च माषमूद्गयवांस्तथा ।
नीवाराश्चापि श्यामाकान्पूर्णद्यांश्च निवेशयेत् ।४१।
गोधूनाश्च यवाश्चैव तिलमुद्गौलिकाः क्रमात् ।
श्यामाकान्सर्षपां[4] श्चैव ब्रीहींश्चापि तथा[5]न्यसेत् ।४२।
माषान् ब्रीहेरभावेन मुद्गस्य चणकांन्न्यसेत् ।
सिद्धार्थं च विना कङ्गुं श्यामाका भावतः कपिम्[6] ।४३।
चन्दनं चन्दनं रक्तं लधूक[7] चाञ्जनं न्यसेत् ।
उशीरं विष्णुसंज्ञं च सहां च लक्षणं क्वचित् ।४४।
सहां च विष्णुनामां च लोहितं चन्दनं लधु ।
चन्दनं सारि वाकुष्ठ[8]मुशीरं शङ्खपुष्पिकाम् ।४५।
सद्योजातादिभिर्मन्त्रै रत्नलोहानि धातुकान् ।
बीजानि चौषधीरष्टौ कुम्भयित्वा न्यसेन्क्रमात् ।४६।

---

१ अञ्चनं, घ.पा. । २ स्य च, क.ख.पा. । ३ भृङ्गं अभ्रकमित्यर्थः ।
४ माषकां, मू.पा. । ५ ततो, मू.पा. । ६ कपि स्तृणधान्यविशेषः ।
७ लघुकं=अगुरुः । ८ कुम्भ, मू.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रसेन्द्रो मध्यतो देयः सर्वैरेतैः समन्वितः
द्रव्याधिके महादोषो गुञ्जामाधैः करक्रमात् ।४७
रत्नादी[1] नांमसंपूर्णा? ससूत्रं चादिपञ्चकम्
न्यसेद्वज्रं तथा[2] हेम ताळं तवान् सहां क्रमात् ।४८
दरदं पारदाभावे वज्राभावे तु काञ्चनम्
हेमाभावे न्यसेत्तारं गैरिकं तालकं विना ।४९
यवाभावे तिलान्दद्या[3] ल्लाज्जकं सहां विना
न्यसेत्सर्वं गुरुस्वेकं रसेन्द्रं वाप्यसम्भवे ।५०
कूर्मक्ष्मां मेरुमुक्षाणं पद्मं वा लक्षणान्वितम्
एषामेकतमं मध्ये न्यसेन्ब्रह्मशिलावटे ।५१
शिलाश्वभ्रचतुः षष्ठिभागात् कर्णावटं पृथु
निम्नव्यासार्धतस्तस्य दलेष्वष्टसु[4] मध्यतः ।५२
हेमं ताम्रं च तारं च कूर्मं प्राग्लक्षणान्वितम्
हैमीं वा रुप्यजी पृथ्वी मेरुं सौरर्णजं सदा ।५३
वृषभं तारजं हैमं ताम्रं वा लक्षणैर्युतम्
पद्ममष्टायसं न्यस्य हैमं तारजमेव वा ।५४
हस्तमात्रस्य लिङ्गस्य कूर्माद्यमंश[5]मानकम्
शेषाणां क्रमवृद्धीनां बाणमतान्नवा[6]न्तिकम् ।५५

---

१ वसादी, ग.पा. । २ तदा, घ. पा । ३ श्रेष्ठा ख.पा.
४ दलावेष्टं स्व. मू.पा. । ५ माष, क.पा. । ६ न्यवा, ख.पा.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मृत्तिकां पर्वताग्रोत्थां सरितो वा तटोद्भवाम् ।
रजतं च यवांश्चैव कूर्मेण सह विन्यसेत् ॥५६॥
समं द्वारेक्षगं शस्तं[1] राष्ट्रे राज्यजया[2]वहम् ।
तत्र संस्थापिते लिङ्गे यजमानः प्रवर्धते ॥५७॥
काञ्चनं सर्वबीजानि पृथिव्या सह विन्यसेत् ।
तस्यां व्यवस्थिते रुद्रे प्रजा नित्यं प्रमोदते ॥५८॥
मधुकं चाक्षतं चैव त्वञ्जनं[3]मेरुणा सह ।
श्रीकामस्तु न्यसेन्मध्ये देव[4]वृद्ध्यर्थमेव वा ॥५९॥
गोधूमकं चणं[5]सर्पिर्दूर्वां गोरोचनां तथा ।
गोशृङ्गमृत्तिकां चैव वृषेण सह विन्यसेत् ।६०।
महोक्षं विन्यसेन्मध्ये द्वारादिक्संमुखं समम् ।
तत्र प्ररोपिते[6]देवे चातुर्वर्ण्यं च वर्धते[7] ।६१।
हाटकं कृशरांश्चापि पद्मेन सह विन्यसेत् ।
तस्मिन्व्यवस्थिते नाथे श्रीवृद्धिश्चैव सम्पदः[8] ।६२।
अथवा पद्मरागं तु काञ्चनं पारदान्वितम् ।
द्रव्याणामप्यलाभे तु तेषामेकतमं न्यसेत् ।६३।
रत्नन्यासो मयाख्यातः संप्राप्यः प्राप्तितो यथा ।
एवं द्रव्याणि सर्वाणि विविधं[9]सन्निवेश्य च ।६४।

---

१ शास्त्रं, घ. पा. । २ भया, ख. पा. । ३ पुञ्चनं, मू. अ. ग. पा. । ४ देश, ख. पा. । ५ गोधूमं काञ्चनं, ख. पा. । ६ प्रबोधिते, मू. अ. ग. ङ. पा. । ७ नन्दते, ख. पा. । ८ श्चिरसंपदः, ख. पा. । ९ निविडं, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रसेन गुग्गुलोः पञ्चात्संस्कृतेन विलेपयेत्
शिलासमानि रन्ध्राणि कृत्वा नेत्रं तथोपरि ।६५
वर्मणास्त्रेण संरक्ष्य दिगीशेभ्यो बलिं क्षिपेत्
समाचम्य कृतन्यासो जुहुयादसिना शतम् ।६६
शिलासूत्रच्युतिश्छिद्रे निषेधाय शिवेन वा
वास्तोस्पतिं ततो हुत्वा पीठं श्वभ्रं निरूपयेत् ।६७
क्षीरदारुकृतं लिङ्गं पीठश्वभ्रे नियोजयेत्
निःसन्धिः सुदृढं तच्च विदधीत प्रयत्नतः ।६८
पश्चादर्घं च धूपं च दद्याल्लिङ्गेषु भावितः[1]
ततः सुयन्त्रितं दण्डे बध्नीयाद्वालतन्तुना ।६९
तूर्यमङ्गलनिर्घोषैर्यत्नादुत्थापयोच्छिवम्
वन्दिवृन्दरवैः स्तोत्रैः शोभनैः शकुनैरभृ[2]शम् ।७०
यजमानो व्रजेत्तत्र वृतः सर्वे स्वकैर्जनैः
मूर्तिपैः शिल्पिभिः सार्धमनुलग्नैः शिवे तदा ।७१
तदग्रतो गुरुर्गच्छेत्सुगृहीतार्घभाजनः
द्वारदेशागते लिङ्गे अर्घं दत्वा प्रवेशयेत् ।७२
द्वारबन्धं विना द्वारादस्पृशन् तं प्रवेशयेत्
द्वारबन्धान्विते धाम्नि नभसेव तदूर्ध्वतः ।७३
यत्नात्प्रवेशयेद्गर्भं[3]यथा कुडचं न संस्पृशेत्
दिग्व्योमस्पर्शनात्कुर्यात्तद्दिश्युक्तां च दक्षिणाम् ।७४

१ भाविका, घ.पा. । २ शङ्कलैः, मू.पा. । ३ लिङ्गं ग.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हेम ताम्रं तुलायं च खड्गं मुक्तां सुवस्त्रकम् ।
शङ्खं धेनुं गुरोर्दद्यादिन्द्रादिस्पृष्टिदोषहृत् ।७५।
भद्रपीठे ततः स्थाप्यो द्वारगर्भान्तरे प्रभुः ।
अर्घं दत्वा हृदास्थाप्य[1]मुहूर्तं संद्गुणे गुरुः ।७६।
लिङ्गं पीठं तथा कण्ठं जलाधारं यथाक्रमम् ।
विन्यसेत्तूर्यशब्देन निमित्ते विषुवे स्थिते ।७७।
अङ्गुष्ठमुच्छ्रितं[2]कृत्वा मुष्टिं बध्वा तु दक्षिणाम् ।
पिण्डिकायां न्यसेल्लिङ्गमङ्गुष्ठेन स्पृशेद्गुरुः ।७८।
उमामहेशमन्त्राभ्यां सन्धानं मोक्षकाङ्क्षिणाम् ।
शिवोमःमन्त्रयोगेन सन्धानं भूतिकाङ्क्षिणाम् ।७९।
आसनं च पुनर्देयमभिसन्धानकारणम् ।
मूर्त्याद्यङ्गावसानं तु पुनरेवं तु विन्यसेत् ।८०।
स्वतन्त्रविहितैर्मन्त्रैरासनं तत्र विन्यसेत् ।
मूर्ति शंभुं[3]तथाङ्गानि परमीकरणं ततः ।८१।
निरो[4]धनाज्ञ(ख्य)या मुद्रा संहितोक्तविधानतः ।
रुद्रादीनां तु सर्वेषां स्थापनं तथ्वतः[5] क्रमात् ।८२।
आसनं मूर्तिः शम्भुश्च पक्षांस्त्रींश्च त्रितत्त्वतः ।
आत्मविद्याः शिवं चैव भावयेदनुपूर्वतः ।८३।

---

१ हृदोत्थाप्य, मू. पा. । २ मुत्सृज , घ. पा. । ३ मूर्तीशं तु, क ख. ग. पा. । ४ निवो, मू. पा. । ५ च. ततः, क पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनन्ताद्याः शिखण्डान्ता आसनस्थाश्च ये स्मृताः ।
विद्याङ्गै[1]श्चैव संयुक्ता आत्मतत्त्वे व्यवस्थिताः ।८४।
शक्तयश्च स्मृतास्तिस्रः पञ्चब्रह्मसमन्विताः ।
विद्यातत्त्वे स्थिता ह्येते साधिकारे विदुर्बुधाः ।८५।
शक्तिद्वयं शिवाङ्गश्च शिवतत्त्वं समाश्रिताः ।
त्रितत्त्वव्याप्तिराख्याता पन्थानः[2] षड्विधास्त्विह ।८६।
शतैककोटिविस्तारं योजनैस्तत्समोच्छ्रयम् ।
ब्रह्मान्तं[3] पार्थिवं तत्त्वं जलादिद्विगुणं क्रमात् ।८७।
शक्त्यादिशक्तिपर्यन्तं पञ्चदैवाधिदैवतम् ।
त्रिंशत्पञ्चाधिकं तत्त्वं सन्मार्गं पीठमैश्वरम् ।८८।
ध्यात्वा लिङ्गे परं[4] शम्भुं पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम् ।
भुजैस्तु दशभिर्युक्तं जटामुकुटमण्डितम्[5] ।८९।
चन्द्रार्धकृतमूर्धानं नागयज्ञोपवीतिनम् ।
गणैर्देवैस्तथा सिद्धैः स्तूयमानैः समायुतम् ।९०।
ततः परमसद्भावमीशानं बिन्दुरूपिणम्[6] ।
सद्योजातेन संचिन्त्य वामदेवेन विन्यसेत् ।९१।
देही देहे यथा योगं द्रव्यं भोगीव[7] सङ्गतम् ।
बोधक्रियानिविष्टं तु ज्ञेयं ज्ञानाश्रितं स्मरेत् ।९२।

---

१ विद्याङ्कै, मू. ख.पा. । २ अध्वानः, ग. पा. । ३ ब्रह्माण्डं, ख.पा. । ४ लिङ्गधरं, मू,पा. । ५ धारिणम्, ख.घ.पा. । ६ रूपकम्, मू. पा. । ७ च, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नादमध्ये स्थितो बिन्दुर्बिन्दुमध्ये स्थितो ध्वनिः ।
ध्वनिमध्यगता तारा तारामध्यगतेः शशी ।९३।
शशीमध्यगतं सूक्ष्मं सूक्ष्ममध्यगतो रविः ।
रविमध्यगतः शान्तः शान्तमध्यगतः शिवः ।९४।
सूर्येन्दुबिम्बयोर्यद्वद्देको[1]भूतामृता कला[2] ।
अत्रापि च तथा स्मृत्वा दृक्क्रियां स[3]न्निवेशयेत् ।९५।
प्रगुणे क्रियमाणे तु दिक्प्रान्ते[4] चलनं यदि ।
तदा दिग्देवताहोमः कार्या शान्तिश्च दोषहृत् ।९६।
यस्यां दिशि चलेल्लिङ्गं तस्यां शान्ति च कारयेत् ।
अन्यथा तु भवेद्घोरं कर्तृ राष्ट्रविरूपकम् ।९७।
तस्मात्तद्वाहनं दद्यादिन्द्रादीनां यथास्थितम् ।
गजं छागं लुलायं च दासीं मत्स्यं मृगाविकम् ।९८।
वृषं प्रत्यग्रतः सम्यक्तन्मूल्यं[5] वाथ शान्तये ।
पक्षसूत्रं ततो दद्यादृज्वर्थं लम्बसूत्रकम् ।९९।
पुनर्नचालयेल्लिङ्गं यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः ।
चलिते शब्दिते भ्रान्ते प्रणते स्वस्थिते क्रमात् ।१००।
ग्रामहृद्राष्ट्रहृच्चैव रोगदो भ्रंशवृद्धिकृत् ।
श्वभ्ररन्ध्रं च[6] सम्पूर्य[7]क्षीरलोहमलैः[8] शुभैः ।१०२।

---

१ देवी, मू.पा. । २ मतीकला, ख.पा. । ३ क्रियांशं, क.ख.पा. ।
४ दिग्भ्रान्ते, घ. पा. । ५ सूत्रं, मू. पा. । ६ सन्धिं च, ख. घ. पा. ।
७ सम्पूज्य, ख. पा. । ८ ले··त्मलैः, मू. पा. । सोमहरेः, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सिकतापङ्कबाळै[1] श्च शङ्खचूर्ण[2] समन्वितैः

ततः शान्तिघटाम्भोभिः स्नानं मूर्तिधराः स्वकम् ।१०२।

प्रकुर्वन्ति ततः पश्चादाचार्यः स्नापयेच्छिवम्

तोयक्षीरदधिक्षौद्रघृततोयान्तरात्मकैः ।१०४।

अम्भश्चतुष्पळैः पूर्णं गड्डूकं[3] हेमजादिकम्

मुग्दा[4] द्यङ्गुलमात्रस्य चलस्य स्थापने हितम् ।१०४।

शेषाणां चाङ्गुळं वृद्या वृद्धिस्त्रिपलि[5]काम्बुभिः

हस्तमात्रे स्थिरे लिङ्गे गड्डूकं प्रस्थसम्मितम् ।१०५।

अन्येषां करवृद्ध्या स्याद्वृद्धिरष्टपळैः क्रमात्

अभ्यङ्गस्नापनं च स्यान्महास्नानं च शङ्करे ।१०६।

पञ्चविंशतिभिश्चैव शतार्धद्विसहस्रकैः

पळैः क्रमाच्च[6] लिङ्गानां चलस्थिरद्विरू[7]पिणाम् ।१०७।

क्ष्मादिशक्त्यन्ततत्त्वेषु तत्त्वतत्त्वेषु ये स्थिताः

सुरादयोऽपि ये चान्ये[8] समानदेशगास्तथा १०८।

अधिकारपाद[9]शुद्धिः परमीकरणे लयः

स्थानभाग[10]स्थितां तेषामधश्चोपरि मध्यतः ।१०९।

स्थानं[11] कृत्वा न्यसेन्मन्त्रान् यथात्मनि समीहितम् ।

आसनाद्यं यथाशास्त्रं वक्त्रं कं[12] च कलावृतम् ।११०।

१ पत्करालैः, घ.पा.। २ शङ्खमूल, ख.पा.। ३ गड्डूकं='भृङ्गारे जलपात्रभेदे' इति शब्दरत्नावल्याम्। ४ मुङ्गः, क. ख. पा.। ५ पल, मू. अ. पा.। ६ क्रमाणि, मू. पा.। ७ त्रिरू, घ. पा.। ८ चास्य, ख.पा.। ९ पदे, ख.घ. पा.। १० भोग, घ. पा.। १ स्नानं, ख.ग.पा.। २ वक्त्राङ्गं, ख. घ.पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

इच्छाशक्तिं न्यसेद्वृत्ते मूर्तिं विद्याङ्गसंयुताम् ।
क्रियाह्वां पीठमध्यस्थां ज्ञानाह्वां[3] तदधः पुनः ॥१११॥
स्नानं विधिवद्देवानां[4] सान्निध्यस्य तु कारणम् ।
सर्वमन्त्रादिसंयुक्तो लोकानुग्रहकाम्यया ॥११२॥
अत्र लिङ्गे महादेव भव सन्निधिमान्सदा ।
सूर्याचन्द्रमसौयावद्यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥११३॥
तावत्त्वयात्र देवेश स्थातव्यं स्वेच्छया प्रभो ।
एवमुक्त्वा शिवाज्ञां तु मन्त्रमूर्तौ महेश्वरे ॥११४॥
प्राणदर्पाग्निसंहारकृद्ध्रू[5]म्यम्बुचलात्मकम् ।
रुद्रेन्दुबिन्दुनादाख्यं जीवभूतं शिवं न्यसेत् ॥११५॥
(लि[6] ङ्गमूर्ध्नि करं न्यस्य शिवमष्टशतं जपेत् ।
तेन सान्नैध्यमायान्ति वक्त्राङ्गानि पुनर्न्यसेत् ॥११६॥
दिक्षु चोर्ध्वादिवक्त्राणि शक्तीः पीठे तु विन्यसेत् ।)
अघोरं हृदयं ध्यात्वा विन्यसेद्धृदयं ततः ॥११७॥
पुरुषं तु शिवं तस्य[7] शिरः स्थाने विचिन्तयेत् ।
शिखा ईशानदेवेन शिखाभूतं विचिन्तयेत् ॥११८॥
([8]कवचं वामदेवं तु ध्यायेद्गुह्यादि सर्वतः ।)
सद्योजापं न्यसेदस्त्रं हस्ते शूलादिकं पुनः ॥११९॥

---

३ ज्ञानाख्यां, घ. पा. । ४ विधिं च देवानां, घ. पा. । विविध देवानां ख. पा. । ५ हृम्दू, घ. पा. । ६ अयं चापचिह्नान्तर्गतः पाठः ख.पुस्तकेनास्ति । ७ शिरस्यस्य, घ. पा. । ८ चापान्तर्गतोऽयं पाठःघ.पुस्तके नास्ति।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वैताद्वैतास्तु ये मन्त्रा वाग्युक्ता ता[२](स्ता)न्निरोधयेत्[३]
मुद्रा शक्तीश्वरी या तु पारंपर्यक्रमागता ।१२०।
तां प्रदर्श्यात्मभावेन प्रयोगस्तु गुरौ स्थितः
ताभ्यां स्वत्वस्थिता[४]मन्त्रा आचन्द्रार्कं शिवाज्ञया ।१२१।
द्वैते निरोधनं कुर्यान्मृत्युञ्जयेन वर्मणा
अद्वैतेऽघोरमन्त्रेण स्वहृदयेन वा भवेत् ।१२२।
अजाताद्यास्तु या मुद्राः पञ्चानुक्रमतः स्थिताः
ताभिरेव स्पृशेल्लिङ्गं पिण्डिका सहितं गुरुः ।१२३।
आह्वानास्थापना शम्भो र्निरोधा निष्कुरा[५]तथा
प्रणामा पञ्चामीमुक्तास्यानां पञ्चमुखी क्रमात्[६] ।१२४।
पिण्डिका तु जगन्माता लिङ्गं तातश्चलाचले[७]
संयोगः शिवगौर्योर्यः प्रतिष्ठा साभिधीयते[८] ।१२५।
धर्मार्थकाममोक्षार्थं पुरुषार्थचतुष्टयम्
स्थापनेज्याजपध्यानैः शिवाद्वै लभते सदा ।१२६।
प्राक्कर्ताख्येश्वरान्तं[९] च लिङ्गं तत्प्रतिमापि वा
दुर्गायामीश्वरी भानावादित्यो माधवो हरौ ।१२७।

---

२ शक्तचन्तान्, क. पा. । ३ निबोधयेत्, मू. पा. । ४ स्याच्च स्थिता, घ. पा. । ५ निष्ठुरा, ख. घ.पा. । ६ मुखक्रमात् मू. पा. । ७ लिङ्गान्तान्तश्चराचरे, घ. पा. । ८ प्रगीयते, घ. पा. । ९ श्वराख्यं, मू. पा. । श्वराभ्यां, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रतिष्ठितं यदा लिङ्गं तदीशाशास्थितौ गुरुः[1] ।
जपेत्पाशुपतं दिव्यं सर्वसंपूर्ति[2] कारकम् ॥१२८॥
गुरोरस्त्राम्बुना[3] स्नानं कर्तुः शिवघटाम्बुना
भूषणादीन् गुरोर्दत्वा कर्ताद्याच्चरुकं ततः ॥१२९॥
एवं प्रतिष्ठितं लिङ्गं वसुधान्यधनावहम् ।
राष्ट्रे सुभिक्षमारोग्यं कुर्याच्चौरादि[4] नाशनम् ॥१३०॥
राजा विजयमाप्नोति स्वसमी (सुमन्त्री) स्वप्रजाबलम्[5] ?।
स्थापकस्य सदा वृद्धिर्ये च तत्रोपजीविनः[6] ॥१३१॥
ओषध्यो धेनवो वृक्षास्तद्युक्ता माहिषा वृषाः ।
शिल्पिनः कर्मकर्तारः सर्वे यान्ति शिवालयम् ॥१३२॥
शिवमन्त्रात्मकं लिङ्गं स्थापितं शिवदैशिकैः ।
भुक्तिमुक्तिप्रदं ज्ञेयमन्यथा तु विपर्ययः ॥१३३॥
दद्याद्वस्त्रं स्रगं गन्धं धूपं नैवेद्यदीपकौ ।
देवाय लेपनं भूषां भोज्यं दानं च सम्मतम्[7] ॥१३४॥
तुर्येऽह्नि शिवयोगिभ्यो द्विजादिभ्यश्च यत्नतः ।
ततश्चण्डेश्वरं देवं स्थापयेद्विधिना गुरुः ॥१३५॥
पापघ्नो मधुना लेपो रजन्या पित्तरोगनुत् ।
रोचनयाक्षिरोगघ्नः फलिज्यां[8] च प्रियङ्करः ॥१३६॥

---

१ स्थापितं शिवदैशिकैः, क. ग. पा. । २ संपूर्ण, घ. पा. । ३ म्भसा, ख. पा. । ४ चौरारि, ख. पा. । ५ सुसत्री सुप्रजाबला, घ. पा. । ६ योगिनः, ख. घ. पा. । ७ सन्ततम्, घ. पा. । ८ कलिन्या, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तिलानां च पितृप्रीत्यै रिपुघ्नः पद्मकेसरः ।
नागपुष्पं सुभिक्षाय सप्ताहं च फळं क्रमात् ।१३७।
अर्घं स्नानं तथा पूजा अष्टमेऽहनि शङ्करे ।
चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमाद्यैश्च लेपनम् ।१३८।
बहुरूपेण मन्त्रेण वस्त्रं धूपं[1]पवित्रकम् ।
अजेन[2]रोचनां चैव दर्पणं पुरुषेण तु ।१३९।
ईशानेन तु पुष्पाणि मुकुटं कुण्डळं तथा ।
कटकं कटिसूत्रं च पट्टबन्धं च यद्भवेत् ।१४०।
छत्र[3]ध्वजवितानानि चामरं पुष्पदामकम्[4] ।
क्वचित्तेनैव गुह्यैर्वा सर्वाण्येतानि दापयेत् ।१४१।
एवं सपूजितं कृत्वा देवदेवं तदेश्वरम्[5] ।
प्रणम्य दण्डवद्भूमौ शनैर्गच्छेत्प्रदक्षिणम् ।१४२।
पुरतः पुनरागत्य विज्ञाप्यो भगवान्हरः ।
सुकृतं दुष्कृतं वापि अज्ञानाज्ज्ञानतः कृतम् ।१४३।
तत्सर्वमात्मना सार्धं मया तुभ्यं निवेदितम् ।
तस्मिन्काले प्रदातव्या दक्षिणा शिवयोगिने ।१४४।
आचार्यायोत्तमा देया साधकायाङ्घ्रिवर्जिता ।
पुत्रकायार्धतो देया समयिभ्यश्च पादिका ।१४५।

---

१ पुष्पं, ख. पा. । २ अञ्जनं, क. ख. पा. । ३ सूत्र, मू.अ. ग. पा. । ४ दर्पणादिकम्, क. पा. । ५ महेश्वरम् ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथेतरव्रतिभ्यश्च पादिकैव हि दक्षिणा ।
यथाशक्ति द्विजातिभ्यो दद्याद्दानं यथाविधि ।१४६।
स्थपतिं कारुकांश्चैव दीनान्धकृपणादिकान् ।
तौर्यिकान्गायकान्नर्तृन्नाद्येन तु तोषयेत्[1] ।१४७।
रात्रौ महोत्सवं कुर्याच्छङ्खतूर्यादिनिस्वनैः ।
एकरात्रं त्रिरात्रं वा सप्तरात्रमथापि वा ।१४८।
दशाहं च प्रकुर्वीत महान्तं च परिच्छदम् ।
शासनाद्यं यतीशाभ्यां दद्याद्वित्तानुसारतः[2] ।१४९।
सर्वसमं सहस्राह्वं[3] द्विधा दत्वाध्वपङ्क्ति[4]गम् ।
पुमादिभ्यो दिवाशुद्धिं विद्यादि तच्छतावृतम् १५०।
सहस्राह्वे शताह्वे च लिङ्गे भिन्नाध्वकं[5] पुरा ।
चेतसः[6] स्थापनं कुर्यात्प्रतिष्ठा पूर्ववत्स्थिरा[7] ।१५१।
दशमांशे कृते क्षेत्रे तन्मध्येंऽशचतुष्टयम् ।
युगभागाश्चतुर्दिक्षु लुप्त्वैकैकं तु कोणतः ।१५१।
एवं सहस्रकोणानि[8] कुर्यादेकाधिकानि तु ।
स्थाप्यानि तेषु लिङ्गानि तत्सङ्ख्याभिर्विधानतः ।१५३।
पूर्ववत्तेषु यागः स्याल्लिङ्गेषु त्रिविधात्मसु ।
हीनानां तु विधिश्चायं ज्येष्ठानां स्थितिपूर्वकम् ।१५४।

---

१ तर्पयेत्, ख. घ. पा. । २ रूपतः, ख. घ. पा. । ३ स्राङ्कं, मू. क. ग. पा. । ४ स्वपङ्क्ति, मू. पा. । ष्टपङ्क्ति, ख. बा. । ५ ष्ककं, मू. पा. । ठटकं, ग. पा. । ६ चेतः सं, क. ख. पा. । ७ स्थिता, मू. पा. । ८ कोष्ठानि, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लक्षणोद्धरणं कृत्वा रत्नादिकं[1] न्यसेत्ततः ।
तत्रानयेन्महालिङ्गं यन्त्रयोगेन बुद्धिमान् ।१५५।
अष्टास्रं मध्यतः कृत्वा द्वयोरन्ते च वर्तुलम् ।
मध्ये चाऽष्टारसंयुक्तं दृढकाष्ठेन मण्डितम् ।१५६।
संस्थाप्य मुसलीप्रान्तौ स्तम्भस्थं रन्ध्रयोर्द्वयोः ।
लिङ्गादीनि दृढैर्बध्वा चर्मजैर्दृढतन्तुभिः ।१५७।
ततश्चा[2]कर्षयेच्छीघ्रमारकात्[3] बहुभिर्जनैः ।
खरमेतत्समाख्यातं यन्त्रमुत्थापनाय च ।१५८।
सुवृत्त[4]स्थूलकाष्ठांशमुसलीद्वितयं तु वा ।
मुसल्यन्तादुरः[5] काष्ठवेधेषु विनियोजयेत् ।१५९।
धूः[6]पृष्ठे काष्ठपट्टं तु योजयेल्लोहकण्टकैः ।
स्यात्पट्टशकटं त्वेवं बृहल्लिङ्गादिकर्षणे ।१६०।
धूर्नासारन्ध्रयोश्चर्मरज्जुभ्यामासयेद्वृषम् ।
धवमालूरबिल्वाद्यैरन्यैर्वा दृढदारुभिः ।१६१।
शिविकाख्ये चतुष्काष्ठे यन्त्रे द्वे घटयेद् दृढे ।
ब्रह्मस्थाने[7] द्रुतं लिङ्गं कीलकैस्ताडितं[8] दृढैः ।१६२।
तन्मन्त्रभ्यां समुत्थाप्य शिलापार्श्वेऽथ विन्यसेत् ।
रत्नाधारोर्ध्वतो[9] न्यस्य काष्ठपट्टं समं दृढम् ।१६३।

---

१ रत्नोदकं, ग. पा. । २ ततस्तं, क. पा. । पश्चात्तत् ख. घ.पा. । ३ माकराद्, मू. पा. । ४ स्ववृत्त, मू. पा. । ५ पुरः, ख. पा. । ६ त्रिः, ख. पा. । ७ विष्णुस्थाने, घ. पा. । ८ स्थोलितं, मू. पा. । ९ धाराधंतो, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत्र विश्रामयेल्लिङ्गं ततः श्वभ्रे क्षिपेच्छनैः ।
सौम्याष्टकं विभिद्यार्घैर्दिग्विदिग्योजितैस्ततः ।१६४।
वस्त्रैरावेष्टितं श्लक्ष्णैरिष्टकावेष्टितं बहिः ।
बालुकापूरितं कृत्वा जलाधारं न्यसेत्ततः ।१६५।
तत्सिकतेष्टकां कृत्वा[1] स्नाप्य मन्त्रान्न्यसेत्ततः ।
पूजां होमं च जाप्यं च कुर्याद्बल्यादि पूर्ववत् ।१६६।
चललिङ्गं द्विधा कार्यं पृथक्पीठैकपीठकम् ।
चान्द्रं विभिन्नपीठं तु सौर्यं चाभिन्नपीठकम् ।१६७।
स्वे स्वे क्षेत्रे सहोवाद्बोर्मन्त्रन्यासं तु लिङ्गयोः ।
रसैर्बज्रौषधीभिश्च पृथक्पीठं तु योजयेत् ।१६८।
ध्यात्वा ज्ञानक्रियाशक्ति लिङ्गपीठै यथाक्रमम् ।
इत्थं स्थिरं चलं लिङ्गं संस्थाप्यं यागपूर्वकम् ।१६९।
व्यक्ताङ्गस्थापनं वक्ष्ये पञ्चभेदं मतान्तरे ।
ऊर्ध्वासीना च सुप्ता च यानस्था चान्तरिक्षगा ।१७०।
आसां नेत्रक्रियापूर्वं स्नानाधिवासनं ततः ।
होमं च रथयात्रादि स्वमन्त्रैः पीठपूर्वकम् ।१७१।
सप्तभागीकृते गर्भे ब्रह्मस्थानं तु मध्यतः ।
रक्षः सुर[2]मनुष्याणां मध्यतोऽशैः क्रमात्त्रिभिः ।१७२।
मनुष्यसुरयोर्मध्ये त्वर्चाङ्घ्री स्थापयेत्सदा ।
रक्षोंऽशे स्थापनं नेष्टं धनायुर्धान्यनाशनात् ।१७३।

---

१ धृत्वा, ग. पा. । २ रक्षोऽसुर, लि. पु. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुड्यलग्ना न कर्तव्या स्वस्थानस्था तु भूतिदा ।
कुड्येन सह संयुक्ता यजमानं विनाशयेत् ।१७४।
तत्र ब्रह्मशिलां न्यस्य पीठपृष्ठार्ध[1]विस्तराम् ।
सदर्धमुच्छ्रयं तस्या नवगर्भाब्जसंयुताम् ।१७५।
पूर्ववद्रत्नविन्यासो दिङ्मन्त्रेणेतरेण तु ।
ऊर्ध्वार्चा तेजसा योज्या आसीना वरुणेन तु ।१७६।
शयिता पार्थिवेनैव यानस्था चान्तरिक्षगा ।
वायुना स्थापयेत्प्राग्वैद् द्वैतेऽद्वैते निरोधनम् ।१७७।
परिवारान्विता देवा धराद्यान्व्याप्य संस्थिताः ।
क्ष्मादिपुमावधौ ब्रह्मा कादिमायान्तकेऽच्युतः ।१७८।
विद्यान्ताग्न्यादिके रूद्रश्चेशो चला[2]दिबिन्दुके ।
सादाख्यः खादिनादान्तः शक्तोत्यादिपराबिधिः[3] ।१७९।
अप्सरो यक्षरक्षांसि विद्याधृदहिकिन्नराः ।
भूतवेतालशाकिन्यो ग्रहनक्षत्रराशयः ।१८०।
समुद्राः क्षेत्रपा नद्य[4] ऋषिर्ब्रह्मा दिगादयः ।
उर्वीतत्त्वे स्थिताः शोध्या[5] जरायुजोद्भिजाण्डजाः ।१८१।
क्षोणी कालः सदा ज्ञेयो वारी सङ्कर्षणोत्तमः ।
प्रद्युम्नो वह्नितत्त्वस्थास्त्वनिरुद्धः समीरणे ।१८२।

---

१ पृष्ठवर्ध, ख. पा. । २ बला, मू. पा. । ३ न्त्यादिपरावधि, घ. पा. । ४ पालाद्या, ख. पा. । ५ साध्या, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ब्रह्मा व्योम समाख्यातो मनो नारायरणः स्मृतः ।
धीर्विष्णुः कसरी गर्सो वासुदेवः पुमान्मतः ।१८३।
मत्स्यः कूर्मो वहाहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ।
रामो रामश्च रामश्च बुद्धः कल्की धरादितः ।१८४।
क्वचिद्भूः केशवः प्रोक्तो नारायणो जलाधिपः ।
माधवो वह्नितत्त्वे तु गोविन्दो मरुतात्मकः ।१८५।
विष्णुर्वियत्समाख्यातो मनो वै मधुसूदनः ।
बुद्धिस्त्रिविक्रमो ज्ञेयो गर्वो च वामनः सदा ।१८६।
अव्यक्तः[1] श्रीधरः ख्यातो हृषीकेशः पुमान्मतः ।
पद्मनाभः सदाशक्तिर्दामोदरः सदेश्वरः[2] ।१८७।
क्ष्माम्बुबह्निमरुत्खानि मनोबुद्धिरहङ्कृतिः ।
अव्यक्तः पुरुषः शक्तिः परोर्का द्वादश क्रमात् ।१८८।
मित्रश्चैव तथा विष्णु[3]र्वरुणः सूर्य एव च[4] ।
सहस्रांशुश्च धाता च तपनः सविता तथा ।१८९।
गभस्तिरविपर्जन्यस्त्वष्टान्तास्तत्त्वनायकाः ।
एतत्तत्त्वे[5]स्थिता रुद्रा मार्गादिकार्तिकान्तगाः ।१९०।
त्र्यक्षश्चोमापतिः स्थाणुर्नीलकण्ठश्चतुर्थकः ।
महादेवः शिवो रुद्रः शङ्करो नीललोहितः ।१९१।

---

१ अव्यक्तं, घ. पा. । २ महेश्वरः, ख. पा. । ३ जिष्णु, घ. पा. । ४ सूर्यसंजकः, ख. पा. । ५ एतेत्तत्त्व ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ईशानो धनदो भीमो द्वादशैते तु विश्वपाः
तथोक्ता नवदुर्गाश्च अम्बिकादिगणाश्च ये ।११९२
हरिहरार्धनारीशा ये चान्ये रुद्रमूर्तयः
योगिन्यो विविधाकारास्तथान्ये पूर्वचोदिताः ।११९३
उपर्युपरि ते सर्वे स्थितास्तत्त्वाध्वगाः सुराः
परिवारान्विताः शोध्या माया[1]तत्त्वावधौ मता ।११९४
धरातत्त्वादिविद्यान्ता द्वात्रिंशदात्मतत्त्वजाः
विद्याङ्गानि च विद्येशाः संस्थाप्याश्चात्मतत्त्वतः ।११९५
तिस्रः शक्तय ईशश्च पञ्चब्रह्माणि[2] तत्र च
स्थापयेज्ज्ञानतत्त्वेषु[3] शिवतत्त्वे शिवात्मकाः ।११९६
शिवतत्त्वे[4]शिवाङ्गानि सदाख्यं शिवतत्त्वगम्
प्रतितत्त्वं सुराणां तु स्थापनाङ्गानि लक्षयेत् ।११९७
मूर्तिर्नाम च मन्त्रश्च सोपचारश्च शोधनम्
तत्त्वसंशोधनं[5]चैव स्थापनं रोधनं[6]क्रमात् ।११९८
भोगाबाह्यधिकारौ च लयश्च परमीक्रिया
दैत्यादीनामथान्येषां द्वादशाङ्गानि रोपणे[7] ।११९९
सदागमार्थतत्त्वज्ञः शान्तो लब्धोपदेशकः
सर्वलक्षणहीनोऽपि ज्ञानवांस्तारको गुरुः ।१२००

---

१ मया, घ. पा. । १ ब्रह्मणि, घ. पा. । २ तु, मू. पा. ।
३ शक्तिद्वयं, क.घ.पा. । ४ संयोजनं, घ.पा. । ५ बोधनं, मू ग्र.पा. ।
६ बोधने, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संसारसागरे घोरे प्रतिष्ठावर्त्मनौकया[1] ।
तारयित्वा नयेत्कर्तृ निष्टदेवस्य यत्पुरम्[2] ।२०२।
अध्वानं यो नजानाति नासौ जानाति दीक्षितुम् ।
प्रतिष्ठां न च देवानां तस्मात्स्यादध्ववित् गुरुः ।२०२।
वीरभद्रमतं दृष्टा लिखितं हितकाम्यया ।
द्विशक्तिगर्भगानां तु स्थापनायाखिळं गुरोः ।२०३।
मूर्तिभेदात्क्रियामन्त्रफलानां भेद इष्यते ।
द्वैताद्वैतं तथा मिश्रमज्ञानाच्च विपर्ययः ।२०४।
व्यक्ताव्यप्रतिष्ठायां दृगुन्मीलनपूर्विका ।
कार्या सा पूर्ववत्कृत्स्ना अव्यक्तके ऽप्ययं विधिः ।२०५।
ब्रह्मवस्वर्तुभक्त्कं वा अर्धद्वित्रीशभागिकम् ।
वेशनं चैकवक्त्रे तु अर्धं सर्वं त्रिवक्त्रके ।२०६।
द्वयं सर्वं चतुरास्ये[3]षट् पञ्च वा त्रिवक्त्रके ।
वतुः सहासमस्तं वा पञ्चानने क्वचिन्मतम् ।२०७।
तत्पार्श्वे योजयेत्पिण्डीं चतुरस्रां द्विखण्डिनीम् ।
अव्यक्ताख्ये[4] तथा कार्या त्र्यंशाधिकजलाश्रवा ।२०८।
लिङ्गं प्रसेशयेत्पीठे पीठं वा[5] लिङ्गपार्श्वयोः ।
स्थाप्य संस्थाप्य सुस्थाप्य प्रतिष्ठोक्ता त्रिधा[6]क्रमात् ।२०९।

---

१ धर्मनौकया, मू. पा. । २ सत्पुरम्, क. ख. पा. । ३ चतुरस्रं, घ. पा. । ४ सुव्यक्ताख्ये, घ. पा. । ५ पीठेऽर्चा, क. ख. पा. । ६ क्रिया, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विधिनिष्पादितं सम्यङ्मन्त्रवत्सौख्यदं भवेत्
दुष्प्रयुक्तं पुनस्तत्तु शत्रुवद्भयकृद्भवेत् ।२१
तस्मात्सम्यक्प्रविज्ञाय स्थापनं सुखकृन्मतम्
अन्यथा कर्मवैगुण्यादुभयोरशुभप्रदम् ।२१
द्विजैर्बौद्धैर्मगैर्नग्नैःकौळैर्लाकुल[1]कारकैः
लिङ्गं वा शिल्पिभिर्न्यस्तं पुनः संस्कारमर्हति ।२१
मुखलिङ्गे सहस्राह्वे शताह्वे व्यक्तसंज्ञके[2]
अव्यक्ताख्ये[3] स्थिरार्चायां चण्डक्ळृप्तिश्च वक्ष्यते ।२१
इति लक्षणसमुच्चये त्रिधा लिङ्गरोपणंनाम[4]षोडशो विधि

—★—

१ लोकुल, मू. पा. । २ शताख्येऽव्यक्तके सदा, घ. पा. । ३ सुव्यक्ताख्ये, घ. पा. । ४ शब्दोऽयं लिखितपुस्तकेषु नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ सप्तदशः

चतुर्थेऽह्नि कृतस्नानो यजमानो यजेत्सदा ।
गुरू मूर्तिधरान् सर्वान्गन्धादिकनकाम्बरैः ।१।
ततः शिवतनुर्भूत्वा अर्धकुम्भास्त्ररक्षणम् ।
कृत्वा प्राग्वद्गुरुः सर्वं लिप्तपीठे पुरं न्यसेत् ।२।
प्रार्धचन्द्रवत्कृत्वा जलद्वारेक[1]शोभितम् ।
सिताजाष्टदलोपेतं मध्ये कर्णिकयान्वितम् ।३।
द्विहस्तं कन्यसे लिङ्गे हस्तदघ्नाम्बुभागिके ।
कर्णिकां केसरान्सन्धिं दलाग्रान्मध्वतः क्रमात् ।४।
पीतेन कर्णिका कार्या हरितं पञ्चपुष्करम् ।
सितलोहितपीतानि केसराणि क्रमाज्जिनैः ।५।
श्वेतपत्राणि रेखा च रक्तकृष्णान्तराणि च ।
सिते तु मेखलाद्वारे अन्येषां करवृद्धितः[2] ।६।
ततो निर्माल्यमाकृष्य चतुर्थेऽह्नि कृतं[3] च यत् ।
ऐशान्यां तद्व्यव[4]स्थाप्य नैवेद्यं च विसर्जयेत्[5] ।७।
पञ्चस्वादुभिरास्नाप्य गन्धाद्यैः पूजयेच्छिवम् ।
तोषितो[6]ऽ विधवोद्गीतै[7]र्मङ्गलैस्तूर्यनिस्वनैः ।८।

---

१ धारैक, ख. पा. । २ अस्य श्लोकार्धस्य ख. पुस्तके भिन्नः पाठो वर्ततेसिते तु श्वेतपत्राणि रक्तकृष्णोत्तराणि च, इति । ३ स्थित, ख. पा. । ४ तदव, क. पा. । ५ विसर्ज्य च, घ. पा. । ६ योजितो, घ. पा. । ७ धवागीतै, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यजेयुररूणैः सूत्रैर्वेष्टितैः[1] सम्मतादिभिः
ततो विज्ञापयेदीशं चण्डेशेष्टयै गुरूस्तदा ।९
तत्र चण्डेश्वरं ध्यात्वा स्ववक्त्राङ्गप्रदीपितम्
यजेद्गन्धादिभिर्होमस्तत्कुण्डे स्याच्छतं शतम् ।१०
देवी ह्यागर्भपुंस्त्वानि[2] सीमन्तं जातनाम च
निष्क्रान्त्यन्नशिखाकर्मव्रतोद्वाहमुखाङ्कैः[3] ।११
वागीश्वरीं च विद्येशं हुत्वा संश्रपयेच्चरुम्
पञ्चभिर्ब्रह्मभिः साङ्गैश्चण्डादीन् जुहुयात्ततः ।१२
प्रासादगर्भमानेन कृत्वादौ[4] चण्डवेश्म च
चण्डेश्वरं व्यवस्थाप्य ऐशान्यां जगतीबहिः ।१३
शिवतेजः समुद्भूतं रौद्रं क्रूरं भयावहम्
शासनं मूर्तिवक्त्राङ्गं यजेच्चण्डं विधानतः[5] ।१४
ज्ञानशक्तिपदैर्मन्त्रैर्हुं फट्कारसमन्वितैः
चण्डोपपदसंयुक्तैः प्राग्वच्चण्डेश्वरं यजेत् ।१५
ध्यायेन्न वाम्बुदाभासं चतुर्वक्त्रं चतुर्भुजम्
त्र्यक्षं चन्द्रजटाजूटं[6] दीप्तास्यं फणिकङ्कणम् ।१६
शूलटङ्कोद्यतं हस्तं कमण्डल्वक्षमालिकम्
महोरगोपवीतं च प्रपन्नार्तिविनाशनम् ।१७

---

१ वेष्ठिते, घ. पा.। २ ह्यागच्छ पुंस्त्वापि, मू. पा. । ३ द्वाहौ सुखांशकैः, मू. पा. । ४ द्वौ, ख. पा. । ५ विधानवत्, घ. पा. । ६ फलाकूटं, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कृत्वा प्राणैर्यथात्मस्थं चण्डं[1] तत्र निवेशयेत् ।
आधारशक्तिपद्मे तु समयादिनियामकम् ।१८।
शिवार्चाचरुनैवेद्यभक्षणं लङ्घनं[2] स्रजाम् ।
प्रदानं दीक्षितस्यापि शिवाज्ञया निवारितम् ।१९।
अद्यारभ्य त्वया चण्ड स्थेयं यावद्धरस्त्विह ।
ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि न्यूनाधिकं क्षमस्व मे ।२०।
त्वमेत[3]त्सन्निधौ तिष्ठ शिवार्थपरिरक्षया ।
निर्माल्यवर्तनं तुभ्यं प्रदत्तं हि शिवाज्ञया ।२१।
लेह्यचोष्यान्नपानादिताम्बूळंस्रग्विलेपनम् ।
धूपं दीपं च निर्माल्यं त्यक्त्वा वस्त्रार्थभूषणम् ।२२।
दिशां बलिं ततो दद्यादाचार्याय च[4] दक्षिणाम् ।
धेनुमेकां[5] वृषश्चैकं खुरशृङ्गसमन्वितम् ।२३।
पुरुषः सिद्धियुक्तोऽपि दानलङ्घनभक्षणात् ।
निर्माल्यस्य पतेत् क्षिप्रं द्वैतलिङ्गे विधिस्त्वयम् ।२४।
स्नानं पूजा तथा होमो भास्करेऽह्नि चतुर्थके ।
तेजश्चण्डस्य यागश्च सर्वः स्यात्पूर्ववद्विधिः ।२५।
द्वैतात्मके चले लिङ्गे विना चण्डं तु पूर्ववत् ।
तन्निर्माल्यं क्षिपेदप्सु गर्भे चाग्नौ विसर्जनम्[6] ।२६।
द्व्यास्यं च पञ्चवक्त्रं च तद्वत्सुव्यक्तकं च यत् :

---

१ स्वस्थं, ख. पा. । २ लक्षणं, मू. घ. पा. । ३ त्वमेव, ख. पा. ।
४ यैव, मू. पा. । ५ धेन्वात्मकं, मू. पा. । ६ विवर्जनम् : घ. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राष्ट्रोपद्रवसिद्ध्यर्थं तत्स्थाप्यं गुह्यदेशतः ।२७।
श्मशाने वृक्षमूले वा अटव्यां ह्रदसन्निधौ ।
अभ्रावकाशे नगाग्रे[1] स्वाशायां फलदायकम् ।२८।
द्विगिलिङ्गं चाहितास्त्रं[2] च गुहायामैहिकार्थकृत् ।
स्वार्थमन्त्रस्थितिस्तेन चण्डेशो न स्थिरेष्वपि ।२९।
विष्णोश्चतुर्थिका स्नानं पूजा चैव विशेषिका ।
(वि[3]ष्वक्सेनं यजेदब्जे होमदानादिपूर्ववत् ।३०।
पटपुस्तकवह्नीनां नागयक्षेन्द्रयोगिनाम् ।
गणवर्गाम्बिकानां च न निर्माल्यं शिवे यथा) ।३१।
विद्या[4]न्तमैहिके लिङ्गे निर्माल्यं चण्डवर्जिते ।
पुरी सागरदैत्याद्या ऋषिदिग्देवताग्रहाः ।३२।
अप्येते द्वैतधर्मस्था न निर्माल्यः शुभप्रदाः ।
दीक्षास्थापनयागोत्थं[5] निर्माल्यं नैव दोषकृत् ।३३।
स्वयंभूर्बाणलिङ्गं च महद्भिः स्थापितं च यत् ।
द्वैताद्वैतानी तान्यत्र सामान्यनि च सिद्धये ।३४।
क्षेत्रपालोऽष्टलिङ्गं च दत्तात्रेयश्च भैरवः ।
मार्तण्डश्च त्यथाद्वैते निर्माल्यं चण्डवर्जितम् ।३५।
स्वेष्टलिङ्गगतं पूतं पुष्पादिसिद्धिदं हि तत् ।
स्वेष्टं न दर्शयेल्लोके अद्वैते विधिकल्पितम् ।३६।

---

१ भ्राचकासे नगाग्रेषु, ख. पा. । २ ताम्रं, मू. पा. । ३ चापर्ा चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः ख. पुस्तके नास्ति। ४ बिम्बा, क. ख. घ. पा. । ५ यागार्थं, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अर्हतास्ते तु विज्ञेया वामदक्षिणमन्त्रजाः ।
दिव्यतोयादिकं तेषां स्नानेऽर्घे तर्पणे हितम् ।३७।
तस्मै स्वेष्टाय यद्दत्तं चरुवत्तन्नसंशयः ।
नैवेद्यं भ्रातृपुत्राणां भगिनीनां च दापयेत् ।३८।
प्राशितेन च तेन स्यात्पापनाशोऽणिमादिकाः ।
सिद्धिर्लभेत नो चित्रं लिङ्गसन्निहितं यदा१ ।३९।
अनेन विधिना सिद्धा ब्रह्मोपेन्द्रादयः सुराः ।
जयद्रथाद्द्योऽप्यन्य इत्याह भगवाञ्छिवः ।४०।
इति लक्षणसमुच्चये चण्डेश्वरस्थापनं नाम सप्तदशो विधिः।

१ सदा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथष्टादशः

स्थापयेन्नाम१मन्त्रैः स्वैरण्डजोद्भिज्जजरायुजान्
नयनोन्मीलनाद्येषां पूर्ववत्सकळं भवेत् ।१।
त्यजन्त्यपूजितं मन्त्रा२(न्त्रं) रात्नं ळौहं च शैलजम्
दारुमृज्जं क्रमान्मासं पञ्चमं३ चाहवर्जनात् ।२।
लेप्यचित्रागमानां च धारणाभिर्विशोधनम्
स्नानादि मानसं कार्यं तथा रत्नशिलादिकम् ।३।
नेत्रोन्मीलनमित्यादि पूर्ववच्चासनादिकम् ।
निम्रबुकुसुमैः पूजा यया चित्रं न नश्यति ।४।
तोरणं रूपकाक्षीणि४ स्थानं पूजाहुतिं५बलिम् ।
कृत्वेष्ट्वा वास्तुनश्चादौ६ रत्नानि विनिवेश्य७ च ।५।
दिङ्मात्रेण ग्रमात्पश्चात्तोरणं परिरोप्य च ।
वसूं८श्च स्तम्भयोर्न्यस्य दिनेशांस्त९दुदुम्बरे ।६।
शैलालीनामथान्येषां स्तम्भादीनामयं विधिः ।
शुले ऽप्यवं यजन्त्यङ्गं युक्ता दण्डे च दीपनी ? ।७।

---

१ त्तां स, घ. पा.। २ मन्त्रै, मू. पा.। ३ मासात्पञ्चपं, मू. पा। ४ कार्काणि, ख. पा.। ५ ह्नुति, मू. पा.। नृंश्चादौ, घ. पा.। ७ रत्नादिनि निवेश्य, मू. ख. पा.। ८ वस्त्रं सु, मू. पा.। ९ न्र्यसे-द्दिशां तद्व, मू. पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अष्टपत्रे सिते पद्मे कार्णिकाकेसरोज्वले ।
एकद्वित्रिकरे पूज्यः शिववद्भगवान्गुरुः ।८।
मूर्तिवस्त्राऽङ्गसंयुक्तस्ततः शिवशतं जपेत् ।
अघोरं पश्चिमास्यं वा होतव्यं जपसंख्यया ।९।
सौम्याशायां न्यसेन्मुक्त्तौ पूर्वतो भुक्तिहेतवे ।
वेष्टितं वस्त्रयुग्मेन योगपीठं दृढं वरम् ।१०।
तत्रानन्तमथेष्ट्वादौ ततोऽन्यं वा[1]गुरुं स्वकम् ।
तन्मन्त्रतत्त्व[2]मावाह्य अनन्त्येशं गुरुं[3]यजेत् ।११।
ग्राह्यावद्ध्वाअजातेन न्यसेत्पीठें(ठं)सगुह्यकम् ।
तत्सान्निध्यं त्वघोरेण देयश्चार्घो नरेण तु ।१२।
ईशानेन स्रजा[4]भ्यर्च्य हृल्लिङ्गं मुद्रयान्वितः ।
पटावृतकरस्तिष्ठेच्छिववत् स गुरुः[5] स्वयम् ।१३।
नानालङ्कारवस्त्राद्यैः कर्ता तं पूजयेद्गुरुम् ।
मुकुटैः कुण्डलैर्हारैः केयूरैः कटकै[6]स्तथा ।१४।
मेखलाब्रह्मसूत्रैश्च नूपुरैश्चांगुलीयकैः ।
नानाप्रकारवासोभिरिष्ट्वा दद्याच्च दक्षिणाम् ।१५।
राजानो मण्डलश्रेष्ठं[7] विषयं मण्डलाधिपः ।
विषयाधिपतिर्ग्रामं क्षेत्रं ग्रामाधिपस्तथा ।१६।

---

१ न्यस्य, क. ख. घ. पा. । २ तनु, क. ख. पा. । ३ स्त्रकं, मू. पा. । ४ सम, ख. पा । ५ स्वगुरुः, मू. घ. पा. । ६ कङ्कणैः, ख. घ. पा. । ७ ज्येष्ठं, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हस्तिभयुगळं तस्मै सत्सु वर्णविभूषितम्
अश्वो हयान्महावेगान्सुवर्णाभरणभूषितान्[1] ।११७
गोसहस्रं पयोयुक्तं हेमभारं सुशोभनम्
दासान् दासीः सुभक्ष्यांश्च शयनं चाम्बरं वरम् ।११८
छत्रचामरभृङ्गारं व्यजनं पादुकां तथा
गृहोपस्करणं सर्वं भक्तिपूर्वं निवेदयेत् ।११९
नृपादीनामिदं दानं तदर्धार्धं क्रमेण तु
वित्तानुरोधतोऽन्येषामष्टांशेन[2] गुरुं प्रति ।१२०
भ्रातृपुत्रकलत्रैश्च बन्धुभृत्यजनैः सह
निवेदयेत्तथात्मानं ततो विज्ञापयेद्गुरुम् ।१२१
भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वधर्मपरायण
अद्य मे सफळं जन्म यत्संसारमहार्णवात् ।१२२
उद्धृतोऽहं त्वया नाथ क्लेशितस्त्वं क्षमस्व मे
ततस्तु स्थापको हृष्टो यजमानेन पूजितः ।१२३
प्रतिष्ठायाः फळं कर्त्रे ददाति सकळं ततः
दीक्षास्थापनयागान्ते पर्वण्यभ्यागते तथा ।१२४
मन्त्रलाभे च सिद्धौ च विशुद्धा स्यात्शुभेक्षणे ।
असंपूज्य गुरुं मोहान्मूर्तिपान्तथ जापितः ।१२५
नैव तत्फलमाप्नोति स्थापकस्य हि तद्भवेत् ।
सर्वं सदुष्करं[3] कार्यं महापुण्यजिगीषया ।१२६

---

१ मण्डितान्, ख. घ. पा. । २ मशाष्टेन, घ. पा. । ३ सुपुष्कलं, क.ख.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्यथा न भवेत्पुण्यं दोष एव तु जायते ।
निर्द्रव्ये हन्ति कर्तारं मन्त्रहीने तु दैशिकम् ।२७।
दानहीने तु तद्धर्मं तद्राष्ट्रं चान्नहीनके ।
धेनुहीने तथैवायुः प्रजा वै पुष्पहीनके ।२८।
व्रीहिहीने तथा शस्यं होमहीने तु वर्षणम् ।
पुत्रं यागे च निर्वस्त्रे प्रमदा धूपहीनके ।२९।
गन्धहीने भवेद्रोगस्तेजोहृद्दीपहीनके ।
निष्पताके प्रजा हन्ति बलिहीने तथा कुलम् ।३०।
दारिद्र्यं हेमहीने स्यात्तस्मात्पूर्णविधौ फलम् ।
प्रतिष्ठार्थं प्रकल्प्यादौ द्रव्यं यच्छुचि शाश्वतम् ।३१।
तद्युगांशं विभज्याथ कृत्वार्धं लिङ्गसद्मनि[1] ।
त्र्यंशेन स्थापनं तत्र चतुर्थांशं पुनस्त्रिधा ।३२।
स्थापकाय तु तत्रैकं दानार्थं तु द्वितीयकम् ।
तृतीयं भोजनाद्यर्थं कर्ता धर्माय कल्पयेत् ।३३।
अन्यायार्थैर्बलैर्वापि संप्रतार्यापि कारयेत् ।
यागकालेषु दत्वा च अर्थं नाप्रतिपादनम् ।३४।
सूच्यास्ये नरके तिष्ठेत्कर्ता ह्याचन्द्रतारकम् ।
यागस्योपस्करः पूतो गुरोर्ग्राह्यः स मण्डपः ।३५।
स्नानाख्यः शिल्पिनस्तद्वदुपस्करसमन्वितः ।
यद्द्रव्यं लिङ्ग[2]भोग्यं च धामगर्भे निवेशितम् ।३६।

---

१ धर्मलिङ्गसद्मनी, घ. पा. । २ यल्लिङ्गगर्भे, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तच्चण्डेशाय दातव्यमर्थं कोषं१ च पालयेत् ।
गुरुयागविधिः प्रोक्तः सिद्धलिङ्गविधिः स्थितः ।३७।
इति लक्षणसमुच्चये तोरणास्तम्भग्रहपूजा,२
जरायुजादि भूतादि३ स्थापनं नाम अष्टादशो विधिः ।

१ कामं,क. ख. पा. । २ गुरुपूजा, घ. पा. । ३ शब्दोऽयं, क. ख. पुस्तकयोर्नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथैकोनविंशः

ये रुद्रा लिङ्गरूपेण स्थितास्ते सर्वसिद्धिदाः ।
लोकानुग्रहहेत्वर्थं स्वयं भावात्स्वयंभुवः ।१।
स्वयंभूलिङ्गवद्बाणलिङ्गं भुक्त्यै च मुक्तये ।
सहस्रफलमन्यस्माद्द्वयात्स्थापनपूजनात् ।२।
श्रीशैले कालिकागर्ते लिङ्गाद्रौ कन्यकाश्रमे ।
कन्यातीर्थे च नेपाले महेन्द्रे चामरेश्वरे ।३।
स्थितानि बाण[1]लिङ्गानि शिवतत्त्वकृतानि च ।
सरित्प्रवाहसंस्थानं बाणलिङ्गसमाकृतिः ।४।
यदन्यदपि बोद्धव्यं लिङ्गं सर्वसुखावहम् ।
यात्रावन्त्यथ भोग्यानी[2] मन्त्रवन्ति स्फुरन्ति च ।५।
तानि मन्त्रबलाल्लक्ष्मीः स्वयमेवोपभुञ्जते ।
तथान्यैः स्थापितान्यत्र ऋषिदेवैः सुरोरगैः[3] ।६।
सिद्धिदानि स्वतन्त्राणि भोगाद्यानि स्त्रयन्ति[4] च ।
स्फुटितादिनि वक्त्रा(क्त्रा)णि न दुष्टान्यर्थसिद्धये ।७।
ग्रहणं बाणलिङ्गस्य स्थापनं चोच्यतेऽधुना ।
स्नातैरुपोषितैर्भक्तैः शिवयागकृतै[5]र्भृशम् ।८।

चाथ, मू. पा. । २ गानि, घ. पा. । गिन्य, ख. पा. । ३ गणैः, ख. पा. । ढयानि स्फुरन्त्र, ख. घ. पा. । ५ योगे कृते, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विज्ञापयेत्ततो देवं ममानुग्रहहेतवे ।
स्वेच्छयागच्छ बाणेश यत्र स्थानं[1] ममेप्सितम् ।९।
तत्रानीयाधिवासं च कुर्यात्स्नानादि पूर्ववत् ।
जुहुयाद्दक्षिणं वक्त्रं व्याहृतिं वा शिवस्य तु ।१०।
स्वेच्छया वा[2] विभूत्यर्थं शोध्यो नो[3] वा विमुक्तये ।
मूर्तिलक्षणसूत्राणां पूर्वाद्या[4] भ्रमणादिकः ।११।
विधिनोक्तस्तथाप्यत्रः सान्निध्यं नित्यमेव हि ।
नित्योदयानि लिङ्गानि शुद्धाशुद्धोदयानि च ।१२।
आसने संस्थितं नो वा शक्तिस्थं मूर्तिसंस्थितम्[5] ।
चलं स्थिरं विभूत्यर्थं स्थाप्यं चित्तसन्निधानतः ।१३।
चतुर्थीहोम चण्डेशो[6] विशेषोऽथवा न विद्यते ।
मन्त्रसाधनयोगेषु साधकैः सु[7]प्रतिष्ठिते ।१४।
विधिः स्यात्पूर्वजो यद्वत्तद्वदन्यत्र[8] वा भवेत् ।
प्राक्संस्कृतेऽथवा बाणे[9] पुनरेव विधिः स्वकः ।१५।
मन्त्रन्यस्तेऽथवा द्वैतेऽद्वैते वा स्यान्नसङ्करः ।
तत्र न्यासो हो यो लिङ्गे तेन तत्सन्निधानवत् ।१६।
लिङ्गारोहे कृते चेत्थं युक्तेऽन्यस्मिन्स पूर्ववत् ।
तथापि तत्र सान्निध्यं कर्तव्यं दैशिकैः सदा ।१७।

---

१ स्थाने, घ. पा. । २ ध्वा, मू. पा. । ३ स्वध्यानो, ख. पा. ।
४ प्रवाद्यो, ख. घ. पा. । ५ युतम्, मू. पा. । ६ चन्द्रेणो, ख. पा. ।
७ सं, घ. पा. । ८ प्यत्र, मू. पा । ९ त्याप बाणेन, मू. अ. ग. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हुत्वाघोरसहस्रं च मधुनाक्तैरुदुम्बरैः ।
ततस्तु दैशिकान् पञ्च भोजयेत्सिद्धिकाम्यया ।१८।
ताडनामसिनाकृष्टिमिडया मुष्टिना ग्रहम् ।
द्वैतेऽत्र विधिना[१] कृत्वाद्वैते मन्त्रं प्ररोपयेत् ।१९।
अद्वैतद्वैतसंरोहे स्वमन्त्रान्न परित्यजेत् ।
अभ्यागतस्तथा[२] पूज्यः स्वांशस्थः सिद्धिकृद्भवेत् ।२०।
धामगर्भं तु सूत्रं तु त्यक्त्वा भूम्यग्रतः पुरा ।
वृषस्य मण्डपो कार्या[३] प्रासादगर्भमानतः ।२१।
तत्रारोप्य वृषो यत्नात्सम्भारे सकले कृते ।
उत्कीर्याज्याधिवास्याथ[४] स्नानं पूजापिपूर्ववत् ।२२।
त्रितत्त्वं जुहुयाद्ब्रह्मवृक्षोत्थसमिधः क्रमात् ।
सेच्यः संपा[५] ततोयेन न्यसेद्रत्नादिकं ततः ।२३।
ततो वृषं न्यसेत्पीठे तत्त्वे स्थिरचले स्थिते ।
वृषभध्वजमन्त्रेण मूर्त्यङ्गानि परं तथा ।२४।
नाकालमृत्युर्नो व्याधिर्नोपसर्गभयं जने[६] ।
राजा च विजयी तत्र यत्र सम्यग्[७] वृषस्थितः ।२५।
वृषो धर्मस्तु देवस्य गुणो ज्ञानक्रियात्मकः ।
धत्ते च सम्विदं यस्मा[८]द्धर्मस्तेनोच्यते बुधैः ।२६।

---

१ मन्त्र विना, ग. पा. । २ गतो यथा, घ. पा । ३ मण्डपः कार्यः, इति साधुः पाठः । ४ वासार्थं, मू. पा. । ५ सपा, घ. पा. । ६ जनैः, लि.पु.पा. । ७ शस्य, मू. पा. । ८ सश्रिदं यस्मा, मू. पाः । संविधेयः स्या, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कृताधिवासनं वस्त्रप्रावृतं माल्यभूषितम्
मुहूर्ते मङ्गले स्थाप्य द्विगुणं फलमश्नुते[1] ।२७
शृङ्गार्क[2]संयुतं प्रागवद् व्योमादित्याग्रतो भवेत्
ताक्ष्योऽप्येवं स्वमन्त्रेण वाहनान्यपराण्यपि ।२८

इति देवानां वाहनस्थापनम्

यजमानानुकूले ऽह्नि सम्भारे विहिते ऽखिले
यजेद्गुर्वादिकं कर्ता स्थाण्डिळं च ततो गुरुः ।२९
सन्ध्यादिदृक्क्रिया स्नानं पूजा होमं च पूर्ववत्
भागस्पर्शं च शुद्धिं च विदधीताखिळं क्रमात् ।३०
द्वारदेशात्ततश्चाध इष्ट्वा वास्तुनरं सुधीः
रत्नादि पूर्ववन्न्यस्य[3] रुद्रं हुत्वा च शान्तये ।३१
सुवस्त्रावेष्टितद्वारं शिवास्त्रदिग्घटैर्वृतम्[4]
तन्मध्यान्मध्यमुन्मुच्य किञ्चिदुत्तरतो न्यसेत् ।३२
यवरक्षोघ्नबिल्वानि[5] फलिनी गदतन्त्रिका
तिलाव्रीहिश्च[6] रोगघ्नं रोचनां च सहां तथा ।३३
गोशृङ्गेभर(ह्र) दोत्खातमृत्स्ना दूर्वा दधीनि च
वरवस्त्रोदरे बध्द्वा रक्षणार्थमुदुम्बरे ।३४

---

१ संयुतम्, मू. पा. । २ शृङ्गार्ग, मू. पा. । ३ न्न्यस्त्वा, लि. पु. पा. त्यक्त्वा क. पा. ४ र्युतम्, मू. पा. । ५ चिह्लाह्वा, मू. पा. । चिह्लाङ्क ग. पा. । ६ होमं च, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

देहल्यां शाखयोर्मूर्ध्नि[1] आत्मविद्या शिवं न्यसेत् ।
सप्तसप्ताहुतिस्तत्र तत्त्वे तत्त्वे तु[2] होमयेत् ।३५।
स्थिरं चैवाप्रमेयं च बोधाख्यं नित्यसंज्ञकम् ।
व्यापिनं चाविनासं च तृप्ताह्वं जुहुयात्क्रमात् ।३६।
नन्द्यादिप्रतिहारौ च अन्यांश्चात्र विनिर्मितान् ।
स्वनामभिः प्रतिष्ठाप्य पूर्णं दत्वा दिशां बलिम् ।३७।
गुरुं मूर्तिधरं[3] कारून् पूजयेच्च स्वशक्तितः ।
कर्ता तु द्वारिवक्त्रे स्याद्दिग्व्योमे[4] च भवेच्छुभम् ।३८।
इति द्वारस्थापनम् ।
अथेष्ट्वादौ[5] जपे[6]द्रुद्रं हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम्[7] ।
गुर्वादौ दक्षिणां दत्वा इन्द्रादीनां बलिं तथा ।३९।
धातुरत्नौषधीबीजैर्लोहैः सर्वैः पुरोदितैः ।
वस्त्रबद्धैर्युतं कृत्वा सुदिने तत्त्वसंस्थितः ।४०।
दधिसर्पिष्पयः क्षौद्रपायसैः परिपूर्य च ।
धामगर्भे शुकाघ्राते न्यसेद्धृतपद्मवद् घटम् ।४१।
प्रणवाधारशक्त्यब्जमूर्तिभूतं घटं न्यसेत् ।
सौवर्णं राजतं वापि ताम्रं वा भूत्यपेक्षया ।४२।
गन्धाक्तं गन्धवत्पुष्पमालालङ्कृतकण्ठकम् ।
चूताशोकवटाश्वत्थदलभूषितवक्त्रकम्[8] ।४३।

१ व्योम्नि, घ. पा. । २ त्रि, ख. पा. । ३ भूतः घ. पा. । ४ दिग्घामे, क. पा. । ५ न्द्रादौ, मू. पा. । ६ यजे, ख. पा. । ७ शुभम्, क. ग. पा. । ८ चक्रकम्, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कृतरक्षं[1] चिधायाणु[2] तत्त्वमाहृत्य योजयेत्
यद्विधानमुपादानं व्यक्तिस्थानं परापरम्[3] ।४४
सर्वात्मना[4]मभिन्नं तत्सन्धायाणु विदंशकात्[5]
गृण्हीयात्प्राणशक्त्यैव शिवाज्ञां संप्रबोधयेत् ।४५
संहृत्य कुम्भकं कृत्वा स्थित्वा किञ्चिदचिन्तकः
उत्कील्य[6] हुँफडावस्थं स्फुरन्नारातनूपमम् ।४६
द्वादशान्तात्समादाय रेचकेन घटे न्यसेत्
तत्राभि[7]वादकं देहं न्यसेत्तसद्[8]गुण[8]बोधकम्[9] ।४७
कलादिधारणीप्रान्तं स्वेश्वरं[10] स्वपदाणुभिः
ॐ कलायै[11] नमस्कृत्य तथैव च कलाभृते ।४८
दिशा न योज्य शेषाध्व[12]प्रयोगस्तत्त्वदर्शिना
दशनाडी दशप्राणाः करणानि तदीश्वरान् ।४९
न्यसेद्विशेषतस्तेषां नामानि तान्यतः क्रमात्
इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तथा भवेत् ।५०
गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा चैव यशा[13] तथा
अलम्बुषा कुहुश्चैव शङ्खिनी दशमी स्मृता ।५१

१रक्तं क. पा. । २ यास्तं, मू. पा. । याण्डं, क. ख. पा. । ३ स्थानमवाप्तुः मू. पा. । ४ गुर्वात्मान, मू. पा. । ५ त्वद्भि वंशकान्, मू. पा. ६ उन्मील्य, मू. पा. । ७ तत्राह, घ. पा. । ८ त गुण, घ. पा. । ९ रोधकम् क. ग. पा. । १० शेखरं, ख. पा. । मेखलं, ग. पा. । ११ तुङ्गलायै ग. पा. । १२ शेषार्थं मू. पा. । १३ यथा, मू. अ. क. ख. ग. घ. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दशप्राणवहा ह्येता नाडयः परिकीर्तिताः ।
प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ।५२।
नागः कूर्मः कृकाख्यश्च देवदत्तो धनञ्जयः ।
वाक्पाणिपादशिश्नानि सपायूनि क्रियागणाः ।५३।
श्रोत्रं त्वक्चक्षुषीजिह्वा नासा चित्तं च तीव्रजाः ।
अग्नीन्द्रोपेन्द्रतुर्यास्यविश्रान्ताः पतयः क्रमात् ।५४।
खदिग्वात्वर्कवारीन्द्राश्विनिनिशाकरास्तथा ।
पतयो धी[1]न्द्रियाणां तु योज्याः पूजा[2]विशेषतः ।५५।
विकारपूरकत्वेन मायाकालनियामिके ।
स्व[3]साध्यसाधकत्वेन प्रेरकत्वेन मन्त्रयोः ।५६।
योज्यः सहाणु[4]भिर्देवो व्यापकत्वेन धीमता ।
तदङ्गानि ततः सर्वं निरुन्ध्याद्रोधमुद्रया ।५७।
हुत्वा सान्निध्यमेतेषां विधिच्छिद्रं निवर्तयेत् ।
ततश्च वेदिकाबन्धः कण्ठमामलसारकः[5] ।५८।
वेदिकाचतुरस्रे तु[6] विद्येशान्मूर्ध्नि चेश्वरः ।
कुम्भे सदाशिवं न्यस्य शक्तिं च ग्रहचूलके ।५९।
सर्वतत्त्वात्मकं धाम तत्तत्त्वं प्रोच्यते क्रमात् ।
धराम्भोऽग्निमरुद्व्योम भूतानां[7] क्रमतः स्थितिः ।६०।

---

१ ही, घ. पा. । २ पूज्या, मू. पा. । ३ सु, मू. पा. । ४ सदा नू, ख. पा. । ५ सामलसावकाः, मू. पा. । ६ रत्नेण, मू. पा. । ७ चूडानां, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

धारणैः सङ्ग्रहे पाके व्यूहे स्वास्थे[1] च धाम्नि तु ।
धूपपुष्पस्थितो गन्धो रसो नैवेद्यतस्तथा ।६१।
रथकार्ये[2] स्थितं रूपं स्पर्शो मसृणकर्कशे ।
शब्दस्तौर्यादिकस्तत्र शुकाघ्रा नासिका सदा ।६२।
पिण्डिका रसना तस्य मञ्जरीवेदिके दृशौ ।
त्वक्सुधाजालकं श्रोत्रे चाग्नी तस्या[3]क्षनासिका ।६३।
करौ मूले स्थितः पादः पायुस्तत्र रसाननः[4] ।
चण्डद्रव्यसमो वच्च[5] उपस्थः पीठनालकः ।६४।
स्थापनाम्बुपरि[6]स्रावो मनः सूत्रप्रकल्पने ।
निश्चयः स्यादहङ्कारो बुद्धिस्तद्व्यवसायके ।६५।
([7]वर्णके च गुणा ज्ञेयाः प्रकृतिश्च गुणाकृतिः[8] ।
कारणं पुरुषो हृत्स्थो रागस्तत्रादिशक्तिगः ।६६।
विद्या विवेचने ह्यत्र नियतिर्नियमे स्मृता ।
प्रेरणे[9] च कला तत्र कालसङ्ख्या वयस्थिता ।६७।
मायातत्त्वा[10]त्मनैकत्वे विद्या प्रासादगोचरे ।
शिवायतनविज्ञानविवेको विद्ययेश्वरः ।६८।)

---

१ हास्ये, मू. पा. । २ रक्षाकार्ये, घ. पा. । ३ वाग्नी तं पक्ष, ख. घ. पा. । ४ दशाननः, मू. पा. । ५ गव्यागमो, घ. पा. । ६ ह्युपरि, मू. पा. । ७ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः मूल. ग. पुस्तकयोर्नास्ति । ८ तदाकृतिः, ख. घ. पा. । ९ पूरणे, क. ख. पा. । १० तत्रा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अधिष्ठाने ऽधिदैवत्ये समाप्तौ च सदाशिवः ।
सामर्थ्ये धारणाशक्तिर्बहिरध्यात्मिके ऽध्वनि ।६९।
व्यापकत्वाच्छिवो ह्येवं प्रोक्तः[1] प्रासादरूपकः ।
पिण्डिका जगतीख्याता प्रासादो लिङ्गमिष्यते ।७०।
तयोः कार्या प्रतिष्ठेति शम्भुना भाषितं क्वचित् ।
त्रीन् देवांश्च क्रमान्न्यस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।७१।
जङ्घा स्कन्धा तु मूर्धन्यन्ते विदेहं च तदूर्ध्वतः ।
स्थिराख्यं भवसंज्ञं च दारवं जुहुयात्पुनः ।७२।
इति लक्षणसमुच्चये बाणलिङ्गादि, यानद्वारहृत्संस्थापनं
नामैकोनविंशो विधिः ।

---

१ प्राप्तः, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ विंशतिः

ईशानं ग्रहचूळं वा कलशं वाथ मूर्धनि ।
स्थापयेद्विधिना सम्यक् ध्वजल्कृप्तिमतो ब्रुवे ।१।
नानाप्रकारमीशानं मते मते च तद्यथा ।
चूल्यं (ळं) कुम्भं ध्वजं चात्र लक्षणानि वदेत्तथा ।२।
([1]मूललिङ्गसमं कुर्यादीशानं तन्मया[2]कृति ।
शैलोत्थं शैलजे धाम्नि देवेह्येवा[3] क्वचिन्मते ।३।
अमलासारविस्तारात् षट्त्रिंशत्तिथिभागतः ।)
त्र्यंशान्त्र्यंशा[4]त्त्रिभागोनादीशस्यानाहविस्तरौ ।४।
लिङ्गात्त्रिभागहीनं स्यादीशानं वा सुरार्चितम् ।
मेर्वादीनां[5] प्रधानानामन्येषां[6] लिङ्गवद्यथा ।५।
दारूत्थे[7] दारुजं विद्धि त्विष्टिकासम्भवे तथा ।
ग्रहचूळं[8] तु शैळं वा वेष्टितं कलशेन वा ।६।
तत्स्थौल्यं दशमांशेन धाममस्तकविस्तरात् ।
चतुरस्राष्टकं वृत्तं त्रिसमं लिङ्गदैर्घ्यवत् ।७।
ग्रीवाव्यासार्धदैर्घ्यं वा स्थौल्यं नाहाङ्घ्रिभागतः ।
लिङ्गवच्चाखिळं कुर्याद्वाह्ये वा घटवेष्टितम् ।८।

---

१ चापान्तर्गतोऽयं पाठः क. पुस्तके नास्ति । २ तदन्ता समया, मू.पा. । ३ ह्यं वा, घ. पा. । ४ त्र्यंशाशा सा, घ. पा. । ५ सर्वादीनां, ख. पा. । ६ मन्यथा, मू. पा. । ७ दारुके ख. पा. । ८ चूड, क. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कण्ठव्यसार्धविस्तीर्णं देव्या मतेऽथ भास्करे ।
धामैष्वांशाच्च[1] बाणाख्ये सप्तांशाद् द्व्यंशतोऽण्डकात् ।९।
पार्श्वे धामषडंशाच्च व्यासं व्यासाद्द्विधोच्छ्रयम् ।
ऋत्वर्क भाजितं कृत्वा कलशं वर्तयेद्बुधः ।१०।
पादोनांशादधः पट्टी षडंशेन तु विस्तरा ।
भागैकेन च कुम्भोऽस्य कुम्भपट्टी तु पादतः ।११।
सचूला[2]त्र्यंशविस्तारा त्वर्धांशेन समुच्छ्रिता ।
मध्यद्व्यंशाच्च[3] कोणं च अध्यष्टांशोच्छ्रयास्थितौ ।१२।
याम्यकोणाद् द्विभागे तु याम्ये स्कन्दो भवेत्क्रमात् ।
अन्यकोणाद्युगांशस्थे याम्याधो वृत्तमाभ्रमात् ।१३।
तथैव भ्रामयेत्सूत्रं कलशस्योत्तरांशतः ।
ततश्चोर्ध्वैकभागेन ग्रीवा द्विभागविस्तरा ।१४।
कपोळौ युगविस्तारौ भागार्धांशोच्छ्रयोभवेत् ।
तदूर्ध्वोऽर्धांशतः कालःपद्मं द्विविस्तरोच्छ्रयम् ।१५।
घटपार्श्वे मुरा[4]मांशैळोंहिनिम्नायताश्चलाः ।
सचूल्यादूर्ध्वतः पद्मो घटास्यं चाम्रपल्लवि ।१६।
यागालयादिसम्भारस्नाने या गुरुदक्षिणा ।
रत्नन्यासादि होमश्च मन्त्रन्यासादि पूर्ववत् ।१७।

१ धामेऽष्टांशा च मू. पा. । ष्वंशाच्च ख. पा.　२ सचूलि, ख. घ. पा. ।
३ स्व, घ. पा. । ४ षुरा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ब्रह्मरेखां विनेशादि तदाधारशिलोपरि ।
ब्रह्माज्यार्धान्त[1]विष्णूर्ध्वं स्थापयेन्मन्त्र[2]भेदतः ।१८।
ईशानं संप्रवेशं च ब्रह्मांशं वेदवत्कृते ।
द्व्यंशं त्र्यंशं समस्तं च ज्येष्ठादिक्रमतः क्वचित् ।१९।
रत्नजं वाथ धातूत्थं सूक्ष्मलिङ्गं यथेच्छया ।
प्रक्षिप्य कलशाः कार्याः क्वचिदीशादि यत्नतः ।२०।
त्रिनेत्रचण्डिका[3]धाम्नोः शूलेन परिरक्षितः ।
विष्णुधाम्नि च चक्रेण अन्येषां स्वायुधैरपि ।२१।
लिङ्गोन्मन्याथ शूळं च घटाब्जो[4]परि विन्यसेत् ।
वामा ज्येष्ठाह्वया रौद्री स्वशक्तित्रयकल्पिता ।२२।
द्वात्रिंशदङ्गुळं ज्येष्ठे मध्ये हीने ऽ ष्टहानित[5]ः ।
हैमं रौप्यमयोजम्वा प्राग्वत्संस्थाप्य[6] मन्त्रतः ।२३।
ज्ञानाख्येच्छाक्रियाह्वाभिः शक्तिभिः कल्पितं क्वचित् ।
करीरषष्ठभागेन चक्रं स्यात्सम[7]वर्तुलम् ।२४।
जीवदैर्घ्यसमो दण्डस्तत्स्थौल्यं तज्जिनांशतः ।
चूलिकेतरदेवानां स्थापनीयाः प्रमाणतः ।२५।
देवनाहाद्भवेद्दैर्घ्यं स्थौल्यं तदष्टमांशतः ।
इन्दीवरदलाभा सा स्वबीजैश्चूलिका सदा ।२६।

---

१ षुद्धान्त, मू. पा. । र्धजानु, क. ख. पा. । २ मत, मू. अ. पा. । ३ चन्द्रिका, क. ख. पा. । ४ श्वेताब्जो, मू. अ. पा. । ५ हीनके, मू. अ. पा. । ६ संस्नाप्य, क. घ. पा. । ७ स. च, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

इतीशानकलशग्रहचूलीयूप[1]स्थापनम् ॥

ध्वजं विनात्र या कीर्तिः सा रक्षोभिर्ग्रहादिभिः ।
गृह्यते सकला नित्यं दानहोमादिभिः सह ॥२७॥
यथा सुफलितो[2] वृक्षो रक्ष्यते हि फलार्थिभिः ।
तथा धर्मफलार्थाय धामवृक्षध्वजेन तु ॥२८॥
तस्मात्तत्र ध्वजः स्थाप्यो विधिना मानसंयुतः ।
नानागमानुसारेण लेशतस्तं वदाम्यतः ॥२९॥
प्रासादपादविस्तारस्तदर्धार्धांशतः[3] क्वचित् ।
धाम्नो द्विगुणदैर्घ्यः स्यात्सार्धार्धात्तत्समो ध्वजः ॥३०॥
द्विहस्तविस्तरो वाथ भूमिं पार्ष्णिमथापि वा ।
क्वचिन्मते तदर्धान्यथा प्राप्स्यत्वधोदितः[4] ॥३१॥
स्वदैर्घ्यषोडशांशेन क्वचिदुक्तश्च विस्तरात् ।
सर्वार्थशान्तये शुक्लः कामार्थे दिक्पतिप्रभः ॥३२॥
स्ववाहनाङ्कित[5]श्चोर्ध्वं किङ्किणीचामरैर्युतः ।
स्वदेवरूपकैश्चित्रः स्वशक्त्या शोभितः क्वचित् ॥३३॥
मञ्जर्यास्त्र्यंशतो दण्डस्तत्पादोनार्धतः क्वचित् ।
इत्थं ग्रहर्तु[6]हस्तो वा क्रमाज्ज्येष्ठादिको भवेत् ॥३४॥

---

१ युप्र, क. ग. घ. पा. । २ युः फलितो, ङ. पा. । स्वः फलितो, इत्यादि पाठः । ३ ङ्गतः, ख. पा. । ४ प्राप्त्याथ चोदितः, मू. पा. । ५ न्वितं मू. अ. पा. । ६ इन्द्रग्रहे तु, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वंशवृद्धिकरो वंशो धर्मार्थौ[1] शालसैन्दुरौ
उक्ताङ्घ्रिपञ्च तत्कार्यं त्वशुभौ शेलुशिग्रुकौ[2] ।३५।
भङ्गे चारोप्यमाणे तु कर्तुर्मृत्युर्भवेद्ध्रुवम्
शान्तिहोमे कृते सौख्यं दक्षिणास्थेन[3] नान्यथा ।३६।
प्रासादपृष्ठदेशे च ऊचुः केश्चिद्ध्वजाश्रयम्[4]
ऐशाने वा प्रदेशे च मारुते वान्यथापरे ।३७।
शिखरस्य शरांशेन चतुर्थेन गुणेन वा
उत्त[5]मादिध्वजाधारं मस्तकार्धेन वा क्वचित् ।३८।
पूर्ववन्मण्डपादि स्यात्स्नानेनज्या[6]ध्वजयष्टिषु
हेमादि[7]रत्नविन्यास आसनं प्राक्क्रमेण तु ।३९।
मूर्तिभूतं न्यसेद्दण्डं सकलीकरणं ततः
ध्वजे तु निष्कळं तद्वत्तथै[8]वाङ्गानि यत्पुनः[9] ।४०।
आत्मविद्यां न्यसेद्दण्डे शिवतत्त्वं ध्वजे तथा
भुवनेशान्पुनस्तत्र विघ्ननाशाय सिद्धये ।४१।
आत्मवान् शांभवान् शान्तान्[10] स्वायुधोद्यतविग्रहान् ।
सम्यग्ध्यात्वा[11] तु तान्सर्वांस्ततस्त्वारोपयेद्गुरुः ।४२।

---

१. धर्मार्थे, क. ख. ङ. पा. । २ शिर्भकौ, मू. अ. ङ. पा. । ३ द्यंन, मू.पा. । ४ उचुर्ध्वजाश्रयं क्वचित्, मू. पा. । उच्चच्छ्रविध्वजाश्रयः, ख. पा. ।
५ उक्त, मू. पा. । ६ स्नानेषु, मू. क. घ. पा. । ७ होमादि, मू. अ. अ. ख. ग. घ. ङ. पा. । ८ तत्रै, घ. पा. । ९ षट्सु च, ख. घ. पा. । १० शाक्तान्, घपा. । ११. ज्ञात्वा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ध्वजमन्त्रास्त्रमन्त्रेण योजयित्वा न्यसेत्क्वचित् ।
अघोरमथ शैवं वा यद्वा पाशुपतं महत् ।४३।
प्रख्यातमैश्वरे शास्त्रे बिघ्नसंघात[1]नाशनम् ।
गन्धादि ब्रह्ममुण्डेन दद्याद्विद्याधिपेन वा ।४४।
पुरुष्टुतेन[2] नैवेद्यं बलिकर्म हृदैव तु ।
ध्यायेत्सूर्यसहस्राभं प्रलयाम्बुदनिस्वनम् ।४५।
प्रदीप्तदशनप्रान्तं प्रकाशमुखकन्दरम् ।
त्र्यक्षं तडिल्लातजिह्वं दीप्तश्रूश्मश्रुमूर्धजम् ।४६।
सर्पोपवीतशूलासिशक्तिमुद्गरधारिणम् ।
चतुर्भुजं चतुर्वक्त्रं स्फुरच्चन्द्रार्धशेखरम्[3] ।४७।
देवदानवरक्षोग्रदर्पितानां विमर्दनम् ।
ध्वजस्यारोहणं कुर्यादुपचारं च दैशिकः ।४८।
मन्त्रैः फडन्तगैः सर्वैर्ह् दयादिविभागशः ।
ध्वजाग्रे तु गुरुर्लग्न इष्टमन्त्रं जपंस्तदा[4] ।४९।
प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा कर्तारं सन्नियोजयेत् ।
यजमानस्ततो लग्नो भार्यापुत्रकुळैः सह ।५०।
परिवेष्टय त्रिधा धाम प्रणम्य च पुनः पुनः ।
यथा विधूयते वातैर्ध्वजः प्रासादमस्तके ।५१।

---

१ संपात, ख. पा. । २ ष्णुतेन, मू. ङ. पा. । ३ दिगम्वरम्, ख. ङ. पा. । ४ जपेत्तदा, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तथा कर्ता त्यजेत्पापं सप्तजन्मार्जितं क्षणात्
राष्ट्रे शान्तिर्जयी राजा सुखिन्यः स्युः प्रजास्तथा ।५२
सुसूतयस्त्रियो धर्मः सुभिक्षारोग्यमेव च
हेमलक्षप्रदानाच्च पुण्यं कोटिगुणं ध्वजात्
जीर्णोद्धारे कृते कर्तुर्ध्वजान्ते मौलिकं फलम्　　।५३

इति लक्षणसमुच्चये ईशानादिध्वजनिवेशानाख्यानं नाम विंशो विधि

-★-

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथैकाविंशः

अथ जीर्णांश्च दुष्टांश्च लिङ्गादींश्च[1] सुरोज्झितान् ।
आश्रयन्तीह सत्वानि भूतवेतालराक्षसाः ॥१॥
महाभयकरा नित्यं सुभृशं क्रूररूपिणः ।
कुर्वन्ति दोषसङ्घ्यातं यत्र राष्ट्रेषु ते[2] स्थिताः ॥२॥
महोत्पातं धरानाशं चमूभङ्गं पराभवम् ।
दुर्भिक्षं दारुणं रोगं प्रजानाशं दरिद्रताम् ॥३॥
उद्वेगं च विवादं[3] च विनाशं चात्मजार्थयोः ।
पीडा गोब्राह्मणादीनां राज्ञो दुःखं कुशीलताम् ॥४॥
प्रतापसत्वहानिं च लोभमोहादियुक्तताम् ।
शत्रुव्यसनपीडा च चिन्ता च महती भवेत ॥५॥
दुष्टलिङ्गे स्थिते राष्ट्रे प्रजा राज्ञो न शोभनन् ।
तस्मादुद्धरणं कार्यं विधिना मन्त्रपूर्वकम् ॥६॥
विधिं विनोद्धृतं लिङ्गं मन्त्रहीनैस्त्वदैशिकैः ।
राष्ट्रं पित्तोन संपीडच भूपमुच्छादये[4]द्ध्रुवम् ॥७॥
तस्माद्राजा स्वराष्ट्रेषु लिङ्गाद्युद्धारयेद्ध्रुवम् ।
गोब्राह्मणप्रजानां च स्वराष्ट्रस्य च वृद्धये ॥८॥

१ दीनां, ग. पा. । २ पुरे, ग. पा. । ३ विषादं, ग. पा. । ४ मुत्सादये, क. पा. । मुन्मादये, ख, पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जीर्णोद्धारं प्रवक्ष्यामि यथा शास्त्रेषु भाषितम्
सुनक्षत्रे दिने योगे सद्वारे कर्तृ शोभने
याम्यायामथवैशान्यां कुर्यात्प्रागुक्तमण्डपम्[1]
प्रच्छन्नं संस्कृतं रम्यं जलद्वारैक[2]तोरणम् ।
रम्भाचन्दन[3]माल्याढ्यं बितान[4]ध्वजसङ्कुलम्
पूर्ववद्वेदिकां रम्यां [illegible]कुम्भास्त्ररक्षिताम् ।
गुरुर्मूर्तिधरान्सम्यगिष्ट्वादौ कनकाम्बरैः[5]
वालुकापूरिते पीठे स्थण्डिले पूजयेद्धरम् ।
शिवलिङ्गधरान्पञ्च भोजयेद् घृतपायसैः ।
अर्कोपेन्द्रादिके विप्रानष्टौ सन्तर्पयेद्भृशम्
दक्षिणां वित्ततो दद्याद् ब्रूयुः शं राष्ट्रभूपयोः ।
सहस्रं जुहुयाद् घोरं महास्त्रं वाथ देशिकः
त्रिस्बाद्वक्तैस्तु[6] यज्ञाङ्गैः[7]दूर्वां कुण्डे तु वर्तुले ।
गुरुः पूर्णाहुतिं दद्यात्तस्मै कर्ता च[8] धेनुकाम्
मूर्तिभृद्भ्यस्ततो दानं भूतदिग्देवताबलिम् ।
रौद्रीं शान्तिं ततः कृत्वा विज्ञाप्य च महेश्वरम्
लब्धानुज्ञो[9] महादेवात्कुर्याल्लिङ्गादिकोद्धृतिम् ।

---

१ मन्डलम्, ख. पा. । २ धारैक, ख. पा. । ३ बन्धन, घ. पा
४ विमान, ख. पा. । ५ न्द्रादौ कलशाम्बरैः, मू. अ. पा
६ द्विक्षेस्तु, ङ. पा. । ७ यज्ञाङ्गो, घ. पा. । ८ कर्तार्थं, ख. पा
९ नत्वानुज्ञो, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तत्पुष्पास्त्रेण संताड्य वदेश(द)स्त्रं[5] शिवाज्ञया ।
यदत्र संस्थितं सत्वं त्यक्त्वा चान्यत्र यातु तत्[6] ।१८।
शिवाज्ञैवं प्रदत्तातो[7] त्यजेत्तत्वं महास्त्रतः
ततोऽभिषिच्य लिङ्गाद्यमस्त्रजप्तेन[8] वारिणा ।१९।
स्थापको यजमालस्य हेमजं कङ्कणं करे ।
उत्थापने प्रबध्नीयादित्युक्तं शम्भुना क्वचित् ।२०।
बद्ध्वा स्वर्णाख्य[9]पाशेन लिङ्गं पाशुपतेन च ।
वृषयोः ककुदे(दि)बद्ध्वा वर्मणा बालतन्तुना ।२१।
हेमकर्षजसीरेण[10] मध्वक्त्तेनोत्तरामुखः ।
ईशाशादीः क्रमात्सर्वाः खादकेन गुरुः खनेत् ।२२।
तारसारोत्तमे भावादन्यस्मिन् माषवर्जनात् ।
पाशसीरयुगं[11] कुर्याद्धलवन्तौ तथा वृषौ ।२३।
वृषौ च खुरिकैः प्रेष्य नन्दी शङ्खरवेण तु (?) ।
जर्जरं चलितं भग्नं[12] स्फुटितं वज्रदूषितम्[13] ।२४।
महादोषान्वितं दग्धं विकलाङ्गं कृशं च यत् ।
स्थूळं वा दुर्निविष्टं च यच्च पीडाकरं भुवि ।२५।

---

५ त्तत्स्थं, क. ख. पा. । ६ यान्त्वतः, क. पा. । ७ त्ता ते, मू. पा. । ८ मन्त्रणजप्तेन, मू. पा. । ९ वर्णाक्ष, ग्र. पा. । १० सारेण, घ. पा. । ११ सारयुत, ख. पा. । १२ रुग्णं, ख. पा. । १३ ध्वजदूषितम्, मू. अ. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्थापितं विकलैर्द्रव्यै स्तथोन्मानादिवर्जितम्
एषां कुर्याच्चिचकित्सां च व्याधितस्येव भेषजम् ।२
तेषां लेख्ये च भेदे च छेदे चोद्धरणे[1] तथा
क्रियमाणे न दोषो ऽस्ति मन्त्रवर्जितया[2] यतः ।२
लिङ्गं पीठं शिलामर्चां व्योमतार्क्ष्यादिकं वृषम्
पक्वमृच्छैलरत्नोत्थं क्षिपेद्वामेन नित्यके ।२
दारूद्भवमघोरेण दहेच्छिवाग्निना घृतैः
लोहं सर्वं विनिष्पाद्य पुनस्तत्रैव विन्यसेत् ।२
दग्धं मणिमयं भ्रष्टं तेजसाश्मवदुत्सृजेत्
लेप्यं चित्रं पटं पुस्तं संस्कृत्य चाग्निना[3] क्षिपेत् ।३
पतितोत्पाटितं वक्रं सरिद्गीतान्यमन्त्रजम्
अदुष्टं विधिनोद्धृत्य स्थापयेद्यागपूर्वकम् ।३
यथा न स्पृशति द्वारं तथा लिङ्गं प्रवेशयत्
ब्रह्मशिलादिकं सर्वं स्थापयेत्पूर्ववत्क्रमात् ।३
प्राक्प्रमाणं तदाकारं प्राग्द्रव्येण विनिर्मितम्
लिङ्गादि चापरं स्थाप्यमधिके वा फळं बहु ।३
लिङ्गपीठालयार्चानां क्षितौ यावत्स्थतिर्भवेत्
तावत्कल्पसहस्राणि तत्कर्ता तत्पुरे वसेत् ।३४

१ छेदनोध्दरणे, ख. पा. । २ तता, . पा. । ३ घाम्नि वा,मू
ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पार्थिवानां फळं चेदं[1] दारवाणां ततो ऽधिकम् ।
([2]द्विगुणं चाश्मजानां च सीसकानां ततोऽधिकम् ।३५।
द्विगुणं त्रपुजानां च घोषजानां ततोऽधिकम् ।
द्विगुणं रीतिजानां च सुल्वजानां ततोऽधिकम् ।३६।)
द्विगुणं तारजानां[3] च हेमजानां ततो ऽधिकम् ।
द्विगुणं रत्नजानां तु रत्नाधिक्ये ऽधिकं फलम् ।३७।
स्थापयेच्च[4] शतं हुत्वा[5] चालयेच्च सहस्रतः ।
घोरेण वा महास्त्रेण द्विगुणं धामचालने ।३८।
सुखदुःखस्थितानां तु लिङ्गादिचालनाद्ध्रुवम् ।
त्वरितं म्रियते जन्तू रौरवं च मृतो व्रजेत् ।३९।
ईशानं वा घटं चूळं द्वारं हृदङ्घ्रिकादिकम् ।
जीर्णधाम्नि[6] क्रमात्सर्वं पूर्वोक्तविधिना हरेत् ।४०।
प्रासादमन्त्रदेहं तु खड्गे न्यस्य प्रपूजयेत् ।
दारुपट्टावृतं लिङ्गं कृत्वा तु घटयेद्गृहम् ।४१।
पूर्ववत्पद्ममारोप्य द्वारादि च ध्वजान्तकम् ।
सिद्धे धाम्न्यङ्गसंयोगं कुर्यादाकृष्य खड्गतः ।४२।
जीर्णमुद्धृतमारोप्य प्रायश्चित्ताय होमयेत् ।
अच्छिद्रपूर्णता येन स्यादघोरशतेन तु ।४३।

---

१ चैवं, ख. पा. । २ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः मूल. ग. घ. पुस्तकेषु नास्ति । ३ चश्मजानां, घ. पा. । ४ स्थापयेदङ्ग, घ. पा. । ५ गत्वा, ङ. पा. । ६ जीर्णोद्धार, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

क्षमयेच्च प्रणम्येशं त्वदाज्ञया मयोद्धृतम्
लिङ्गादि स्थापितं[१] यच्च तत्क्षमस्व ममोपरि ।४४
राज्ञः कर्तुः प्रजानां च शान्तिर्भवतु सर्वदा
अस्माकं शिल्पिनां चापि सुप्रीतो भव हे भव[२] ।४५
ततः कर्ता प्रणम्यादौ दण्डवद्भूतले गुरुम्
तं खड्गं कङ्कणं धेनुं दद्यात्सोपस्करौ वृषौ ।४६

इति लक्षणसमुच्चये जीर्णोद्धारविधिकथनं नामैकविंशो विधिः ।।

---

१ स्थापकं, घ. पा. । २ तव, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ द्वाविंशः

अद्वैत[1]देवताभ्यस्तु कार्यं मण्डलतर्पणम् ।
एकहस्तं समारभ्य अष्टहस्तावधिक्रमात् ॥१॥
वीथिकाद्वारकोणाढ्यमेकाब्जं द्वारकै[2]र्युतम् ।
लोकपालायुधोपेतं मण्डळं सार्वदैविकम् ॥२॥
देवमुद्रान्वितं दिव्यं ख्यातं मुद्रालयाह्वयम् ।
यच्चतुष्कोणगाः शङ्खाः श्रीवत्साख्यं हेरेस्तु तत् ॥३॥
पूर्वोक्तपङ्कजैर्युक्तं कर्णिकापृथुगात्रकम् ।
पद्मार्घपृथुवीथीकं वीथ्यर्धं कण्ठ[3]कादिमत् ॥४॥
पद्मसूत्रसमं द्वारं गुणरेखाबहिर्मतम् ।
अथान्यन्नवदुर्गादि नवनाभं तदुच्यते ॥५॥
द्वात्रिंशदच्छके[4] क्षेत्रे मध्येऽब्जं षोडशांशकैः ।
गात्रकं[5] वीथिकाद्वाभ्यां दिक्षु पद्माष्टकं तथा ॥६॥
मेखळैकांशतो बाह्ये द्वाभ्यां कण्ठकपोलकौ ।
पद्ममानं[6] भवेद्द्वारमेकेन प्रतिवारणा ॥७॥

---

१ अद्वैते, मू. ङ. पा. । २ मेकाक्षं गात्रकै ख. पा. । ३ कण्ट, ख. घ. पा. । ४ दंशके, ख. घ. पा. । ५ गात्रं कं, क. ख. पा. । ६ मालं, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वैष्णवे भैरवे यागे योगिनी स्थापने त. । ।
मण्डळं नवनाभाख्यं[1] पुत्रायुर्धनवृद्धिदम्[2] ।८।
शालिचन्दनगोधूमयवैर्वा चूर्णितैः सितैः ।
गैरिकेङ्गुदसिन्दूरै रक्तमिष्ट[3]कयाथवा ।९।
पीतं तालेम वा शालिहरिद्राचूर्णकैर्भवेत् ।
मर्मुरै[4]र्रचिरङ्गारैस्तुषैर्वा दग्धकैः शितिम्[5] ।१०।
कृष्णैकांशेन पीताभ्यां हरिद्राबिल्वपत्रकै ।
सिताभ्यामसितांशेन ऐक्यं स्याद्धूम्[6]वर्णकम् ।११।
पूरयेन्मण्डळं वर्णैरेतैः संशोभते यथा ।
न हीना नाधिकावक्रा कार्या रेखा सुशोभना ।१२।
हिनायां पुत्रनाशः स्यादधिकायां महागदः ।
वक्रायामर्थनाशः स्याद् व्यस्तस्थे वर्णके रिपुः ।१३।
मुमुक्षोः स्थापनेऽद्वैते दीक्षायां मण्डळं मतम् ।
अशेषगुणदं तस्मात्स्थण्डिळं वालुकामयम् ।१४।
अथ[7] तापसवेश्मार्थं प्रासादकरणाय च ।
तयोः स्थानानि पुण्यानि कथयामि महीतले ।१५।
नगेन्द्रे कुलशैले च क्षेत्रोपक्षेत्रके तथा ।
सन्दोहे निम्नगाकूले सिद्धक्षेत्रेषु[8] सर्वतः ।१६।

---

१ भागाख्यं, मू. अ. पा. । २ वर्धनम्, ख. पा. । ३ सिक्थ, ख.पा.।
४ सुमुरै ख. पा. । ५ शितैः, मू. पा. । ६ धूम, घ. पा. ।
७ अष्ट, ग. पा. । ८ स्थानेषु, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हिमवद्धेमकूटाद्री निषधो गन्धमादनः ।
माल्यवाञ्शृङ्गिनीळौ च ऋक्षश्चेमे ऽद्रिनायकाः ।१७।
मलयो विजयः सह्यः पारियात्रो ऽर्बुदस्तथा ।
श्रीशैलश्चैव विन्ध्यश्च महेन्द्रश्च कुलाचलाः ।१८।
प्रयागः काशिकाकोला चाट्टहासा जयन्त्यपि ।
चरित्रैकाम्रकं देवीकोट्टं क्षेत्राण्यथाष्ट च[1] ।१९।
काश्मीरमरुपाटल्यस्तुमुळैला[2]पुस्तथा ।
विरजश्चैरुडः[3] पुण्ड्रश्चोपक्षेत्राण्यमूनि च ।२०।
कुब्जिकोज्जयिनीपृष्टापरस्तीरा[4]ङ्कुशाद्रिकौ ।
मायापुर्यथ जालाख्यमेते सन्दोहसंज्ञकाः ।२१।
नर्मदा यमुना गङ्गा गोदावरी पुनः पुना ।
पञ्चनद्यथ सिन्धुश्च सरस्वत्यष्टनिम्नगा ।२२।
श्रावस्ती कीकटो लाटः कुरुक्षेत्रोज्जिजहानकाः ।
अन्तर्वेदी प्रतिष्ठानं याज्ञिको देश इष्यते ।२३।
दारुवनं श्मशानं च पुष्करं नैमिषं तथा ।
करवीरो महाकालः सौगन्ध्युपवनं[5] वनम् ।२४।
वटैक.लिङ्गादित्यादि स्थापितानां च सन्निधिः[6] ।
बाणस्वयंभुलिङ्गानां पद्मखण्डतडागयोः ।२५।

---

१ ण्यथाचरः, क. ग. पा. । २ तद्यमैला, मू. क. ख. ग. ङ. पा. ।
३ रुतः, मू. पा. । ४ परस्त्री रं, मू. ख. ङ. पा. । ५ परगं ख.पा.।
६ सन्निधेः, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वदर्याश्रमतीर्थानि धुनीनां सङ्गमस्तथा ।
सिद्धदेवालयो ग्राम नगरं खेटकं पुरम् ।२६।
पत्तनं रतिकृद्देशः सामान्यगिरिनिम्नगा ।
पुण्यस्थानमथान्यच्च सिद्धस्थानान्यमूनि च ।२७।
देशेष्वेतेषु कुर्वीत यति[1]देवादिकाश्रमम् ।
गृह्णीयाद्भूमिमादौ तु शासनेन क्रयेण वा ।२८।
नोपरोधद्बलाद्वापि न चैव प्राक्सरिद्वहा ।
आदौ कुर्याद्यतेः स्थानमीशादीनां ततो यतः ।२९।
न तापसाः सुरेशस्था वसेयुश्चेन्मठाधिपाः ।
मठमाश्रित्य ये लिङ्गमर्चयन्ति कुबुद्धयः ।३०।
लोलुपास्ते समाख्याता न मोक्षं प्राप्नुवन्ति ते ।
यदीच्छेन्नरकं गन्तुं पुत्रपौत्रादिभिः सह ।३१।
तदेकाहं प्रकुर्वीत मठापत्यं[2] शिवालये ।
ईदृग्ज्ञात्वा[3] यथाकामं स्थापयेत्सचराचरम् ।३२।
अथ भूमिपरीक्षार्थं ग्राह्याग्राह्यं वदाम्यहम् ।
इन्द्राग्नियमरक्षोऽम्बुवाय्वीन्द्वीश[4]प्लवा मही ।३३।
क्रमात्कुर्याच्छ्रियं[5] दाहं मृत्युं रोगं दरिद्रताम् ।
रिपुर्मानं सुखं च स्यान्मध्यमा सर्वतः प्लवा ।३४।

१ यदि, घ. पा. । २ मानयन्ति, ख. पा. । ३ ईदृङ्मत्वा, मू. पा. इदं ज्ञात्वा, ख. पा. । ४ वाय्वर्थीश, क. ख. घ. पा. । ५ च्छिवं, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

देवस्य विपुलो भोगो नेज्या नाशश्च[1] वज्रभीः ।
भङ्गः पातोऽर्थ इज्या[2] स्यात्पूर्वादेर्वसुधाप्लवात् ।३५।
मध्यप्लवा कुलं हन्यादित्युक्ता भूः शुभाशुभा ।
क्रमादग्निरिपोर्भीतिः कलिरर्भक[3]संक्षयः[4] ।३६।
स्त्रीचला स्त्रक्षयो वृद्धिः शान्तिः प्रागादिकूपतः ।
नदीप्रवेशिता[5] शस्ता पूर्वादि पश्चिमेऽपि वा ।३७।
याम्ये वा नोत्तरस्यां च न चैवोदक[6]संयुता ।
नदक्षिणस्थौ वनाद्री च पश्चिमे वा वन[7] शुभम् ।३८।
धामवाप्यौ च सौम्ये च ऐशान्यां च सरोवरः ।
वटः प्राच्यां यमाशायां यज्ञाङ्गो बोधिरब्दिशि ।३९।
प्लक्षश्चोत्तरतः शस्तः समस्ता व्यस्तका अमी ।
जयन्तीदाडिमीश्यामापुन्नागारिष्टपादपा ।४०।
यत्रतत्रस्थभागाङ्गे[8] गृहभुव्यपरे शुभाः ।
बहुदर्भवती विप्रा क्षत्रिया च शराकुला ।४१।
स्निग्धदूर्वान्विता वैश्या शूद्रासोशीरकाशिका ।
फलपुष्पवतीस्निग्धा स्निग्धगुल्मौषधीद्रुमाः ।४२।

---

१ न ज्ञा नाशश्च, ख. पा. । २ इष्टः, मू. पा. । ३ वच्छक, मू. पा. । ४ सज्ञकः, घ. पा. ।
५ ष्टिता, ख. पा. । ६ चैकोदक, क. घ. पा. । वैकीटक, ख. पा. ।
७ वाचनं, मू. पा. । ८ शुभाशार्गो, मू. पा. । शुभागर्गे, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गावोऽथ मानुषाश्वा वा रमन्ते यत्र नित्यशः ।
एकवर्णा घना तुल्या यमाम्बुदिशि चोन्नता ।४३।
विस्तीर्णा सादृढा शस्ता शुभगन्धात्मगन्धिका ।
चन्दनागुरुकाश्मीरचन्द्राब्जोत्पलचम्पकाः ।४४।
पाटलानागजात्यश्च मल्लिकामदिरासवाः ।
शालीभमददध्याज्यदुग्धान्येतत्सुगन्धिनी ।४५।
पृथग्धा मिश्रगन्धाभूश्चातुर्यर्ण्येषु भूतिदा ।
ग्रीष्मकाले च या शीता उष्मणा शिशिरेऽन्विथा ।४६।
प्रावृष्युभयसंस्पर्शा सा द्विजादि१सुखावहा ।
मृदङ्गवेणुवीणा च२ दुन्दुभ्यादिशुभस्वना३ ।४७।
विभूतिकारिणी क्षोणी४ चातुर्वर्ण्यस्य सर्वदा ।
श्वेताप्रजा५ ह्यगन्धा च रक्ता राज्याशिषोद्वहा६ ।४८।
पीता वैश्या तथा क्षारा शूद्रा कृष्णा मलोद्वहा ।
गुडा७भयानम्रनिम्बानां स्वादाद्विप्रादिजामही८ ।४९।
शान्तिर्जयं धनं चायुः क्रमाद्दद्याद्द्विजादितः९ ।
आषाढा कृत्तिका ज्येष्ठा तथा शतभिषा च भम् ।५०।

---

१ द्विजाति, क. ख. पा. । २ वीणाब्द, घ. पा. । ३शुभात्मना, मू. पा. । ४ या तु, क. पा. । ५ ग्रजा, क. घ. पा. । ६ मिषो वृषा, मू. पा. ।७ शुभा, मू. पा. । ८ सा मही, ख. पा. । ९ तितः, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वरुणाग्नीन्द्रवाताश्च क्रमात्तु देवताः[1] स्मृताः ।
स्वजाति ब्राह्मणी वापि यथालाभं च गृह्यते[2] ।५१।
वर्जनीया वसातैलवर्तिगन्धा[3] च या क्षितिः ।
रक्ता[4]ङ्गारशिलायुक्ता कृमिकीटवती च या ।५२।
निम्ना गर्तान्विता रूक्षा सोषरच्छिद्रकर्दमा ।
सेष्टकाचितिकेशास्थिभस्मवल्मीकशर्करा[5] ।५३।
वामावर्तजलादिक्स्था सङ्कीर्णं न प्रशस्यते ।
बह्वापद्बहुवर्णा च वज्राग्निह्यरिचौरदा[6] ।५४।
न तस्यां वसती शर्म न धर्मो नात्मजो धनम् ।
योषिद्दुश्चारिणी तत्र रुजो राजभयं भवेत् ।५५।
शिवखराश्वनादाढ्या भिन्नभाण्डनिभस्वना ।
काककङ्कोष्ट्रशब्दा वा सर्वेषामसुखावहा ।५६।
सदैवोष्णा सदा शीता कर्कशा वाष्पशङ्कुला ।
द्रागम्भ[7] शोषिका नेष्टा धनायुघ्नी सशिल्पिका[8] ।५७।
खाते च करमात्रे च पांशुभिः परिपूरिते ।
न्यूना समाधिका ज्ञेया हीनमध्योत्तमा क्षितिः ।५८।
आपूर्य गर्तमम्भोभिर्गते पदशते ततः ।
स्युस्त्रि[9]द्व्येकाङ्गुलह्रासाद्धीनमध्योत्तमा भुवः ।५९।

१ तद्देवता, मू. पा. । २ पूज्यते, मू. पा. । युज्यते, ङ. पा. ।
३ पक्षिगन्धा, क ख. ग. घ. पा. । ४ रन्ध्रा क. पा. । ५ जर्जरा, क. ख. पा. । ६ वैरदा, मू. ङ. पा. । ७ प्रागम्भः, मू. क. ङ. पा. ।
८ समल्पिका, ख. पा. । ९ मुष्टि, मू. अ. क ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गर्तस्थानान्निसिश्वेतरक्तपीतासिततिविषाम् ।
पुष्पाणां म्लायते यत्ना[1]त्तस्य सा भूर्द्विजादितः[2] ।६०।
आमकुम्भास्यगन्धाज्यपूरितेषु[3] शरावके ।
द्विजादोनां सिताद्याश्च ज्वलितावर्तयो निशि ।६१।
प्रागादिवक्त्रमन्त्रैस्था (स्ता) इष्टस्थाने समावृते ।
निर्वाप्य:[4] प्रज्वलन्त्यश्च स्वजातिसुखदुःखदा ।६२।
प्रोक्तलक्ष्मक्रमाभावे यथाप्राप्तिपरिग्रहः ।
वर्णसंपादनं कृत्वा स्वैः स्वैर्जातीसमस्वरैः[5] ।६३।
परीक्ष्यैवं भुवं यत्नाद् वाहयित्वा वपेद् यवान् ।
सप्त पञ्च त्रिरात्रे स्याद्धीनादि[6]रोहणात्त्रिधा ।६४।
हिता द्विजाय वेदास्रा राज्ञोऽष्टास्रायता[7] मही ।
वैश्याय च षडंशास्रा शूद्राय ह्यायता शुभा ।६५।
पृथुद्विगुणदीर्घा च छिन्नकर्णाद्विकोणिका ।
वक्रा[8]र्धेन्दुद्विको[9]णाभा वृत्ता षट्कोणिका च या ।६६।
यानक्षयं भयं[10] विप्रे स्त्रीपुत्रधननाशनम् ।
मृत्युर्व्याधिस्तथा पापं क्रमाद्द्यात्पळं मही ।६७।

---

१ यत्नो, घ. पा. । २ तितः, ख. पा. । ३ तेख्व, मू. क. पा. ।
४ निर्वान्त्यः, मू. पा. । निर्वाच्यः, क. पा. । ५ ीशशम्बरैः, मू. घ. पा. ।
६ द्विशादि, क. ख. पा. । ७ ष्टांशायता, मू. व. ङ. पा. । ८ वज्रा,
मू. घ. ङ. पा. । ९ त्रिको, क. ङ. पा. । १० भवेद्, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गोसूर्यास्यात्त्रिशूलाभा सूर्याकाराहि वज्रिका[1] ।
शकटा द्विप[2]पृष्ठाभा दिङ्मूढा च करोति वै ।६८।
प्रजानाशं प्रियास्वास्थ्यं[3]रोगं नैःस्वं शिरोरुजम् ।
शोकं च सर्वनाशं च सर्वलोकक्षयं क्रमात् ।६९।
पञ्चास्रा बोधिपत्राभा गृध्रगोधोष्ट्र[4]सन्निभा ।
यवपिपीलिकामध्या दुन्दुभीपटहोदरी ।७०।
मीनभूदारपृष्ठाभा करिकोष्ठसमा च या ।
नानादोषकरा ह्येताः सर्वेषामेव वर्जिताः ।७१।
धन्या त्वन्या कुमारी च पूर्वलक्षणलक्षिता ।
प्राग्विधानेन सा ग्राह्या यदि नोपहता भवेत् ।७२।
श्वपचान्त्यजनीचैर्वा क्रव्याद्भिः पशुपक्षिभिः ।
या सेविता सदा पृथ्वी कोष्णा[5]सृग्वज्रदूषिता ।७३।
भस्मेष्टकास्थिपाषाणशर्करापांशुसंयुता ।
अपि ग्राह्या[6] गुणाढ्या सा गृहधाम्नोः सुशोधिता ।७४।
शतधा वाहयित्वा तु हेमफाळैर्हळैर्महीम् ।
शुद्ध्यर्थं स्थापयेत्तत्र मासान् पञ्च च[7] गोकुलम् ।७५।
ततः प्रवापयेद्व्रीहीन् याज्ञियांश्च तिलादिकान्[8] ।
पक्वशस्येन संस्कृत्य घटयेद्धाम[9]वेश्मनी ।७६।

---

१ वंजिका, ख. घ. पा. । वक्रिका, ग. पा. । २ द्विज, घ. पा. । ३ स्वाम्य, मू. घ. ङ. पा. । ४ गावोष्ट्र, क. ख. पा. । ५ कोषो, क. पा. । कार्या, ङ. पा. । ६ ग्राह्य, क. पा. । ७ पञ्चैव, क. ङ. पा. । ८ ढकान्, ख. पा. । ९ वास, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एवं विशोधितां भूमिं समीकृत्योपलेपयेत् ।
ततः प्रसाधयेत्काष्ठां गृहादीनां तदुच्यते ।७७।
तिष्यवेधेन तु प्राचीं चित्रास्वात्यन्तरेण वा ।
मीनयोगेन कौबेरीं ध्रुवयोगेन चानयेत् ।७८।
विषुवे निर्मलाकाशे तद्भूमौ मण्डले कृते ।
न्यसेत्तन्मध्यतः शङ्कुं खादिरं द्वादशोच्छ्रयम् ।७९।
षडङ्गुलपरिणाहं परितो रुद्ररेखितम् ।
तच्छायायाः प्रवेशेन पश्चिमां दिशमङ्कयेत् ।८०।
प्राचीं च निर्गमे तस्यास्तत्र सूत्रं च विन्यसेत् ।
मीनयोग्यां तथा याम्यां सौम्याशां च प्रसाधयेत् ।८१।
चतुष्कोणानि दिङ्मध्यात् क्षेत्रस्यैवार्धसूत्रतः ।
वेदास्रं च चतुःसूत्रं पाततस्तत्र सिद्ध्यति ।८२।
प्रागास्यां दशधा नाड्यो[1] भूत्वा(?)नामानि च ब्रुवे ।
शान्ता यशोवती कान्ता विशाला[2] प्राणवाहिनी ।८३।
मती वसुमती[3] नन्दा सुभद्रा च मनोरमा ।
उत्तरास्यां दशान्या च एकाशीत्यङ्घ्रिकारिका ।८४।
हरिणी सुप्रभा लक्ष्मीर्विभूतिर्विमला श्रिया ।
जया ज्वाला विशोका च स्मृतैता सूत्रपाततः ।८५।

---

१ नान्यो, मू. पा. । २ विलासा, ख. पा. । ३ सती वर्गसती, मू. ङ. पा. । मती बहुमती, क. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ईशाद्यष्टाष्टकं दिक्षु यजेदीशं चयं जयम् ।
शक्रमर्कं तथा सत्यं भृशं व्योमं च पूर्वतः ।८६।
हव्यवाहं[1] च पूषाणं वितथं सौम्यमेव च ।
कृतान्तमथ गान्धर्वं भृङ्गं मृगं च दक्षिणे ।८७।
पितरं द्वारपाळं च सुग्रीवं पुष्पदन्तकम् ।
वरुणं दैत्यशोषौ च यक्ष्माणं पश्चिमे सदा ।८८।
रोगाहि[2]मुख्यभल्लाटं सोमदिश्य[3]दितिं दितिम् ।
नवान्तपदगो ब्रह्मा पूज्योऽन्ये द्विपदङ्घ्रिकाः ।८९।
ब्रह्मेशान्तरकोष्ठस्थमापाख्यं तु पदद्वये ।
तथाधश्चापवत्साख्यः केन्द्रान्तरे तु षट्पदे ।९०।
मरीचिकाग्निमध्ये तु सविता द्विपदस्थितः ।
सावित्री तदधो द्व्यङ्घ्रिं विवस्वान् षट्पदे त्वधः ।९१।
पितृब्रह्मान्तरे द्विस्थमिन्द्रं मित्रं त्वधो जयम् ।
वरुणब्रह्मणोर्मध्ये मित्राख्यं षट्पदे यजेत् ।९२।
रोग[4]ब्रह्मान्तरे नित्यं द्विस्थं च रुद्रदासकम् ।
तदधो द्व्यङ्घ्रिकं[5] यक्ष्मां षड्सु[6] सौम्ये धराधरम् ।९३।
चरकी स्कन्दवैदार्यौ कन्दर्पः पूतना तथा ।
जम्भपापपिलीपिच्छान् यजे[7]दीशादिबाह्यतः ।९४।

---

१ मातरिश्वं, इति पाठे साधुः । २ वेगाहि, घ. पा. । ३ सोमाहिर इति पाठे साधुः । ४ वेग, घ. पा. । ५ ङ्घ्रिगं, क. ख. पा. । ६ षड्स्थं, क. ख. घ. पा. । ७ न्यसे, क. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एकाशीतिपदं वेश्म मण्डपश्च शताङ्घ्रिकः
पूर्ववद्देवताः पूज्या ब्रह्मान्ताः षोडशांशके[८] ।९५।
मरीचिश्च विवस्वांश्च मित्रः पृथ्वीधरस्तथा
दशकोष्ठस्थिता दिक्षु त्वन्ये चेशादिकोणगाः ।९६।
दैत्यमाताहरौ खाग्नी मृगाख्यापितरौ तथा
पापसंज्ञानिळौ देवा सार्धसार्धाङ्घ्रिसंस्थिताः ।९७।
प्रत्येकं बलिमन्त्राश्च मर्मवेधादिवर्जनम्
देववास्तुविधौ सर्वं वक्ष्ये शल्योद्धृति क्रमात् ।९८।
नगराट्टालहर्म्यादि तोरणग्राममयोश्रितिः[१]
स्तम्भपूजादि[२] वास्तूक्तं भिन्नं क्वचिच्च कूपवत्[३] ।९९।
यत्याङ्घ्रिकं प्रवक्ष्यामि संक्षेपेण यथाक्रमम्
सदिग्विंशत्करो दैर्घ्यात्सप्तविंशतिविस्तृतः ।१००।
शिवाश्रमः शिवाख्यस्य[४] चतुर्हीनः सदोभयोः
रुद्रद्विगुणितं नाहात्पृथुज्योतिर्विना त्रिभिः ।१०१।
स्याद्ग्रहद्विगुणं दैर्घ्यात्तिथयश्चैव विस्तरात्
साविस्त्र्यालयं कुर्याद्येषां पृथु दिगंशतः[५] ।१०२।
कुजः[६] पृथूपजङ्घोच्चा कुड्यं तत्त्रिगुणो[७]च्छ्रयम्
कुड्यसूत्रसमा वीथी वीथीभेदादनेकधा ।१०३।

---

८ शात्मके, ख. ङ. पा. । १ स्थितिः, क. ख. पा. । २ पूरादि, मू. पा. । ३ रूपवत्, मू. ङ. पा. । ४ शिवाख्यस्य, ङ. पा. । ५ दिगन्तरम्, ख. ङ. पा. । ६ कुड्यं घ. पा ७ द्विगुणो, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुवेन्द्रं[1] पञ्चवीथीभिर्वीरां वीथीं विनाग्रतः ।
श्रीजय[2]स्पृष्ठतो हीनो भद्रोग्रं[3] पार्श्वयोर्विना ।१०४।

गर्भपृथुसमा वीथी तदर्धार्धेन वा क्वचित् ।
वीथ्यर्धेनोपवीथ्याढच[4]मेकद्वित्रिपुरान्वितम् ।१०५।

यतीनां गृहमेतद्धि ख्यातं गोचरभेदतः ।
सामान्यान्यं गृहं[5] वच्मि सर्वेषां सर्वकामदम् ।१०६।

एकद्वित्रिचतुःशालमष्टशाळं यथाक्रमम् ।
एकं याम्यं च सौम्यास्यं द्वे चेत्पश्चात्पुरोमुखम् ।१०७।

चतुःशाळं तु संमुख्यात्तयोरिन्द्रेन्दुयुक्तयोः ।
सिद्धार्थमम्बुयाम्ये च इन्द्राप्ये[6] यमसूर्यकम् ।१०८।

प्राक्सौम्यरथे च दण्डाख्यं[7] प्राग्याम्ये वातसंज्ञकम् ।
आप्येन्दौ गृहचूल्याख्यं काचाह्वं याम्यसौम्ययोः ।१०९।

सिद्धार्थे धनसंप्राप्तिर्मृत्युः स्याद्यमसूर्यके ।
दण्डाख्ये राजतो दण्डो वाताख्ये कलहः सदा ।११०।

गृहचल्यां धनं नश्येत्काचे ज्ञातिविरुद्धयः ।
विना सौम्यं हिरण्याख्यं त्रिशाळं तद्धनर्द्धिकृत्[8] ।१११।

---

१ तदेन्द्रं, क. ख. ङ. पा. । २ श्रीकुश, ख. ङ. पा. । ३ रुद्रोग्रं, क. ख. ङ. पा. । ४ थ्याद्य, मू. पा. । ५ न्यद्गृहं, घ. पा. । ६ इन्द्राख्य, ख. पा. । ७ छविदण्डाख्यं, ख. पा. । ८ हृत्, मू. श्र. ङ. पा. । तद्वहिः कृतः, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पूर्वशालाविहीनं स्यात्सुक्षेत्रवृद्धिदायकम् ।
याम्ये हीने भवेच्चूली[1] त्रिशाळं वित्ताहृत्परम् ॥११२॥
पक्षघ्नं[2] जलहीनोकः सुतघ्नं बहुशत्रुकृत् ।
इन्द्रादिक्रमतो वच्मि[3] ध्वजाद्यष्टौ गृहाण्यहम् ॥११३॥
प्राच्यां व्यामिश्रमावास[4]मग्नौ भस्ममहानसम् ।
याम्ये रसक्रियाशय्या वर्म[5]शस्त्राणि रक्षसि ॥११४॥
धनभुक्त्वम्बुवेश्माप्ये शस्यगन्धौ च मारुते ।
सौम्ये धनं पशून् कुर्यादीशे दीक्षासुरालयम् ॥११५॥
स्वामिहस्तमितं वेश्म विस्तरायामपिण्डकम् ।
द्विगुणं हस्तसंयुक्तं कृत्वाष्टांशैर्हृतं तथा ॥११६॥
तच्छेषो यः स्थितस्तेन वायसान्तं[6] ध्वजादिकम् ।
तपः पक्षाग्निवेदेषु रसाद्यम्बरतो भवेत् ॥११७॥
सर्वनाशकरं वेश्म मध्ये चान्ते च संस्थितम् ।
तस्माच्च[7] नवमे भागे शुभकृन्निलयो मतः ॥११८॥
तन्मध्ये मण्डपः शस्तः समो वा द्विगुणायतः ।
प्रागाप्ये चेन्दुयाम्ये वा हट्ट[8] एवं गृहावली ॥११९॥
एकैकभवनास्थानि दिक्ष्वष्टाष्टकसङ्ख्यया ।
ईशादिदितिकान्तानि फलान्येषां यथाक्रमम् ॥१२०॥

---

१ च्छूला, मू. पा. । २ यक्ष्मघ्नं, क. पा. । ३ वह्नि, मू. पा. ।
४ श्रुसावास, मू. पा. । ५ वर्चः, मू. पा. । ६ वायव्यान्तं, ङ. पा. ।
७ तत्स्याच्च, मू. घ. पा. । ८ हस्ते, क. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भयं नारीचलत्वं च जयो वृद्धिः प्रतापकः[१] ।
धर्मः कलिश्च नैःस्वं च प्राग्द्वारेषु यथाक्रमम्[२] ।१२१।
दाहः सुखं सुहृन्नाशो धननाशो मृतिर्धनम् ।
शिल्पित्वं तनयः स्याच्च याम्यद्वारफलाष्टकम् ।१२२।
आयुः प्राग्राज्य[३]शस्यानि धनशान्त्यर्थसंक्षयः ।
शोथरोगश्च[४] पापं च जलद्वारात्फलानि च ।१२३।
रोगो[५] मदार्तिमुख्यत्वं चार्थायुः कृशतामतिः ।
मानश्च द्वारतः प्रोक्तमुत्तरस्यां दिशि क्रमात् ।१२४।
दार्विष्टकाश्ममृज्जं वा जालालकविभूषितम् ।
चार्वीभिस्तम्भमालाभिः कपाटैः सार्गळैर्युतम् ।१२५।
कृत्वैवं तापसं स्थानं वास्तुदेवांश्च पूजयेत् ।
होमेन[६] तर्पयेत्सर्वान् मण्डपे पुरतो गुरुः ।१२६।
ततश्चार्घाम्बुनासिच्य[७] सद्वाराभ्यन्तरं गृहम् ।
वेश्मसंस्थापने काले गुरुं सन्तोष्य भक्तितः ।१२७।
दिशां बलिं बहिर्दत्वा यतीनां भोजनं ततः ।
गृहोपस्करणं सर्वं दत्त्वा शय्यासनादिकम् ।१२८।

---

१ प्रभावकः, ख. पा. । २ ष्वष्टकं ध्रुवम्, क. घ. पा. । ३ प्राज्ञाज्य, क. ख. घ. पा । शोषं रोगं च, प्. क. घ. पा. । ५ रोगा, क. ख. पा. । ६ दोष च, ङ. पा. । ७ सेच्यं, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यतिं संस्थापयेत्त्रिद्व्येकवर्षं वार्धकं ततः[1] ।
स्वेष्टदेवालयं कुर्यात्तल्लक्षणमथोच्यते ।१२९।

इति लक्षणसमुच्चये मण्डपयत्यादिगृहस्थापने
द्वाविंशो विधिः ॥

१ तदर्धं वा तदर्धकम्, ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ त्रयोविंशः

प्राच्यादाप्यान्त[1]मावासासुरच्छाया भवेद्यदि ।
भयं दाहं रुजं [2] मृत्युर्नःस्वं कुर्यात्क्रमात्सदा ।१।
द्व्युच्छ्राय[3]द्विगुणं सूत्रं त्यक्त्वा कुर्यात्तु सौम्यतः ।
जगत्येकं पृथुर्वापि[4] केचित्प्राहुः सुरालयम् ।२।
यवमानात्प्रधानादौ प्रागुक्तस्त्रिविधः करः ।
तेषां मध्ये भवेदेकः कर्तुरिच्छावशेन तु ।३।
चतुर्विंशतिभिश्चान्यः प्रकृतोऽङ्गुष्ठकैर्मतः ।
पञ्चहस्तोऽथवा कार्यः षट्चतुरङ्गुलः स्मृतः ।४।
सर्वाण्येतानि[5] वास्तूनि समहस्तैः प्रमापयेत् ।
विषमैस्तु न[6] माध्यानि माध्यदोषो महान्भवेत् ।५।
अङ्गुळं सार्धमर्धं वा पादोनं सत्रिभागिकम् ।
आय[7]दोषविशुद्ध्यर्थं दापयेत्तत्र बुद्धिमान् ।६।
सारवन्निर्व्रणं शस्तमृजुं चाङ्गुल[8]वर्तुलम् ।
त्र्यङ्गुळं परिणाहेन जिनसङ्ख्याङ्गुलायतम् ।७।

---

१ द्यापन्त, क. ख. घ. पा. । २ भत्र, मू. पा. । ध्रुव, ग. घ.पा.।
३ द्युच्छ्राय, लि. पु. पा. । ४ पृथग्वापि, ख. पा. । ५ व हि, घ.
पा. । ६ मस्तेन, मू. पा. । ७ आप, ख. पा. । ८ चैवाति, मू.पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मूलरेखात्रयोपेतमग्रेरेखाद्वयान्वितम् ।
हस्तदारुसमासेन व्याख्यातं वास्तुसाधनम् ।८।
चतुर्हस्तप्रमाणोक्तो धनुर्हस्तोर्ध्व[1]साधने ।
सहस्रं धनुषां क्रोशो गव्यूतिर्द्विगुणं स्मृतम् ।९।
गव्यूतिर्द्विगुणं ज्ञेयं योजनं परिसङ्ख्यया ।
एकं दशशतं ज्ञेयं सहस्रमयुतं पुनः ।१०।
नियुत प्रयुतं विद्यादर्बुदं न्यर्बुदं तथा ।
वृन्दं खर्वं निखर्वं च शङ्खं वै पद्मसंज्ञकम् ।११।
समुद्रो मध्यमन्ताख्यं पराख्यं परमं तथा ।
परार्धं सर्व[2]माख्यातं दशवृद्ध्युत्तरोत्तरम् ।१२।
एवमेतानि चोक्तानि सङ्ख्यास्थानानि सूरिभिः ।
पुरस्य सर्वतो दिक्षु सबाह्याभ्यन्तरेषु च ।१३।
द्वारे द्वारे चतुर्दिक्षु श्रियं वैश्रवणं तथा ।
कुर्यादभिमुखावैतौ ग्रामस्न नगरस्य च ।१४।
प्राकार[3]परिखाबाह्ये कार्याः प्रासादकल्पनाः ।
धनुः[4] शतेऽथवा कार्यं[5] तथा धनुः शतद्वये ।१५।
सर्वत्राभिमुखाः शस्ता न प्रशस्ताः पराङ्मुखाः ।
प्राक्प्रतीच्यागतो मध्ये वंशो दक्षिणसोमतः ।१६।

---

१ दण्डोथ, क. ङ. पा. । दण्डोर्ध्व, घ. पा. । २ मेब, ख. घ. पा. ।
३ प्रासाद, क. पा. । ४ पुनः, ख. पा. । ५ सार्धे, क. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उभयोः पार्श्वतः कार्याः प्रासादा वंशवर्जिताः ।
पश्चिमे प्राङ्मुखाः शस्ता ऐन्द्रचां[1] पश्चिमसंमुखा ।१७।
उदग्दक्षिणगाश्चान्ये प्राङ्मुखाः पश्चिमाननाः ।
नोत्तराभिमुखाः शस्ताः कदाचिद्दक्षिणामुखाः ।१८।
किन्तु दैत्य[2]सभामुक्त्या[3] मातृपक्षविनायकान् ।
दृष्ट्वा देव्यामतं ह्येत[4]दाकृष्य परिलेखितम् ।१९।
प्रागुक्तस्थानके दिव्ये यत्र यस्य सुरस्थितिः ।
तदादौ कीर्त्यते स्थित्यै कुर्तुः कीर्तिशुभेच्छया ।२०।
विष्णिवन्द्र[5]भानवश्चैन्द्रे आग्नेयांशेऽग्नि[6]भास्करौ ।
हनूमद्भूतवेतालमातृकालास्तु दक्षिणे ।२१।
पितरो भद्रकाली च दैत्यरक्षांसि राक्षसे ।
समुद्रा वरुणो नद्यो विश्वामित्रोऽप्सरो[7] जले ।२२।
वायुः कात्यायनी नागाः सती[8]भास्यश्च मारुते ।
सौम्ये स्कन्दो विशाखश्च स्थाप्या यक्षा ग्रहास्तथा ।२३।
ईशाने भैरवा रुद्रा मध्ये ब्रह्मा चतुर्मुखः ।
पुराद्यभिमुखा देवाः शुभाः स्वस्थानसंस्थिता ।२४।
पराङ्मुखो विना स्थानान्नदीदेवाश्रयेण वा ।
कृते देवं लिखेत्सौम्यं तत्कुडेच्च पुरसम्मुखम् ।२५।

---

१ ऐन्द्राः, घ. पा. । २ चैत्य, क. ख. पा. । ३ युक्ता, मू. पा. । ४ मताद्धचेत, मू. क. घ. पा. । ५ विष्ट्वन्द्र, क. ङ. पा. । ६ यामग्नि, ख. पा. । ७ श्मरो, क. ग. घ. पा. । ८ गासती, ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यथा पुरे तथा ग्रामे पत्तने नगरे सदा
स्थाप्या धामजगत्यां तु प्रासादाङ्गेषु देवताः[1] ।२६।
शम्य[2]शोकाम्रमाळूराः शुभाः स्युश्चोत्तरस्थिताः
कटुकण्टकिनस्तिक्ताः पिशाचाख्यादिपादपाः ।२७।
अक्षीरिणश्च ये चान्ये शास्त्रदुष्टाश्च भूरुहाः
प्रासादस्य समीपस्थाः सर्वदोषावहा नृणम् ।२८।
रक्षोभूतैः समाक्रान्ता दुष्टपक्षिसमाश्रिताः
अशक्त[3]च्छेदने तेषां रोपयेत्क्षीरिणोऽन्तरे ।२९।
नागकेसरपुन्नागजम्बीरारिष्टदाडिमाः ।
नारङ्गनारिकेळौ च पनसाश्च सचम्पकाः ।३०।
जयन्ती केतकी कुब्जबीजकौ[4] मातुलुङ्गकः ।
सरलोनन्दिकावर्ततालागस्त्यतिमुक्तकाः ।३१।
क्रमुकः करवीरश्च पारावतादिजातयः ।
एभिरन्तरिताः क्रूरा भूरुहाः स्युः सुखप्रदाः ।३२।
दिक्स्थाननियमः प्रोक्तः सुराणां सविशेषतः ।
शिवस्य नियमो नास्ति प्रासादकरणं प्रति ।३३।
अनादिः सर्वगः पूज्यो दिक्षु सर्वासु भक्तितः ।
मुमुक्षोर्यत्र तत्रेशो दद्यान्मुक्तिं तु हेलया ।३४।

---

१ स्वदेवताः, मू., ङ. पा. । २ शस्या, घ. ङ. पा. । ३ असक्, घ. पा. । ४ कुन्दबीजको, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दिग्भेदान्कामिनामिष्टमैशादि फलमुच्यते ।
पातालखेचरीसिद्धिः शत्रुदाहश्च शान्तयः ।३५।
रिपूच्छाद[1]श्चिरायुष्ट्वं कोषः पुष्टिप्रदं क्रमात् ।
ग्रामादोशेन्द्रवह्निस्थाः पश्चिमास्याः सुराः शुभाः ।३६।
दक्षिणाद्युत्तरान्ताशा[2]संस्थिताः प्राङ्मुखा हिताः ।
अधिकं वा समं हिनं पूर्वायामादिबाधकम् ।३७।
प्रासादादि न कर्तव्यं कुर्याच्चेन्मृत्युमाप्नुयात् ।
उभयोर्द्विगुणोच्छ्राया कुर्यात्त्यक्त्वाग्रतः क्षितौ ।३८।
पृष्ठतच्चोभयोर्नाहं तत्पादाग्रं च पार्श्वयोः ।
भिन्ननाभौ विधिश्चायं न दोषोऽभिन्ननाभिके ।३९।
कोणादि धाम्न्य[3]दोषाय नायकस्याङ्गभूततः ।
एवं बाणमताज्ज्ञात्वा हरिसूर्यादि रोपयेत् ।४०।
स्वयम्भूर्बाणलिङ्गान्तां रुद्रकाधा[4]नचापरैः ।
स्वयम्भूते सहस्रैकं महद्भिः शतपञ्चकम् ।४१।
क्षेत्रं शतैकहस्तं स्याल्लिङ्गे नरप्रतिष्ठिते ।
स्थावरे क्षेत्रनित्येवं जगत्यन्तं यतेर्भुवि ।
तत्रोत्पन्नं हि निर्माल्यं मृते जन्तौ विमोचनम् ।४२।
यजमानानुकूलेऽह्नि सुनिमित्ते समाहितः ।
प्रविश्य भूमिं तां[5] धीमानुदगीशानगोचरे ।४३।

---

१ त्साद, इति पाठान्तरम् । २ राशासु, मू. पा. । ३ धान्य, ख. ग. ङ. पा. । ४ न्तरुद्रबाधा, मू. पा. । ५ भूषितो, क. ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पटावृते सुगुप्ते तु परीक्षयेच्च यत्नतः ।
धान्यकम्बुफळैर्युक्तं चन्दोनेन सुर्चाचतम् ॥४४॥
वस्त्रकण्ठं दृढं शस्तं रत्नौषध्यम्बुपूरितम् ।
न्यसेत्तत्र घटं दिव्यं तूर्यमङ्गलनिस्वनैः ॥४५॥
अघ्यादि[1]विधिना तस्मिन् विश्वकर्ममतेऽर्चयेत्[2] ।
परशुं मुष्टिलां सूत्रं कीलकांश्च तदुत्तरे ॥४६॥
स्थापयित्वा तु संस्नाप्य पूजयेच्च यथाक्रमम् ।
पुन्नागशस्तवृक्षोत्थाः कीलकाः एकजातयः ॥४७॥
सुदृढा याज्ञिकोद्भूता वृत्ता वा चतुरस्रकाः ।
अष्टाङ्गुलप्रवेष्टेन शङ्कवः[3] करदीर्घकाः ॥४८॥
वेदास्रं साधयेत्तत्र सूत्रपातेन पूर्ववत् ।
शङ्कुं निवेशयेत्तास्मिन्नाज[4]गत्याः क्रमेण तु ॥४९॥
मधुसर्पिर्दधिक्षीरैर्लिप्तमूलाः सचन्दनाः ।
सुवस्त्रैर्वेष्टिताः सर्वे सुधूपेनैव धूपिता ॥५०॥
सालक्तकत्रिसूत्राश्च सितैः पुष्पैश्च पूजिताः ।
अधोमूलोर्ध्वगाग्राश्च ऋजुरूपाः सुशोभना ॥५१॥
अनलादिषु कोणेषु ताडयेल्लोहमुद्गरैः ।
कीलकान् ग्राह[5]यित्वा वै गच्छेदग्निदिशं प्रति ॥५२॥

---

१ अव्याधि, क. ग. पा. । २ कर्माणमर्चयेत्, क. ख. पा. । ३ शङ्कुरः, मू. अ. ङ. पा. । ४ नज, ख. पा. । ५ ग्राह, मू. ङ. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शुक्लाम्बरधरो धीमानाचार्यः प्राङ्मुखः स्थितः ।
दक्षिणेन समुत्थाप्य वामहस्तेन मुष्टिना ।५३।
गृहीत्वा कीलकं भूमाववक्रं धारयेदृजुम् ।
ताडयंश्च जपेन्मन्त्रं प्राङ्निमित्तानि लक्षयेत् ।५४।
ॐ विशन्तु भूतले नागा लोकपालाश्च कामदाः ।
अस्मिन् गृहे तु तिष्ठन्तु आयुर्बलकराः सदा ।५५।
ॐ स्क्रीँ क्रीँ ह्रीँ हूँ स्वाहा[1] ।

इति बाणमते—कीलकारोपणमन्त्रः ।।

घाताष्टकं स्वयं दद्याद्दैशिको मन्त्रविग्रहः[2] ।
ततः प्रधानकारूकस्ताडयेच्च विशेद्यथा ।५६।
हतं तन्न[3] विशेद्भूमौ तदा तन्निष्पत्तिरिष्यते ।
प्रविशेच्चेद्द्रुतं सर्वं कर्तुस्तत्राशुभं तदा ।५७।
भिन्ने हन्यात्सुतं[4] भार्यां कर्तुर्नाशश्च भङ्गतः ।
शनैः शनैरधो गच्छेत्कार्यसिद्धिं विनिर्दिशेत् ।५८।
ऐन्द्रयादिप्रणते शङ्कौ भयं[5] दाहो दरिद्रता ।
भयमर्थक्षतीरोगः सुखं मानं क्रमाद्भवेत् ।५९।

---

१ मन्त्रोऽयं मूलपुस्तके नास्ति । ॐ मं वं ह्रीँ हूँ स्वाहा, ख.ङ.पा.। ॐ क्रीँ ह्रीँ फट् स्वाहा, क. पा. । २ त्रित्तमः, क. गः पा. । ४ हततत्त्वा, क. ग. पा. । तदन्तं च, ख. पा. । ३ रमजं, ख. पा. । ५ धनं, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कीलकः कुञ्चितो मूर्ध्नि प्रहाग्रेण भवेद्यदि ।
आयुः पुत्रार्थवृद्धिः स्याच्च्युते हस्ताद्भयं महत् ।६०।
कौशं वा वाल्वजं मौञ्जं शाणं चार्धाङ्गुळं शुभम् ।
सूत्रं निवेशयच्छङ्कौ यथा तन्न विमुञ्चति ।६१।
मुक्ते च म्रियते पुत्रश्छिन्ने कर्ता विनश्यति ।
तस्मात्सुग्रन्थितं कृत्वा दक्षिणेन तु वेष्टयेत् ।६२।
चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे बलिं कीलेषु दापयेत् ।
आग्नेय्यां तन्मुखो भूत्वा मन्त्रमुच्चारयेदिमम् ।६३।
ॐ अग्निभ्योऽथसर्वेभ्यो ये चान्ये तस्माश्रिताः ।
बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तामम्[१] ।६४।
([२]ॐ नैर्ऋत्याधिपतिश्चैव नैर्ऋत्यां ये च राक्षसाः ।
बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि सर्वे गृह्णन्तु मन्त्रिताः ।६५।)
ॐ नमो वायुराजेभ्यो ये चान्ये तत्समाश्रिताः ।
बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम्[३] ।६६।
ॐ रुद्रेभ्यश्च सर्वेभ्यो ये चान्ये तत्समाश्रिताः ।
बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि गृह्णन्तु सुमनोत्सुकाः ।६७।
सर्वे गृह्णन्तु वै हृष्टा स्वाहाकारान्तयोजिताः ।
ध्रुवादि दीपिता मन्त्राः कुम्भयित्वा निवेदयेत् ।६८।

---

१ सर्वे गृह्णन्तु मन्त्रिताः, मू. ङ. पा. । २ चापान्तर्गतोऽयं पाठः मू. अ. क. ख. पुस्तकेषु नास्ति । ३ गृह्णन्तु पुण्यमोदनम्, मू. अ. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एवमग्न्यादयो देवाः क्रमेणानेन पूजिताः ।
तर्पितास्तुष्टमनसो भवन्ति कर्मसिद्धिदाः ।६९।

इति देव मतात्–कीलकारोपणमन्त्राः ।

स्नायूत्थं चर्मजं वापि सूत्रं कैटमथाशुभे ।
कटुकण्टकिशाखोटकलिकाख्याश्च[1] शङ्कवः ।७०।
ततश्चानन्तरे वास्तुं समावक्रं[2] यजेत्ततः ।
नाधिकं सुखदं कर्तुर्दोषा एते सदाधिके ।७१।
वैरंमारी[3]विनाशश्च मृत्युरोगोऽर्थनाशनम् ।
प्रवासस्तस्तस्कराद्भीतिः प्रागाद्याधिकसूत्रतः ।७२।
एवं ज्ञात्वा तु सूत्राणि हेम्ना रत्नेन वा लिखेत् ।
रौप्येण वा निरर्थानामर्थ[4]वृद्धयै द्विजातितः ।७३।
शस्त्रायोऽस्थिरदाङ्गारशृङ्ग[5]दार्विष्टकाश्मभिः ।
तृणैर्वा[6] लिखिते वास्तौ दोषा एते भवन्ति च ।७४।
मृत्युश्च बन्धनं दण्डो दाहः क्षयोऽर्थनाशनम् ।
चौराद्भयमथोच्छाद[7] इष्टहानिर्गदः क्रमात् ।७५।
पादेनोच्चाटनं लेखा[8]दपस्मारं नखेन च ।
अजिनेन भवेद्व्याधिस्तस्माद्धेम्ना लिखेत्सदा ।७६।

---

१ कोत्थाश्च, अयं पाठः साधुः । २ वास्तुसमाचक्रं, मू. अ. क. ख. ङ. पा. । ३ नारी, मू. पा. । ४ माष, ख. पा. । ५ गृहे, क. ङ. पा. । ६ तूणैर्वा मू. पा. । ७ मलाच्छाद, घ. पा. । त्साद, ख. पा. । ८ शेषा, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तच्च स्रग१क्षतैर्वास्तुमिष्ट्वा धामन्तु सूत्रयेत् ।
तत्काले लक्षयेच्छल्यं विशेषेण तदुच्यते ।७७।

इति लक्षणसमुच्चये स्थानदेशयाग२लक्षणनिर्णये
त्रयोविंशो विधिः ।

---

१ तत्र गत्वा, क. ख. पा. । २ वेदस्थानवेगयाग, घ. पा. ।

卐❁卐

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ चतुर्विंशः

शल्योद्धारं प्रवक्ष्यामि साम्प्रतं धामसद्मनोः ।
लिप्ते सुसंस्कृते स्थाने तन्यमाने[1] च सूत्रके ।१।
तन्मध्येऽन्ते समीपे वा सत्वानां दर्शनं यदि ।
कीर्तनं[2] वा ध्वनिर्वा स्याद्यदि वा सूत्रलङ्घनम्[3] ।२।
तदा वै तत्र शल्यं तु विद्याद्यत्र गृही स्थितः ।
महासमर्मास्थिशल्येन भयं कर्तुर्महद्भवेत् ।३।
अस्थिस्थं भिद्यते[4] कुडयंमशुभं कुरूते सदा ।
तस्मादाकर्षयेच्छल्यं तद्भवं तत्प्रमाणतः ।४।
मार्जारसूत्रलक्ष्यादि[5] तदस्थि रासभस्य वा ।
खरेण खरजं नाभ्यामुच्चाटः स्यात्प्रभोर्भयम् ।५।
श्वास्थिशल्यं शुनो नित्यमुद्वेगस्तेन जायते ।
अजाविभ्यां गवास्थि स्यात्तयोर्वास्थि सुनिश्चितम् ।६।
गवास्थ्ना चातिदारिद्र्यं गोपीडा छागलास्थितः ।
आविकाद्वृद्धिनाशः[6] स्यादश्वजं भेकजं गवा ।७।
वाजिजाच्च गवां नाशो धर्मार्थौ भेकजात्सुतः[7] ।
अश्वेन माहिषं विद्या[8]द्गजेनोष्ट्रोद्भवं तथा ।८।

---

१ तत्प्रमाणे, ग. पा. । २ कीर्तितं, घ. पा. । ३ लक्षणम्, मू. अ. ङ. पा. । ४ विद्यते, मू. पा. । ५ लङ्घादि, क. ख. पा. । ६ बुद्धिनाशः ख. पा. । ७ न्मुदः क. ग. घ. पा. । ८ विन्द्या, मू. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तज्जामश्वतरेणास्थ्ना त्रिभिर्दुः शीलता भवम् ।
जम्बुकास्थि लुलायेन मृगर्क्षाभ्यां[१] तदङ्गजम् ।९।
त्रिभिः परोपजीवित्वं वाराहं शिवया रुजे ।
व्याघ्रास्थि शूकरेण स्यात्तेन दष्टे[२] रिपोर्भयम् ।१०।
व्याघ्रेण हस्तिजं शल्यं दौर्भाग्योद्वेगकृच्च तत् ।
मुर्मुरं[३] करभेणाथ पाण्डराङ्गसपांशुकौ[४] ।११।
नरौ[५] दृष्ट्वा तुषाङ्गारभस्मपांशूंश्च लक्षयेत् ।
भस्माङ्गारेण दाहः स्यात्प्रवासः पांशुना द्रुतम् ।१२।
तुषेण धान्यनाशः स्याद्यज[६]मानगृहे सदा ।
सूत्रे सन्तान्य[७]माने तु व्योम्नो विष्ठाप्रपाततः ।१३।
गृहस्याधो[८] निधानं स्याद्वास्त्वङ्गे तत्प्रमाणतः ।
वृषभेण निधानं च गोमूत्राद्व्रजतं विदुः ।१४।
सुवर्णं तत्पुरीषेण धनपुत्रंविवृद्धिदम् ।
शिशुना हसिते धान्यं गृहस्याधः[९] सुखावहम् ।१५।
तन्मूत्रेण तु कूपः स्यान्मरणं तेन जायते ।
श्वमूत्रेण च रीतिः स्याद्वङ्गं[१०] तद्विष्ठया सदा ।१६।

---

१ गाजाभ्यां, क. ख. पा. । २ दंष्ट्रे, क. ख. पा. । ३ मुत्सरं, ख. पा. । ४ पाण्डुरोग सपाण्डुकैः, ख. पा. । ५ नवौ, मू. ङ. पा. । ६ शश्व यज, घ. पा. । ७ ताड्य, ख. घ. पा. । ८ स्याघो, लि. पु. पा. । ९ स्याधः, लि. पु. पा. । १० वंशं, मू. घ. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अजाविकामलात्ताम्रं रीतिकात्यर्थ[1]नाशकृत् ।
वृषदंशमलाद्वङ्गं हस्तस्थधन[2]हानिदम् ।१७।
शुक्तिसङ्कीर्तनाच्छुक्तिः सुखशान्तिप्रदायिका ।
शान्तदिग्गजर्जाच्च कर्तुश्चाधो निधिः स्थितः ।१८।
यत्ककुप्संस्थितः सूर्यस्तिस्रो दुष्टास्तदादिकाः ।
शान्तास्तु फलदाशेषा द्रेक्काणोच्चग्रहोदयात् ।१९।
पक्षीणां शान्तदिक्स्थानां निधिर्मधुरवासितात् ।
क्रव्यान्मृगविहङ्गानां कीर्तनात्स्यात्तदस्थि च ।२०।
एतेषामस्थितो मृत्युर्यदि नोद्ध्रियते तु तत् ।
मूषिकेणाखुजो मूर्धा सपुत्रधननाशकृत् ।२१।
तद्भवं बभ्रुगोधाभ्यां ते च बन्धुविपत्तिदे ।
सर्पास्थि सर्पतो ज्ञेयं तल्लक्ष्मीधननाशदम्[3] ।२२।
कूर्मेण कूर्मजं शल्यं विद्याद्यागप्रवृद्धिकृत् ।
शङ्खाच्छङ्खास्थि कामार्थं कुर्याद्विषाणजं विदुः ।२३।
गोशृङ्गेण धनं धान्यं मृत्युः स्यान्माहिषेण तु ।
ऐणेनाक्षिगदान्मृत्युरायसाल्लोहजं सदा ।२४।
वृषदंशस्य सूत्राच्च तेन बन्धश्च निःस्वता ।
केशेष्टकाश्मनां शब्दाद्दर्शनात्तद्भवं मतम् ।२५।

१ द्यर्थ, मू. पा. । न्यर्थ, ख. घ. पा. । २ स्त्रीधन, क. पा. । स्त्रीदश, ख. पा. । ३ बलनाशनम्, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भयं स्यादिष्टकाश्मभ्यां तच्चूर्णाभ्यामनिर्वृतिः ।
केशेन दुःखजीवित्वं तृणात्पर्णाच्च तद्भवम्[1] ।२६।
व्याधिस्तार्ण्येन बालानां पर्णात्परोपजीविता ।
नृशल्यात् स्त्रीचलत्वं स्याद्ब्रह्महत्या न संशयः ।२७।
षट्पञ्चाशत्तु शल्यानि सत्वानामिङ्गितेन च ।
तन्मध्ये द्वादशेष्टानि शेषाण्यनिष्टकृन्ति च ।२८।
आरम्भे शकुनात्प्रश्नाच्छब्दात्कण्डूयनादपि ।
शिल्पिनो यजमानस्य त्वन्येषां तन्नियोगिनाम् ।२९।
विज्ञेयं लिङ्गतः[2] शल्यं[3] यास्तुदेहे न संशयः ।
यन्नाम यस्य शब्दश्च[4] शृणुयात्तत्तदात्मकम् ।३०।
निर्विकारो यदा पृच्छेच्छब्दादिरहितोऽथवा ।
निः शल्या तु तदा भूमिः कथितव्या च दैशिकैः ।३१।
वास्त्वङ्गे संस्थिते शल्ये भवेत्कर्तुरशोभनम् ।
तस्मात्तदुद्धरेच्छल्यं तच्च तस्मिंस्तदुच्यते ।३२।
शिरः कण्डूयने शल्यं मूर्धोत्थं स्तनमात्रतः ।
पुत्राणां मरणं तेन बन्धुभिः स्याद्वियोगिता ।३३।
भूपृष्ठे हेम वा काचं[5] शुभाशुभकरं भवेत्[6] ।
नेत्रकण्डूयनान्मुक्ता श्रादा तदङ्गमानतः ।३४।

---

१ तद्भयम्, ख. पा. । तद्वृतम्, क. ग. पा. । २ दधतः, मू. ङ. पा. । ३ पुण्यं, ग. पा. । ४ शल्यश्च, क. ख. पा. । ५ कामं, ख. पा. । ६ करत्रयात्, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मुखसंस्पर्शनात्काष्ठं मूर्धोद्भवमथापि वा ।
ताभ्यां हस्तद्वयेन स्याद्दारिद्र्यं मरणं क्रमात् ।३५।
दन्ताद्दन्तं त्रिभिर्हस्तैस्तेन स्यात्फलसंक्षयः[1] ।
विद्रुमं हेम तारं वा कर्णकण्डूयने भवेत् ।३६।
तन्मानात्संस्थितं शल्यमारोग्यशुभशान्तिकृत् ।
ग्रीवायां स्पर्शने ग्रैवं शृङ्खला वाथ लोहजा ।३७।
वृषदंशकरङ्कं वा तदुद्धरेत्करद्वये[2] ।
भवं[3] मृत्युप्रदं शल्यं भार्याघ्नी शृङ्खला तथा ।३८।
मार्जारपञ्जरेण स्याद्विनाशः पुत्रभार्ययोः ।
अङ्गस्फर्शाद्भवेदाङ्गं तन्मानाद्बहुरोगदम् ।३९।
फलके फलकं[4] विद्यात्तन्मानादर्थनाशकृत् ।
कक्षाभ्यां कृष्णलोहं तु तन्मानाद्दुःखदं भृशम् ।४०।
बाहौ तज्जं परां भूतिकारकः कण्ठमात्रतः ।
दक्षिणे च करे पृष्ठे कपाळं वाथ मृन्मयम् ।४१।
कटिमात्रेण कर्तुन्नस्तन[5]पुत्रस्य च क्रमात् (?) ।
वामहस्ते च संस्पृष्टे खट्वापादस्तदङ्गतः ।४२।
जानुमात्रादधोऽवश्यं[6] धनस्त्रीनाशकारकम् ।
पार्श्वं कण्डूयने विद्यान्नरार्धेन तु पांशुलीम् ।४३।

---

१ वाहनक्षय, घ. पा. । २ त्रये, घ. पा. । ३ ग्रैवं, क. ख. पा. । ४ हस्तलक्षणजं, ख. पा. । ५ कर्तेस्तुतेन, घ. पा. । ६ ऽरण्यं, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नेत्ररोगो भवेत्तस्य उद्वेगश्च मुहुर्मुहुः ।
उदरे पशुशल्यं स्यात्कटिमात्रेऽतिशोकदम् ।४४।
हृदये हृद्भवं चाधः क्षुत्तृड्दं तत्प्रमाणतः ।
पृष्ठेन पृष्ठजं शल्यं शौकरं वाथ कूर्परम् ।४५।
तन्मानाद्द्वेषकृल्लोके शौकरादामयो महान् ।
कटिष्पृष्टेनायः कण्ठो द्विकराधोऽर्थनाशदः ।४६।
स्फिचोस्त्रपु च तन्मानात्[६]कटिरोगप्रदं तु तत् ।
शेफ[७]स्पर्शात्त्रिलोहोत्थं कराधः प्रमदापहम् ।४७।
ऊर्वोरूरूद्भवं वाथ दारूजं सर्धहस्ततः ।
स्त्रीदुःशीलोरुजाच्छल्याद्दारुशल्या[८]नापहम् ।४८।
जानुनोर्जङ्घयोःस्थूणा भण्डिका[१] नापितस्य[२] वा ।
हस्तमात्रादधः स्यात्तु मृत्युर्जङ्घाश्च बन्धुनाम्[३] ।४९।
नापितोपस्करा[४]द्दुःखं दारिद्र्यं परजीवनम् ।
जङ्घास्पर्शात्तादस्थि स्यादधश्चैकादशाङ्गुलात् ।५०।
([५]तेन च स्याद्वधः कर्तुर्मृत्युः पश्चान्नसंकयः ।
गुल्फाभ्यामश्वपादः स्यादधस्त्वष्टादशाङ्गुलात् ।५१।)
तेनार्थपशुनाशश्च प्रवासो दुःखजीवितम् ।
पादस्पर्शाद्गजास्थि स्यात्कण्ठशाल्मलमेव च ।५२।

६ मात्रा, क. ख. ग. घ. पा. । ७ मेह, क. पा. । १ भानुका, मू. पा. । २ वापि तस्य, घ. पा. । ३ बन्धमान् ख. पा. बन्धनात्, ङ. पा. अतः परं क. पुस्तके खण्डितम् । ४ पक्षवा, मू. ङ. पा. । ५ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः, मू. अ. पुस्तकयोर्नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्वादशाङ्गुलमानात्तात्प्रवासमृतिदं क्रमात् ।
रीती[1] चित्रमयोऽङ्गुष्ठान्मृदा[2] वा बहि[3]चित्रिता ।५३।
षोडशाङ्गुलतोऽधस्तात्क्रमाच्छोकेष्टनाशनम् ।
त्र्यङ्गुलीभिर्हयास्थि स्याद्गोमृतिः सार्धतालतः ।५४।
कांस्यं कनिष्ठयार्थघ्नं ज्ञेयमष्टाङ्गुलादधः ।
चर्म पादतलाद्रुक्मं भवेदष्टाङ्गुळैः सदा ।५५।
पार्ष्णिकण्डूयने तालात्कपालाभ्रे च दुःखदे ।
गात्राणां स्पर्शनाद्विद्यान्नानाशल्यानि बुद्धिमान् ।५६।
([4]सिकताभस्मलोहास्थिमणिमुक्तादि वास्तुगम् ।
बह्वङ्गस्पर्शनान्नित्यं शल्यानि विविधानि च ।५७।
तानि तल्लिङ्गमानेन तत्फलानि च[5] पूर्ववत् ।)
शल्यानिविकृतः कर्तुश्चत्वारिंशच्च सप्त च ।५८।
तेषु पञ्च शुभान्यूचुर्द्विचत्वारिंशदन्यथा ।
खन्यमाने भुवो गर्ते लभ्यन्ते वास्तुनो यदि ।५९।
हेमविद्रुमताराणि रत्नानि विविधानि च ।
मणिमुक्ताथ[6] गोशृङ्गं शङ्खशुक्ती सदैव तु ।६०।
सजीवावथ निर्जीवौ भेककूर्मौ शुभप्रदौ ।
तदा सर्वार्थसिद्ध्यर्थं स्थापयेच्छूभ्र[7]मध्यतः ।६१।

---

१ स्थिति, मू. पा. । २ खटी, ख. च. पा. । ३ ब्रहि, मू. ख. पा. ।
४ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः, मूलपुस्तके नास्ति । ५ ततः फलानि, घ. पा. । ६ मुक्ताश्च, मू. पा. । ७ च्छत्र, ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उत्खाते नरमात्रे तु गृहे शल्यं न दोषकृत् ।
तोयान्तिकं स्थितं शल्यं प्रासादे दोषदं नृणाम् ।६२।
तस्मात्खाधारिकीं भूमीं खनेत्तोयान्तिकं बुधः ।
क्वचिद्रुद्रसहस्रे तु हुते दोषो न जायते ।६३।
सुरधामसमे गर्ते बाणलिङ्गालये शते ।
हुते शल्यैर्न दोषः स्यात्ज्ञान्वधो[1] यागमण्डपे ।६४।
वास्तोः परिग्रहे चादौ पदसंस्थापने तथा ।
भित्तिन्यासे विशेषेण यजेद्वास्तुं त्रिकालिकम् ।६५।
सद्वारे शोभने लग्ने सद्दृक्षेन्दुबले शुभे ।
गर्त[2]प्रमाणतः सम्यग्लिप्तेनाद्यान्विते समे ।६६।
इति लक्षणसमुच्चये शल्योद्धारनिर्णये चतुर्विंशो विधिः ॥

---

१ द्यात्वधो, घ. पा. । २ गर्भं, सू. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ पञ्चविंशः

यजमानः शुचिर्धीरः सितवस्त्रविलेपनः ।
आचार्यः स्थपतिश्चैव दैवज्ञोऽपि गुणान्वितः ।१।
सर्वान् सिताम्बरानेतान् यजमानस्तु पूजयेत ।
स्थपतिर्विश्वकर्मा तु दैवज्ञो नन्दिकेश्वरः ।२।
स एव भूतले विद्वान् श्रीकण्ठः स्थापकः स्वयम् ।
पूजयित्वा तु तान्सर्वांस्तोषयित्वा क्षमापयेत् ।३।
परिकर्मकरा येऽपि तेऽपि पूज्याः स्वशक्तितः ।
हिरण्यवस्त्रदानेन वाग्भिर्वा तांस्तु तोषयेत् ।४।
ततश्चाचम्य विधिवदाचार्यः शिल्पिभिः[१] सह ।
यज्ञद्रव्याणि संहृत्य विशेद्भूमिं समाहितः ।५।
उत्तराभिमुखो भूत्वा सकलीकृतविग्रहः ।
आत्मपूजामर्घपात्रं कृत्वा द्रव्याणि शोधयेत् ।६।
अस्त्रजप्तैः कुशैर्विद्वानस्त्रेणोल्लिख्य सर्वतः ।
सिञ्चयेदम्भसा भूमिं तथा गन्धो[२]दकेन च ।७।
गन्धतोयाक्षतैर्मध्ये कृत्वा वेदास्रमण्डलम् ।
सुरूपां प्रमदारूपां शुद्धालङ्कारभूषिताम् ।८।

---

१ शिल्पिना, घ. ङ. पा. । २ गङ्गो, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तन्मयां तां त्रिधावस्थां ध्यात्वा संपूजयेन्महीम् ।
सर्वदेवमयं वास्तुपुरुषं तत्र पूजयेत् ।९।
ततो विलिप्य तत्क्षेत्रं चतुरस्रं समन्ततः ।
घटिकाशङ्कुयोगेन नक्षत्रदर्शनेन वा ।१०।
यत्नान्निरूप्य दैवज्ञो विशुद्धं लग्नमादिशेत् ।
लग्नवेलाविरोधेन सूत्रं भूमौ प्रपातयेत् ।११।
श्रिया यशोवती कान्ता सुप्रिया विमला शिवा[१] ।
सुशोभा भानुकी चेताः प्राङ्मुख्यो नवनाडिकाः ।१२।
धना धान्या[२] विशाला च स्थिरा ब्रुतासवा निशा ।
विद्रुमा विभवेत्येता उत्तारास्या नवोदिताः ।१३।
अष्टाष्टकपदं क्षेत्रं कर्णसूत्रद्वयान्वितम् ।
कृत्वा यजेद्धरादीनां नव[३]त्यर्धं दिवौकसाम् ।१४।
पदार्धे त्वीश्वरे चैश्यां यजेद्घृतप्लुताक्षतैः ।
तोयोत्पलैश्च पर्जन्यं जयं पिष्ट[४]पताकया ।१५।
रत्नैरिन्द्रं रविं धूम्रैर्वितानेन यजेद्गुरुम् ।
गोधूमाद्यैर्द्वयोः सत्यं भृशं माषो[५]दनैस्तथा ।१६।
व्योमाख्यं पक्षिमांसैश्च एवं प्राग्दिशि देवताः ।
अग्न्यधः कोष्ठके वह्निं[६] पैष्टकोत्थ श्रुवेण वा ।१७।

---

१ श्रियः, मू. अ. ख. ङ. पा. । २ धन्या, घ. पा. । ३ भव, मू. अ. पा. । ४ यजेद्दिष्टं, घ. पा. । ५ मांसो घ. पा. । ६ बाहुं, मू. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पूषाणां च यजेन्नित्यं हेम्ना च वितथं द्वयोः ।
क्षौद्रं गृहक्षतायाथ चणकान्नं यमाय च ।१८।
गन्धर्वाय द्वयोर्गन्धान् भृङ्गाय खगजिह्विकम् ।
कोष्ठका[1]द्दक्षिणे दद्यान्नीळं यवं मृगाय च ।१९।
दद्यात्पित्रे तिलान्नं च नन्दिने दन्तधावनम् ।
सुग्रीवाय द्वयोर्यावी पुष्पदन्ताय दर्भकम् ।२०।
पद्मं प्रचेतसे दद्यादसुराय सुरां द्वयोः ।
घृताम्बु केतवे धानाः पङ्क्तेर्द्धे तु[2] पश्चिमे ।२१।
मण्डाज्यं वायवे त्वर्धं नागाय नागकेसरम् ।
द्वयोः खाद्यानि मुख्याय मुद्गान्नं यक्षपाय[3] च ।२२।
सोमाय पायसक्षौद्रे शाळकं लिङ्ग[4]योर्द्वयोः ।
दित्यै लोपीमदित्यै च पूपा[5]नर्धेऽथ सौम्यतः ।२३।
आपाय च पयः कोष्ठ ईशाधस्त्वीशकोणतः ।
तदधः कोष्ठके दद्यादापवत्साय वै दधि ।२४।
मरीचये बलिर्देया चतुष्पादेषु लड्डुकैः ।
अग्न्यधः कोष्ठके नित्यं सावित्र्यै[6] च कुशाम्भसा ।२५।
तदधो गुडपूपादि[7] सावित्रेऽथ प्रदापयेत् ।
विवस्वतेऽरुणां दद्याच्चन्दनं चतुरङ्घ्रिषु ।२६।

---

१ कोष्ठार्धे, घ. पा. । २ वेत्र, ख. घ. पा. । ३ अपूपान्नं, क्षयाय, मू. पा. । ४ मालूकविग, मू. पा. । ५ सूपा, ख. ङ. पा. । ६ सवित्रे, ख. ग. पा. । ७ पूपानि, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रक्षोऽधः कोणकोष्ठे तु इन्द्रायान्नं निशान्वितम् ।
इन्द्रजयाय तस्याधो घृतान्नं कोणकोष्ठके ।२७।
चतुष्पदे प्र[३]दातव्यं मित्राय गुडपायसम् ।
त्वाट्वधः कोणदेशे तु रुद्राय पक्षिमांसकम्[४] ।२८।
तदधः कोणकोष्ठे तु यक्षायार्द्रं पळं तथा ।
महीधरायमाषान्नं समांसं चतुरङ्घ्रिषु ।२९।
मध्ये चतुष्पदस्थाय ब्रह्मणे तिलतण्डुलाः ।
एतान्वस्त्रादिभिश्चेष्ट्वा ततो रक्षोऽष्टकं क्रमात् ।३०।
गर्ताद्बहिरथेशादौ यजेद्रक्षोऽष्टकं बुधः ।
चरकीं मांससर्पिभ्यां स्कन्दं कृसरपायसम्[५] ।३१।
रक्तपद्मैर्विदारीं[६] च कन्दर्पं च पलोदनैः ।
पूतनां पलपित्ताभ्यां मांसासृग्भ्यां च जम्भकम् ।३२।
पित्तासृगस्थिभिः पापं पिलिपिच्छं स्रजासृजा[७] ।
रक्षोमातृगणेशेभ्यः पिशाचादि एव च ।३३।
पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलिं दद्यात्प्रकामतः ।
अभावाद्भुक्तमांसेन[८] एतानाज्याक्षतेन वा ।३४।
लाजैरशाठ्यतो[१] वापि कुशपुष्पेण वा यजेत् ।
असन्तर्प्यनिष्ट्वैतान् प्रासादादीन्नकारयेत् ।३५।

३ ष्पदेषु, ख. घ. पा. । ४ यक्षमात्मकम्, मू. ख. पा. । ५ यासृजा. मू. घ. पा. । ६ विडालीं, घ. पा. । ७ सृजासृजा, ख. ङ. पा. । ८ भक्षमाषेण, ख. ङ. पा. । १ साध्यतो, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनिष्पत्तिविनाशाभ्यामुभयोर्धर्मधर्मिणोः ।
पुरोत्पन्नो महावीर्यः सर्वभूतभयावहः ।३६।
देवैर्यो निहितो[1] भूमौ स वास्तुपुरुषो मतः ।
यावद्‌दूर्वीऽस्थिरा लोके तावद्वास्तुनरः स्थितः ।३७।
संहारे तु लयं याति देवैर्ग्रहादिभिः सह ।
सर्वेषु वास्तुकार्येषु पूजयेद्वास्तुनायकम् ।३८।
तेनासौ वर्तते नित्यं तदुपायः शिवाज्ञया ।
विस्तारोऽस्य समन्ताच्च शतकोटिस्तु योजनैः ।३९।
स्थितः क्ष्मामखिलां व्याप्य यजेत्सङ्कल्प्य तत्तनुम् ।
ईशकोणे शिरस्तस्य अंशो बाहुश्च पूर्वतः ।४०।
कूर्परो जानुमाग्नेये याम्ये जङ्घाङ्घ्रि राक्षसे ।
उपबाहूरुहस्तश्च पार्श्वश्च वाग्निदेशतः ।४१।
एवमेवापसव्ये स्यात्सोमानिलाम्बुनैर्ऋते ।
चतुरस्रस्थितस्त्वेवं वास्तुनाथो महीतले ।४२।
यदाकारं भवेत्क्षेत्रमुत्तानं स तदाकृतिः ।
कुड्यादिरोहणे काले मूर्धादीनि न पीडयेत् ।४३।
ईशरक्षः स्थितं सूत्रं मूर्धानं तस्य लक्षयेत् ।
जलादिन्द्रो गणा[2]दर्कः सुग्रीवात्सत्यगो मतः ।४४।
भौमात्सोमो यमाद्भल्लो गन्धर्वाच्च बृहस्पतिः ।
एतद्वंश[3]गता नाड्य उपवंशगतास्त्विमाः ।४५।

---

१ निहते, ग. घ. ङ. । २ गला, ख. ग. पा. । ३ त्वंश, मू. अ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गृहक्षताज्जलाध्यक्षो गणोत्तमान्निशाकरः ।
भल्लाटाद्भास्करं यावन्महेन्द्राद्यमदेवता ।४६।
उपवंशगता नाड्यो देवस्थितिरथोच्यते ।
मूर्ध्नि चेशादिती नित्यमापोदित्यौ च नेत्रयोः ।४७।
आराख्यो वक्त्रदेशस्थस्त्वापवत्सो गले तथा ।
जयो गिरिस्तदंशस्थौ सोमाद्याः पञ्च बाहुगाः ।४८।
वामे चेन्द्रादयः पञ्च रुद्रो यक्षोपबाहुगौ ।
सावित्री सविता तद्वदुपबाहौ करौ हृदि ।४९।
धराधरो मरीचिश्च स्तनयोरुभयोरपि ।
नाभौ ब्रह्मा स्थितो नित्यं पार्श्वयोर्जठरेषु[1] च ।५०।
स्थितौ मित्रविवस्वन्तौ वास्तोरिन्द्रजयो गुदे ।
शेफसीन्द्रसुहृत्ख्यातः पापाद्याः सप्त पङ्क्तिगाः[2] ।५१।
जान्वादिजङ्घयोः सर्वे ब्रह्माद्याः सप्त दक्षिणाः ।
पितृमृगौ (मृगौ) च[3] पादस्थौ इत्युक्ता[4] वास्तुदेवता ।५२।
कथ्यन्ते त्वधुना वास्तोर्मर्मोपमर्मसन्धयः ।
मूर्धास्यहृत्स्तनौनाभिर्महामर्माणि पञ्च च ।५३।
पादमध्योपमर्माणि शेषरेखास्तु सन्धयः ।
वंशोपवंशरेखाः स्युः शूलषट्कमथाशनिः ।५४।

---

१ जठरस्य, मू. अ. ङ. पा. । २ पङ्क्तिजकाः, मू. अ. पा. । ३ पित्र्यमृगिश्च, मू. पा. । ४ इत्येता, मू. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चतुष्कं च चतुष्कोणे लङ्गूळं च पदोर्ध्वतः ।
ईशाग्निपितरो वायुः सदा शूलेष्ववस्थिताः ।५५।
आपवत्सोऽथ सावित्री जयदासश्चतुष्कगाः[१] ।
बिद्धे मर्मणि मृत्युः स्यात्पुत्राणामुपमर्मणि ।५६।
सन्धौ मित्रार्थ[२]हानिश्च वंशे वंशक्षयस्तथा ।
उपवंशे भवेत्पीडा गर्भनाशस्त्रिशूलके ।५७।
षट्के च बहुवैरित्वं चतुष्के वाहनक्षयः ।
लाङ्गूले च शिरोरोगं देववेधेषु पीडनम् ।५८।
मूर्ध्नि कर्तुर्विनाशः स्यात्तस्मादेतान् विवर्तयेत् ।
पदात्षोडशभागेन शिरोमानमिहोदितम् ।५९।
अर्कदिग्वसुभागैश्च वंशादीनां भवेत्क्रमात् ।
स्थूलमानमिदं प्रोक्तं सूक्ष्ममानमिहोच्यते ।६०।
एकाङ्गुळं समारभ्य त्वेकैकयवहानितः ।
सोमतः पूर्वतो वापि सूत्रसञ्चालनात्क्रमात् ।६१।
कुडचस्तम्भादिविन्यासे वेधदोषो न जायते ।
ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि मर्मवेधो यदा भवेत् ।६२।
अघोरशतहोमेन तदा शान्तिः प्रजायते ।
इत्युक्त्वा वास्तुपूजात्र गृहप्रासादयोः सदा ।६३।
ईशश्चेशानरुद्रोऽसौ पर्जन्यो मेघनायकः ।
स्वष्टुः सुतो जयन्ताख्यो महेन्द्रो देवनायकः ।६४।

---

१ चतुष्टगाः, घ. पा. । २ मित्राणि, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सूर्यश्चादितिपुत्रश्च सत्यो धर्माधिपो महान् ।
वृषः स्कन्दो[1] नभो व्योम वह्नि[2]र्वैश्वानरो मतः ।६५।
पूषा[3] तु पूषदेवस्तु द्धीचिर्वितथस्तथा ।
गृहक्षतः कुजः[4] ख्यातो यमः कालश्च रोचनः[5] ।६६।
विश्वावसुश्च गन्धर्वो भृङ्गीशो दुर्बलो गणः ।
मृगः[6]स्वसा मृषा तृष्णा पिता स्याद्राक्षसाधिपः ।६७।
दौवारिकः स्मृतो नन्दी सुग्रीवश्चण्डभैरवः ।
पुष्पदन्तो गणश्रेष्ठो वरुणश्च जलाधिपः ।६८।
दैत्यामात्यो भवेच्छुक्रः शोषः केतुरुदाहृतः ।
पापो मन्द इति ख्यातो वेगो वापुश्च कीर्तितः ।६९।
नागश्च वासुकिः प्रोक्तो मुख्यनामा बृहस्पतिः ।
भल्लाटो यक्षराजासौ सोमश्चन्द्रोऽमृतात्मकः ।७०।
समाख्य[7]श्चरको वैद्यः सुरमाता[8]दितिर्भवेत् ।
दैत्यमाता दितिश्चोक्ता आपश्चैव हिमाचलः ।७१।
आपवत्स उमादेवी मरीची ब्रह्मजोत्तमः ।
सविता चापरो ह्यर्कः सावित्री ब्रह्मपत्निका ।७२।

---

१ नृपस्कन्धो, ख. पा. । भृशः स्कन्दो, ग. पा. । २ त्वग्नि, घ. ङ. पा. । ३ पूर्वा, मू. अ. घ. पा. । प्रथा, ख. पा. । ४ कजः, ग. पा. । ५ श्वराचरे, घ. पा. । ६ यमः, मू. अ. ग. घ. पा. । ७ ऋगाख्यः, ख. घ. पा. । ८ सुराम्बा चा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विवस्वानर्यमा ख्यात इन्द्रसुहृदुपेन्द्रकः ।
इन्द्रजिद्रक्षसः पुत्रो मित्रो भानुस्तृतीयकः ।७३।
रुद्रदासः प्रचाण्डाख्यो यक्ष्माख्यः सोमरुद्रकः ।
धराधरो ह्यनन्तः स्याद्ब्रह्मा चतुर्मुखो मतः ।७४।
पर्यायोऽयं मुराणां तु यः प्रोक्तः पारमेश्वरे ।
सोऽत्रोक्तो न[2] च रक्षाद्याः पूर्वोक्तास्ते हि[3] राक्षसा ।७५।
कादिहान्तैर्ध[4]रारूढैर्बिन्दुयुक्तै र्हरादिशान् ।
आपादील्लोकमात्रस्तैर्यजे[5]द्ब्रह्मध्रुवेण च ।७६।
दीर्घष्टकैक[6]बिन्द्वाढचैश्चरक्याद्यांश्च राक्षसान् ।
प्रणवादिनसोऽन्तैस्तान्स्वाहान्तान्बलिकर्मणि ।७७।
पादोने[7] पूरिते खाते पदमादौ न्यसेत्क्वचित् ।
न केवलेष्टकाश्माद्यै केवळैश्चलनं यतः ।७८।
भूकम्पान्मारुताद्वथ वातशङ्काभयं भवेत् ।
मृद्वालुके[8]ष्टकाश्माभि प्राक्तस्मात्पूरयेच्च तत् ।७९।
मृदाष्टाङ्गुलयापूर्य हस्तान् पूराश्मभिस्ततः ।
अम्भसाप्लाव्य वाकोच्य[9] हस्तिपादैस्तु याज्ञिकैः ।८०।

---

१ इन्द्रदासः, मू. पा. । २ सोत्रोक्तेन, घ. ङ. पा. । ३ तेऽपि ख. ङ. पा. । ४ न्तोर्ध्वं, घ. पा. । ५ स्थैर्जंये, घ. पा. । ६ कैक्ष्लां, घ. ङ. पा. । ७ पादेन, ख. ङ. पा. । ८ द्वारुके, मू. पा. । ९ चाकोटच, घ. पा. । वाकोप्य, ख. ग. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दैर्घ्यात्त्रिवेदवस्वंशैर्व्यास[1]दलावटं क्रमात् ।
कपूर्णंशकटान्कुर्यात्समोर्वी[2]सूत्रकाष्ठकैः ॥८१॥
नीत्वा पादोन्नता तच्च[3] ततो वास्तुं यजेत्पुनः ।
समोपलिप्तके श्वभ्रे तद्द्वाराग्रे च मण्डपे ॥८२॥
कदलीचूतमालाढ्ये तोरणध्वजशोभिते ।
विधिना हेमवस्त्राद्यैर्गुर्वादीन्सुदिने यजेत् ॥८३॥
शिवकुम्भास्त्र[4]दिक्कुम्भांस्तन्मध्ये स्थाण्डिळं तथा ।
शिवमिष्ट्वा ततो हव्यमिष्टकुण्डे[5] यथाविधिः ॥८४॥
वास्तुदेवांस्तथाघोरं पाशुपतं च होमयेत् ।
सद्रात्नोषधयो धातुव्रीहिपारदसंयुतान् ॥८५॥
वस्त्रकण्ठान्वितान् कुम्भान्न्यसेद्धेमादिकान् क्रमात् ।
([6]अनन्तं मध्यतो न्यस्य निधींश्चाष्टौ ततः क्रमात्) ॥८६॥
चतुरोऽग्न्यादिकोणेषु ऐन्द्रादौ[7] चतुरोऽपरान् ।
पद्मं चैव महापद्मं मकरं कच्छपं तथा ॥८७॥
मुकुन्दनन्दनोलांश्च शङ्खं चेत्यष्ट वै निधिन् ।
ॐ काराद्यान्नमोऽन्तांश्च मध्यश्चान्तान् यथाक्रमान् ॥८८॥
न्यसेद्गुरुर्निधीनेतान् पुनस्तांश्चलयेन्न तु ।
न्यस्य[8] शिलाष्टके देवान् क्वचिदष्ट[9]तनुं शिवम् ॥८९॥

---

१ व्योम, मू. पा. । २ समौर्वी, ङ. पा. । ३ न्नतात्वं च, मू. पा. । ४ म्भास्तु, मू. ङ. पा. । ५मुक्तकुण्डे, घ. पा. । ६ चाप- चिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः मू. अ. ग. घ. पुस्तकेषु नास्ति । ७ ऐन्द्र्यादौ, मू. पा. । ८ न्यस्त्वा, लि. पु. पा. । ९ दिष्ट, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुम्भाष्टके निधीशांश्च सन्निरुध्य[1] पदं न्यसेत् ।
नवेष्टका[2] शिला वापि कोणेष्वग्न्यादिषु क्रमात् ।९०।
सिंहाङ्किताश्चतस्रश्च धर्माद्यङ्घ्र्यादिकान्न्यसेत् ।
तत्रान्याः पञ्च पद्माङ्कास्तास्वेका[3] मध्यदेशतः ।९१।
आधारशक्तिसंज्ञाश्च धर्माद्यान्प्रागिदशादितः ।
शर्वाद्या भीमपर्यन्ताः शिलाष्टकेषु देवता ।९२।
स्वनामाद्यर्ण[4]मन्त्रैश्च स्नानपूजादिपूर्वकान् ।
पीतत्वान्ताङ्घ्रि रूपांश्च धर्माद्यांश्च[5] वृषादिकान् ।९३।
स्थिरमासनमध्वानं[6] ध्यात्वा स्त्रग्भिः प्रकल्पयेत् ।
अन्यत्रोक्ताः क्वचित्कुम्भाः शिलाश्चाप्यथ पञ्च च ।९४।
न्यसेत् प्राङ् मध्यतोऽश्मानं[7] ततश्चाग्न्यादि कोणतः ।
पद्मं चैव महापद्मं मकरं कच्छपं तथा ।९५।
शङ्खं च पञ्चमं चेह[8] स्वसंज्ञाभिर्निधीन्न्यसेत् ।
प्रासादं सूत्रयित्वा तु कुंडचविस्तरमध्यतः ।९६।
कर्णसूत्रसमे स्थाने शिलान्यासविधिर्मतः ।
चतुरस्राः शिलाः कार्याः समन्तात्करसम्मिताः ।९७।
विस्तरस्य[9] त्रिभागेन बाहुल्येन समुच्छ्रिताः[10] ।
ऐष्टकास्त्वैष्टके कार्याः शैले शैलाः शिलाः शुभाः ।९८।

---

१ रुद्ध, ख. पा. । २ न चेष्टका, मू. पा. । ३ चेकां, मू. पा. । ४ वर्ण, मू. ङ. पा. । ५ र्मादिस्या, घ. पा. । ६ मद्बाणं, घ. पा. । ७ मनात्, ख. पा. । ८ चैव, ख. ङ. पा. । ९ रस्तु, ख. पा. । १० समुच्छ्रिता, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णाख्या पञ्चमी मता ।
अक्षतैर्वेदिकां कृत्वा[1] तस्योर्ध्वं विनिवेशिताः ।९९।
आग्नेय्यादिषु कोणेषु नन्दाद्या अवतारयेत्[2] ।
तूर्यमङ्गलनिर्घोषैर्निमित्तैः शोभनैः शुभैः ।१००।
प्रथमं स्थापयेन्नन्दां शारीरविषुवेण तु ।
अन्याः क्रमेण न्यस्तव्याः स्वदिक्स्था मन्त्रिणा ततः ।१०१।
समकर्णाः स्थिराः कृत्वा स्नाप्याः पूज्याः क्रमेण तु ।
अस्त्रतोयेन प्रथमं मृत्तिकाद्यैः पुनस्तु तैः ।१०२।
स्नापयित्वा शिलास्तास्तु हेमवर्णाः सुशोभनाः ।
विद्यारूपास्तु ता ध्यात्वा परितुष्टाः स्मिताननाः ।१०३।
आवाह्य स्थापयेन्मन्त्री विधिना मन्त्रवारिणा ।
सुदृढै[3] मृन्मयैःकुम्भैर्वित्ताढ्यैर्हेमनिर्मितैः ।१०४।
वस्त्रेण तोयमुद्धृत्य चन्दनेन विलेपयेत् ।
वस्त्राद्यैः[4] पूजनं कृत्वा नैवेद्यं सन्निवेदयेत् ।
कृत्वैतन्नाममन्त्रेण शिलां मन्त्री[5] प्रसाधयेत् ।१०५।
ॐ नन्दे नन्दिनी पुसां त्वामत्र स्थापयाम्यहम् ।
अत्र त्वं तिष्ठ संहृष्टा यावदाचन्द्रतारकम् ।१०६।
आयुः कामं श्रियं नन्दे देहि त्वं सर्वदा नृणाम् ।
अस्मिन् रक्षा सदा कार्या प्रासादे यत्नतस्त्वया ।१०७।

---

१ वेदिका कार्या, मू. अ. ख. पा. । २ तानयेत्, ख. पा. । ३ सुवृत्तैः, ग. पा. । ४ वस्त्रादि, मू. अ. ख. ग. ङ. पा. । ५ मन्त्रैः, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ॐ भद्रे सर्वदा भद्रं पुंसां हितावहा सदा ।
आयुर्दा कामदा देवि श्रीप्रदा सर्वदा[1] भव ।१०८।
ॐ जये सर्वदा ह्यत्र तिष्ठ त्वं स्थापिता मया ।
नित्यं जयावहा देवि स्वामिनि श्रीप्रदा भव ।१०९।
ॐ रिक्ते रिक्तदोषघ्ने सिद्धिमुक्तिप्रदे शुभे ।
सर्वदा सर्वदोषघ्ने तिष्ठत्वमीशरूपके ।११०।
ॐ पूर्णे त्वं महाविद्ये सर्वसन्दोहलक्षणे ।
सर्वं संपूर्णमेवात्र प्रासादे कुरु सर्वदा ।१११।
तेषामुपरि विन्यस्याः शिलाः पञ्च क्रमेण तु ।
शिवाज्ञया निरोप्यास्तु[2] नन्दाद्या लिङ्गवत्सदा ।११२।
एवं प्रसाद्य नन्दाद्या मध्ये कूर्मं यजेत्सुधीः ।
कार्योऽस्मिन् कुम्भविन्यासे शिवविन्यासवद्विधिः ।११३।
रत्नलोहस्तथा धातुबीजौषधिसपारदैः ।
क्षिप्त्वैवं कुम्भगर्भेष्वष्टौ वा पञ्च[3] निधीन्न्यसेत् ।११४।
न्यस्तव्याधारशक्तिश्च शिलासूपरि[4] पूर्ववत् ।
साधिदेवाश्च[5] बुद्धयन्तं पीठबन्धा[6]वसानतः (?) ।११५।
कृत्वा महोत्सवं रात्रौ दत्वा दिग्रक्षसां बलिम् ।
गुर्वादिभ्योऽशनं दानं दत्वा कार्योपजङ्घिका ।११६।

---

१ स्वामिनः श्रीपदा, ख. पा. । २ निबोध्यास्तु, मू. अ. ग. ङ. ।
३ कुम्भ, घ. पा. । ४ मुपरि, ख. ङ. पा. । ५ सोऽपि देवोऽपि,
ख. पा. । ६ वस्म, मू. पा. । रक्षा, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शिखरार्धात्पृथुस्त्र्यंशाच्चोपजङ्घोत्तमोच्छ्रयः ।
मध्यमोऽङ्घ्रिविहीनस्तु ज्येष्ठार्धेनाधमो मतः[१] ।११७।
ब्रह्मोपेन्द्रार्कदेवानां भवेज्ज्येष्ठोपजङ्घिका ।
अधमा चेतरेषां तु शिवस्य तु यथेच्छया ।११८।
मध्ये श्वभ्रं परित्यज्य लिङ्गार्धं विष्णुविस्तरम् ।
शिला कूर्मादिकार्याय परितः संप्रपूरयेत् ।११९।
पीठमध्ये सिते पद्मेऽर्कसुरा[२]द्यर्णभेदितैः ।
मूर्तिमूलाङ्गभूते च ध्यात्वा वास्तुं यजेत्पुनः ।१२०।
समोपजङ्घिकां कृत्वा जगतीयावदेव हि ।
तूर्यमङ्गलशब्देन प्रासादं तत्र सूत्रयेत् ।१२१।

इति लक्षणसमुच्चये वास्तुपूजापदसंस्थापनं नाम पञ्चविंशो विधिः ॥

---

१ नार्धमानतः, ख. पा. । २ स्वरा, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ षड्विंशः

त्रिद्व्यष्टर्तु[1]गुणः स्युश्च प्रासादा लिङ्ग[2]मानतः ।
अर्धेन लिङ्गदैर्घ्येण भित्तयो विस्तृताः क्रमात् ॥१॥
षोडशाङ्घ्रौ[3] कृते क्षेत्रे वेदांशैर्गर्भमध्यतः ।
तदंशतुल्यवीथ्यस्तु स्युरर्कांशैस्तु भित्तयः ॥२॥
पञ्चविंशतिकाङ्घ्रौ वा मध्यैकांशेन पिण्डिका ।
तद्गर्भोऽष्टाभिरंशैः स्याद्विकारांशैस्तु भित्तयः ॥३॥
मिश्रार्चाव्यक्तलिङ्गानां त्रिद्विसार्धद्वि[4]भागिकैः ।
कनिष्ठादिक्रमाद्गर्भः क्वचिद्भित्तेस्तु वर्धनम् ॥४॥
षड्विंश[5]त्पदविष्कम्भो विंशत्यंशैस्तु भित्तयः ।
गर्भव्योमस्य चार्केण पीठी मध्ये युगांशतः ॥५॥
भित्तिविस्तरमानेन लिङ्गं दैर्घ्यं[6] भवेत्क्वचित् ।
द्विगुणं तत् क्वचित्प्रोक्तं प्रासादे रसभाजिते ॥६॥
धामतुल्याथ पादोना चार्धेन जगती त्रिधा ।
ज्येष्ठाद्या निर्गमा ज्ञेया नेमी तत्पादवर्जिता ॥७॥

---

१ त्र्येद्धेस्तुतुं, मू. अ. ङ. पा. । त्र्यवीवृत्त, ख. पा. । त्र्यर्थ्यंतु, घ. पा. । २ दाल्लिङ्ग, ख. ङ. पा. । ३ शांशौ, घ. पा. । ४ सार्धाद्वि, ख. पा. ।
५ त्रिंश, ख. घ. पा. । ६ लिङ्गदैर्घ्यं, ख. ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स जगत्या परं[1] छन्दं क्रमः[2] षट्त्रिंश[3]दंशकैः ।
युगाङ्कैर्मध्यतो गर्भः स्यात्तादेकेन पिण्डिका ।८।
रविभागेन कुड्यानि भ्रमाणात्तु नखांशकैः ।
अष्टाविंशतिभिर्भित्तिः सा स्यात् स्तम्भकुमारिका ।९।
दृढासारैश्चतुर्दिक्षु मण्डपास्त्रिंशदंशकैः ।
चतुः स्तम्भाश्च तन्मध्ये द्वादश स्युः कुमारिकाः ।१०।
तिस्रस्तिस्रस्तु कोणेषु स्तम्भौ चाग्रे कुमारिके ।
पार्श्वयो रग्रता वापि कुर्यादासारसंयुते ।११।
सभित्तिः कोणभित्तिर्वा त्वभित्तिरपि चापरः ।
सकोणस्तम्भसंयुक्तो मण्डपश्च त्रिधा मतः ।१२।
तद्वच्चतुष्किकाः[4] कार्याः पार्श्वयोः पृष्ठतस्त्रिधा ।
द्वादलांशैस्तु तान् सर्वान् प्रासादे चोत्तमोदिके ।१३।
षड्भागौ रथकं मध्यं त्रिभिश्चोपरथौ तथा ।
वेदैरनु[5]रथौ कुर्याद्भूतैकेन[6] तथान्यतः ।१४।
मध्यादेकद्विरामांशैः प्रवेलात्परितः क्रमात् ।
जगतीमंशतो धृत्वावेष्टनांशं तु लोपयेत् ।१५।
रसांशैर्बलभी स्थाप्या चतुर्दिक्षु च मध्यतः ।
विदिक्षु कोणधामानि वस्वंशैर्मण्डपैः सह ।१६।

---

१ त्यात्परं ख. घ. पा. । २ ब्रूमः, घ. पा. । ३ विंश, ख. घ. ङ. पा. ।
४ तुष्टिकाः, लि. पु. पा. । ५ स्तनु, घ. पा. । ६ भूतकोणैः, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भागैकंबाह्यतो दत्वा[1] शेषमध्यांशकान् भवेत[2] ।
समसूत्राङ्कके छेदे समभागाद्विवर्तयेत् ।१७।
जगत्या भ्रमणायाश्च मण्डपस्य च भित्तिषु ।
चारु सुरालयस्तम्भबलभीशिखराणि च ।१८।
कुडचं[3] च पुष्करं चैव रूपकं पत्रवल्लिकाम् ।
तद्देवस्य कुथं[4] वापि घटयेयुः सुशिल्पिनः ।१९।
ज्ञात्वा ज्ञात्वा च तद्भागानमुक्तान् वृद्धिभित्तिभिः ।
वास्तुमानमिति ख्यातं लिङ्गमानमथोच्यते ।२०।
लिङ्गद्विगुणितो गर्भस्तदर्धान्मध्य आसनम ।
पीठार्धांश[5]तदंशाभ्यां द्वाभित्त्योश्च विस्तरः ।२१।
भित्तेर्यो विस्तरो बाह्यजङ्घातन्तुसमुच्छ्रता ।
मञ्जरी तु द्विभागाभ्यां मञ्जर्यर्धेन नासिका ।२२।
नासिकार्धं[6] तु यच्चार्धं तेन स्कन्धो भवेत्सदा ।
पञ्चांशैस्तत्पृथुत्वं च तथोर्ध्वस्त्र्यंशकैर्गलः ।२३।
कपोलामलसारौ च भागार्धार्धविनिर्गमौ ।
त्र्यंश[7]र्धांशद्विभागार्धैः क्रमाद्ग्रीवादिकोच्छ्रयः ।२४।
कपोळं वेदिकातुल्यमोशानो लिङ्गमानतः ।
धामार्धात्भ्रमण कार्या तदर्धेन च भित्तयः ।२५।

---

१ दद्यात्, ग. पा. । २ हरेत्, ख. ग. पा. । ३ कुटाश्च, ख. पा. । ४ कथां, मू. अ. ग. घ. पा. । ५ र्धाच्च, मू. पा. । ६ कोर्ध्वं, घ. पा. । ७ द्वचंशा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रदक्षिणाग्रतो धाम्नो द्विगुणो मण्डपः सदा ।
मण्डपार्धप्रमाणेन पुरतो मुखमण्डपः ।२६।
मुखाख्यमण्डपार्धेन करणीया चतुष्किका ।
चतुष्किकाग्रतो नित्यं जगती धाममानतः ।२७।
जगत्यर्धप्रमाणेन कोणधामानि[1] वर्तयेत् ।
तत्समा बलभी दिक्स्थाः स्वमानमण्डपान्विताः ।२८।
तत्रोपजङ्घिकार्धे[2] तु पदपीठं विवर्तयेत् ।
प्रासादतुर्यभागेन त्र्यंशैर्वा तत्समुच्छ्रयम् ।२९।
षडङ्गा[3]धिकधाम्नस्तु विस्तारस्तस्य कथ्यते ।
तदुच्छ्रयं हरं कृत्वा साधांशे खुर[4]पट्टिका ।३०।
साङ्घ्रिद्वाभ्यां भवेत्कुम्भः पादेन कुम्भपट्टिका ।
द्विभागाभ्यां भवे[5]त्कण्ठस्तदग्रे[6]ऽशंगुणं भवेत् ।३१।
एकेन गलपट्टी स्याद् द्वितीये वलिताङ्किका[7] ।
तृतीयेनोपपट्टी तु तपांशा[8]च्चतुरस्त्रिका ।३२।
पादोनांशेन हंसाख्या तत्पादेनार्ध[9]पट्टिका ।
तद्ध्यंशमष्टधा कृत्वा तैश्च पद्मं विवर्तयेत् ।३३।
एकांशेन प्रवेशः स्यात् षडंशे[10]नारविन्दकम् ।
कर्णिका शशिभागेन विस्ताराच्चाधुनोच्यते ।३४।

---

१ धामादि, घ. पा. । २ कोर्ध्वे, ख. घ. पा. । ३ षडंशा, घ. पा. ।
४ क्षुर, घ. पा. । ५ तथा, घ. पा. । ६ षड्, घ. पा. ।
७ ङ्किता, ख. घ. पा. । ८ तथाङ्गा, ख. पा. । ९ नोर्ध्व, घ. पा. ।
१० षडङ्गे, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जिनीकृते तु पीठार्धे मध्ये रथकमष्टभिः ।
तन्मध्ये तु द्विभागाभ्यां प्रवेशो गृह[1]हेतवे ।३५।
प्रवेशः पुनरंशे च मध्यस्थे रथके सदा ।
एवमेव तु जङ्घायामञ्जर्या वेदिकावधिः ।३६।
जङ्घिकामूलमध्ये तु[2] बलभीं वर्तयेच्छुभाम् ।
प्रासादशिखरं वापि ब्रूयामुपरथादिकान् ।३७।
नगैरुपरथं कुर्यान्नवांशैः कोणबन्धनम् ।
पीठाद्यब्जान्तमुच्छ्राये प्रवेशश्च निगद्यते ।३८।
खुरप्रवेशमर्धेन कुम्भमेकांशतस्तथा ।
अर्धेन पट्टिकां कुर्याद्द्वाभ्यां कण्ठप्रवेशकम् ।३९।
कण्ठप्रवेश[3]शनिष्कासा तथा वलितपट्टिका ।
अर्धांशेन तदूर्ध्वे तु कार्या चैवोपपट्टिका ।४०।
तत्समा निर्गमेनापि पट्टिका चतुरस्त्रिका ।
च्यङ्घ्रि प्रवेशो हंस[4]स्तत्पट्टच्यर्धप्रवेशतः ।४१।
निर्गमांशेन[5] पद्मस्य प्राक्सार्धांशप्रवेशनम् ।
सन्धिपत्रान्वितं[6] पद्मं विदधीत सुशोभनम् ।४२।
अर्धांशवेशनाद्धाम कर्णिकोपरिसंस्थितम् ।
शिलोत्थं पदपीठं स्यादेवं दार्विष्टकामये ।४३।

१ ग्रह, ग. पा. । २ मध्येषु, ख. पा. । ३ पट्टार्धं, ख ङ. पा. ।
४ द्व्यंश, घ. पा. । ५ माङ्गेन, ख. पा. । ६ ङ्कितं, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पृष्ठार्धद्विगुणा जङ्घा जङ्घाद्विगुणमञ्जरी ।
तदुच्छ्रयं ग्रहं कृत्वा जङ्घा तन्मध्यतो गुणैः ।४४।
रसांशैर्मञ्जरी कार्या तदर्धाच्छुकनासिका ।
वेदिबन्धवरण्डा[1]दिन्निगदाम्यनुपूर्वशः ।४५।
जङ्घिकार्धपृथौ सार्धजिनांशैर्धांशकैर्बहिः ।
उच्छ्रये धामतुर्यांशात्तस्मिन्निद्रांशकेकृते ।४६।
तद्द्व्यं[2]शाभ्यां च कुर्वीत पट्टिकां चतुरस्रिकाम् ।
सार्धत्रयेण कुम्भः स्यात्तदर्धे कुम्भपट्टिका ।४७।
ऋतुभागात्मकं चैतत्कथितं खुरसंज्ञकम्[3] ।
भागार्धेन तु कण्ठः स्यात्कलशश्च गुणांशतः ।४८।
तत्पट्टिकार्धभागेन वेदांशः[4] कलशो वरः ।
प्रवेशाच्चैकतः कण्ठाश्चार्धे[5] निर्गमपट्टिका ।४९।
चतुरस्रांशतः पट्टी कुम्भस्य पादचेन्द्रतः[6] ।
कुम्भपट्टी तु पादेन कुपाल्या द्व्यंशतः स्थिता ।५०।
एवं विवर्तयेयुश्च शिल्पिनः शास्त्रवित्तमाः ।
त्रिभिः खुरादिभिर्युक्तं वेदीबन्धाभिधानकम् ।५१।
वेदीबन्धचतुर्थांशाद्वदुर्मिः[7](?) स्यात्तदूर्ध्वतः ।
कृतेषु त्रिषु भागेषु पादोनांशात्प्रवेशिकान् ।५२।

---

१ ववण्डा, मू. अ. पा. । २ तर्ध्ये, मू. अ. पा. । ३ संज्ञितम्, घ. पा. । ४ वेदांशैः, घ. पा. । ५ सार्धे, मू. पा. । ६ चन्द्रतः, ख. पा. । ७ दुर्द्धतिः, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पादान्निर्गमपट्टी च कुम्भनिर्गमभागतः ।
भागेन चतुरस्राख्या पट्टिका सार्धतः स्थिता ।५३।
एको द्वाभ्यां सपट्टिः स्याद्वाह्यत्र्यंशप्रवेशतः ।
खुरकुम्भवती जङ्घा ज्येष्ठानां पादमानतः ।५४।
धामार्कांशाच्च जङ्घोर्ध्वे[1]कर्तव्या लम्बिनी बुधैः ।
यावच्चिच्चन्नवकां वापि पत्रवल्याथवा वरा ।५५।
तिलकान्तरशोभाढ्या मुक्ताहारावलीयुता ।
चतुर्थांशश्च जङ्घोर्ध्वे विभज्य वसुभागतः ।५६।
धृत्वैकं सदधः पश्चान्नवधा तत्तु कारयेत् ।
तत्रार्धेन प्रवेशाख्यं पट्टिकां तु वि[2]वर्तयेत् ।५७।
तथा निष्काशिकार्धेन भागेन चतुरस्त्रिका ।
पादोनांशेन हंसाख्या[3] पट्टी तत्पदतो भवेत् ।५८।
त्रिभिर्भागैर्वरण्डाख्या कण्ठपट्टीतु भागतः ।
तत्पट्टी पादतः कार्या पादोनांशेन निर्गमा ।५९।
तत्र त्रिकटपट्टी स्यात् त्र्यंशैर्वेदास्त्रिकांशतः ।
भागमेकं त्रिधा कृत्वा प्रवेशश्चैक भागतः ।६०।
कण्ठसूत्रः समःकार्यो द्वितोये निर्गमा तथा ।
पट्टिका तु प्रकर्तव्या द्वितीयेनोपनिर्गमा ।६१।

---

१ जङ्घार्धं, ख. पा. । २ भुवि, ख. पा. । ३ हस्ताख्या, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वलितं द्व्यंशपादोनात्पादात्तत्पट्टिका भवेत् ।
वलिताद्व्रं त्रिभि[1]र्भागैर्ग्रहांशैस्तु कटिर्भवेत् ।६२।
एको भागो रसांशैस्तु तत्रकण्ठो द्विभागतः ।
कण्ठसूत्राद्विशेत्कठो भागात्तत्पट्टिकोर्ध्वः[2] ।६३।
भागेन हंसनिष्काशो द्विभागे चतुरस्त्रिका ।
भूमेर्जङ्घानितम्बौ च कीर्तितौ त्वष्ट्ट शास्त्रतः ।६४।
वसुभागाग्रपादं तु वेद्यर्धांशं[3] प्रकल्पयेत् ।
तदधः सार्धपक्षांशं विस्तारेण तु कारयेत् ।६५।
तत्र सार्धांशतः स्कन्ध तच्छेषं षोडशांशकम्[4] ।
वेद्याः कट्याश्च मध्यांशा[5]च्चतुरः पादवर्जितान् ।६६।
कृत्वा[6] विकारभागांश्च कट्यूर्ध्वं स्कन्धकावधिः ।
एकैकेन तु भागेन विशेत्कण्ठक[7]सूत्रतः ।६७।
कोणपिण्डचादि[8]विस्तारान्नवमेनोदकान्तरम् ।
भवेदनुरथः षड्भिः सप्तमेनोदकान्तरम् ।६८।
मध्यरथोर्ध्वमष्टांशैरेवं विद्याज्जिनांशकैः ।
भूः[9] कटिस्कन्धयोर्मध्ये पञ्चत्रिंशद्भिराभजेत् ।६९।
नवांशैश्चोच्छ्रिता प्रारभूः शेषास्त्वेकैकहानितः ।
कोणानुरथकादीनां वृत्तप्रवेश उच्यते ।७०।

---

१ ङ्कांस्त्रिभि, ख. पा. । २ कांर्धतः, मू. पा. । ३ र्धं सं, ग. पा. ।
४ शात्मकम्, ख. पा. । ५ ध्याङ्गा, ख. पा. । ६ हृत्वा, मू. पा. ।
७ कं कण्ठ, ख. ङ. पा. । ८ पिण्डचहि, मू. घ. पा. । ९ भूः, मू. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रत्येकं[1]भूमिकावेशो बाह्यार्धेन भवेत्सदा ।
तद्वच्चतुर्थभागेन प्रवेशोऽनुरथस्य च ।७१।
एवं सङ्कोचयेत्[2]प्राज्ञो मध्यस्थं रथकं सदा ।
लुप्त्वा भागान् भुवां स्वां स्वां सर्वासां च यथाक्रमम् ।७२।
कृत्वेन्द्रांशात्ततो भूमिं प्रथमां वर्तयेद्बुधः ।
पादोनद्व्यंशतः कुम्भस्तत्पट्टी पादतो भवेत् ।७३।
कण्ठार्धेन तथा पट्टी पार्श्वयोरुभयोरपि ।
पादोनद्व्यंशतो मध्ये पुटाख्यं वृत्तगर्भकम्[3] ।७४।
तद्गर्भपार्श्वयोस्त्र्यंशादन्तर्हयौ च कीर्तिते[4] ।
कुम्भोपमे च ते कार्ये छुरिकापक्षयोस्तथा ।८५।
वेदास्रा पट्टिका कार्या पादहीना तु कुम्भिका ।
पादेन कुम्भपट्टी तु चार्धेन गलपट्टिका ।७६।
कण्ठपद्मार्धतो ज्ञेया भागेन चतुरस्रिका[5] ।
कुम्भार्धेन तथा पट्टी कण्ठस्तत्पट्टीकार्धतः ।७७।
षड्भागेष्वेवमेवं तु वर्तयेत्कोणयोः सुधीः ।
पादोनद्व्यंशतो मध्ये पुटश्चश्रं विवर्तयेत्[6] ।७८।
पार्श्वयोर्मेखले वृत्ते त्र्यंशैः[7] पूर्णेन्दुशालिकाम् ।
त्रिकण्ठकोच्छ्रयं द्वाभ्यां पक्षयोस्तत्र वर्तयेत् ।७९।

---

१ पत्रैकं, मू. घ. पा. । २ ङ्कुरयें, ग. पा. । ३ गर्तकम्, ख. ङ. पा. । ४ कीर्त्यंते, ख. घ. ङ. पा. । ५ रष्टिका, मू. पा. । ६ बर्जयेत्, मू. ङ. पा. । ७ द्व्यंशैं, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चन्द्रशालायमध्योर्ध्वे त्र्यंशैः शिखरिका तथा ।
अङ्घ्री तद्[1] द्व्यंशतो मध्यं[2] लवलीफलवद्भवेत् ।८०।
तन्मूर्ध्नि चाङ्घ्रिणा पट्टी प्रवेशः पट्टिकार्धतः ।
निर्गमाख्या परांशेन[3] चतुरस्रांशतो भवेत् ।८१।
कुम्भपट्टीं च भागार्धाद्भागार्धार्धेन[4] साधयेत् ।
तन्मध्ये तिलकं कार्यमेवं त्र्यंशैर्वरण्डिका ।८२।
एवं मन्वंशतः प्राग्भूश्चतस्रोऽन्यास्तिथिक्रमात् ।
रूपं कोणरथस्यैवं वक्ष्ये चोपरथं त्वतः ।८३।
षष्टिभागोच्छ्रयं कृत्वा तत्रांशाश्चतुरस्रिका ।
कुम्भैकेनार्धतः पट्टी कण्ठश्चार्धांशतस्तथा ।८४।
भागमेकं त्रिधा कृत्वा कण्ठपट्टत्र्यंशतो भवेत् ।
वृत्तापट्टी च निष्क्रान्ता भागभागेन कल्पयेत् ।८५।
तद्वत्पार्श्वे च निष्पाद्यं शिखरीमध्यदेशतः ।
अंशे गर्तालकं तज्ज तत्पार्श्वयोर्गुणांशतः ।८६।
विज्ञेया तुहरी प्राज्ञैर्भागोच्छ्रया शिखर्यथ ।
ऊर्ध्वाधस्तिलकाक्रान्ता मध्यस्थानोर्ध्वतः स्थिता ।८७।
पार्श्वयोश्च तुहर्यास्तु कर्तव्ये वेदिकारिके ।
चतुर्भागैश्चतुर्भागैः शेषान्याश्चन्द्रशालिका ।८८।

---

१ अङ्घ्रीत, मू. पा. । अद्यूभ, घ. पा. । २ मस्तं, घ. पा. ।
३ परार्धेन, घ. पा. । ४ र्धे प्र, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तिसृभि१स्तिसृभिः कार्योः समुच्छ्रायो महीक्रमात् ।
एवं पञ्चदशाख्याताः पञ्चभूमीन्दुशालिकाः ।८९।
मध्यरथक२विस्तारं सार्धरमांशकैर्भजेत् ।
सार्धेन मध्यतस्तत्र रथकार्धं समुद्गतस् ।९०।
रथार्धभागवेशेन द्व्यंशतः पार्श्वतस्तथा३ ।
षष्टिभागसमुच्छ्रायं कुर्यादर्धेन्दुशालिकाम् ।९१।
तत्रैकांशेन वेदास्रा कुम्भाख्याश्चैकभागतः ।
कुम्भपट्टीं तथा कण्ठमर्धेन परिकल्पयेत् ।९२।
द्विधा विभज्य भागैकं कण्ठपट्टचथ कुम्भिका४ ।
(५चतुरस्रा तथा कार्या भागभागेन निर्मिता ।९३।
तत्र मध्ये पुटार्धं स्यात्पादोन द्व्यंशमुच्छ्रितम् ।
खनेश्च तिलकोपेतं तद्बाह्येऽर्धेन्दुशालिका ।९४।
वृत्तारूपा तु सा कार्या सार्धद्वाभ्यां समुच्छ्रिता ।)
तन्मध्ये शिखरी द्व्यंशा उच्छ्रितातिमनोरमा ।९५।
पार्श्वे त्रिकण्ठकं रम्यं द्व्यंशतस्तत्समुन्नतम् ।
तत्पार्श्वार्धारथेऽप्येवं कर्तव्यार्धेन्दशालिका ।९६।
तद्वद्वरण्डकादन्यद्वर्तयेद्वेदभागतः ।
उपर्युपरि च त्रीणि एकं६ भूसूत्रतुल्यतः ।९७।

---

१ त्रिशति, ख. ङ. पा. । २ मध्ये, रथस्य, ख, पा. । ३ सदा, मू. पा. । ४ वृत्तिका, घ. पा. । ५ चापचिह्नान्तर्गतोऽयं पाठः मुल. अ. ख. पुस्तकेषु नास्ति । ६ एवं, मू. अ. ख. ग. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पञ्चभूवेदिकान्ता च[1] कार्या चन्द्रार्धशालिका ।
मध्यरथस्य कर्मेदं वेदिकाद्यमथोच्यते ।९८।
प्रागुक्तवेदिकोच्छ्रायं सार्धद्व्यंशं तु कारयेत् ।
पादात्प्रवेशपट्टी स्यान्निर्गमा पट्टिकाङ्घ्रितः ।९९।
हंसपट्टी तु भागेन पादोना च कपोतिका ।
पादेन चतुरस्रास्यात्सा गर्भार्धप्रविस्तरा ।१००।
वेद्याश्चोपरिभागस्तु विस्तात्त्र्यंशको मतः ।
हंसाख्यान्तार्धसूत्राच्च षड्विभागस्तदुच्छ्रयः ।१०१।
तत्रांशाद्गलविस्तारः कपोलनिर्गमांशतः ।
कपोलादंशनिष्काशादमलासारविस्तरः ।१०२।
पक्षीशोच्चा भवेद्ग्रीवा तदस्त्रैकं गुणं भजेत् ।
अर्धेन गलपट्टी च उपपट्टचपरार्धतः ।१०३।
वृत्ताख्या तत्त्व[2]भागेन तत्पार्श्वा[3]च्चतुरस्रिका ।
द्वाभ्यां चामलसाराख्यं परितो वृत्तमुच्छ्रितम् ।१०४।
विकारदलसंयुक्तं तदूर्ध्वैकं गुणं[4] भजेत् ।
एकेन चतुरस्रा स्याद् द्वाभ्यां हंसकपोतिका ।१०५।

---

१ कां तावत्, मू. पा. । २ तनु, ख. घ. पा. । ३ तत्पश्चा, ग.पा.।
४ युगं, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कपोल[1]घटनांशेन भवेदेवं तु मस्तकम् ।
अन्यार्थे[2]ऽप्येवमेवं तु प्रासादं घटयेद् दृढम् ॥११०६॥
प्रासादपृथुपञ्चांशादमलाख्यं त्रिभागतः ।
सभूतांशैस्त्रिभिः कार्यो घटस्तदद्द्विगुणोच्छ्रयः ॥११०७॥
अघोरो दक्षिणे स्थाप्यश्चोत्तरे वामसंज्ञकः ।
पूर्वतोनाञ्जले[3]र्वाजो जङ्घाङ्गद्वास्तथै व[4] च(?) ॥११०८॥
शिखरार्धेऽप्यवस्थाप्याः सुराश्च रथमध्यतः ।
क्वचिद्भैरवनाटयेशगौर्यर्को दक्षिणादितः ॥११०९॥
शिखरं भूषतेदेतैरिन्द्राद्यैर्वा स्वदिक्स्थितैः ।
पूर्वोक्तोद्गमपृष्ठाघ्रा[5] तज्जङ्घामध्यतो मुखम् ॥१११०॥
भवेज्ज्येष्ठादिकं तच्च तदूर्ध्वे पूर्ववत्कटिः ।
तत्कटयर्धसमुच्छ्रायं प्रविभज्याष्टभागतः ॥११११॥
तत्त्र्यंशैर्वर्तयेत्प्राग्वद्रथकानेकभूमिकान् ।
त्र्यंशकैश्चन्द्रशालां द्व्यंशतो मध्यतः पुरम् ॥१११२॥
तत्रस्थं जीवरूपं च घटयेत्सुन्दरं बुधः ।
पार्श्वयोश्चन्द्रशालायास्त्रिकण्ठं[6] द्व्यंशतो भवेत् ॥१११३॥
पृष्ठतश्चन्द्रशालाया भेर्यकेन तु वर्तुला ।
मध्यार्धे[7] चन्द्रशालायास्त्वंशाश्छिन्नरकं मतम् ॥१११४॥

---

१ कपाट, घ. पा. । २ कन्यार्धे, ख. पा. । ३ ञ्जलै, घ. पा. ।
४ स्वात्तथैव, मू. पा. । ५ पृथ्वास्रा, ख. पा. । ६ कण्ठ, मू. पा ।
७ मध्योर्ध्वे, घ. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एकेन शिखरं चोर्ध्वे तिलकाकारकं च तत् ।
एवं तत्पार्श्वतः कार्याश्चार्धेन्दुशालिकादयः ॥११५॥
वास्तुभूषणमश्मोत्थमुक्तमन्यानि च ब्रुवे ॥११६॥

इति लक्षणसमुच्चये तलच्छन्दवास्तुभूषणाख्य सामान्यपञ्चरथकप्रासादवर्तना नाम[1] षड्विंशो विधिः ।

---

१ नामेति पाठः लिखितपुस्तकेषु नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ सप्तविंशः

अथान्यथा सुरावासाञ्ज्येष्ठादींस्त्रीन् यथाक्रमम् ।
रथकैर्नवसप्तेषुसङ्ख्यैरर्कमताद् ब्रुवे ॥१॥
मञ्जर्यां मूलविस्तारैर्भवेन्नवतिभागिके ।
रन्ध्रादि वसुसप्तांशैर्मध्यार्धरथको ग्रहैः ॥२॥
सपादैकैकभागेन जलमार्गो विशेत्समम् ।
रथकाः सार्धचत्वारश्चत्वारश्च छलागमाः ॥३॥
नव त्र्यंशो[1]च्छ्र्यात्तस्या मञ्जर्यां मनुभि[2]र्मही ।
ततश्चैकैकसन्त्यागात् षडण्डं नव[3]भूमिकाः ॥४॥
वेदिकां बाह्यतः कृत्वा चन्द्रशालादि भूषिताः ।
विद्याधरामरैर्युक्तं स्यादेवं ज्येष्ठखद्रुमः ॥५॥
विस्तारे षष्टिभागाढचे मुनिभिः कोणबन्धनम् ।
उपाख्यः साङ्घ्रिबाणेन मुनिभि[4]श्चाणुकं भवेत् ॥६॥
मुनिभीरथकार्धं स्यात् सपादांशैः क्रमाद्विशेत् ।
जलान्तरं त्रिभिरेवं जलार्धं त्वेकमेव[5] तु ॥७॥
रथाः सप्त भुवः सप्त सप्त त्र्यंशो[6]च्छ्र्ये कृते ।
कामांशैः प्रथमाभूमिरेकैकह्रासयोगतः ॥८॥

---

१ नवत्र्यंशो, ख. पा. । २ मणुभि, ख. पा. । ३ न्नन्नव, ग. घ. पा. ।
४ सप्तभिः, घ. पा. । ५ त्वेवमेव, ख. पा. । ६ त्र्यंशो, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आसप्तभागतः कार्या मह्यः[७] सप्त सुशोभनाः ।
चन्द्रशालादि पत्राढ्या पूर्ववद्वेदिका बहिः ।९।
एकोनदशमांशास्तु कृत्वा विस्तरतो बुधः ।
भूतांशेन तु कोणः स्याद्वेदेनोपरथस्तथा ।१०।
मध्ये चाणु[८]रथो बाणैः पादोनांशांशकैर्बहिः ।
एवं शेषार्धकं कार्यं पञ्चभूरथकान्वितम् ।११।
शतार्धांशोच्छ्रयं कृत्वा रविभिः प्राक्तनी[९] मही ।
रूपनाशात्क्रमादन्या वस्वन्ताः पञ्चभूमयः ।१२।
वेदास्त्रवृत्तयोर्मध्ये तत्क्षेत्रं युगभागिकम् ।
कृत्वैकेनतु संवेशमाद्यः कोणरथो भवेत् ।१३।
मध्यार्धरथको द्व्यंशः प्रवेशात्प्रतिषिध्यति ।
पञ्चभो रथकैर्धाम तथान्यद्भूत भागतः[१] ।१४।
भवेत्सप्तरथान्यस्यस्तु[२] तथैव रसभागिकैः ।
एकैकेन प्रवेशस्तु द्वाभ्यां मध्यर्धगो रथः ।१५।
एवं नवरथो ज्येष्ठः प्रासादः शङ्करोदितः ।
विस्तरो वेद्यधो यः स्यात्तथा मञ्जरिकोच्छ्रितिः ।१६।
एतौ तिथ्यंशतो भक्तौ ज्येष्ठा मध्या हरादितः[३] ।
अधमो नवभागैः स्यात्स्थूलामध्यकृशास्त्रिधा ।१७।

७ सप्त, ग. पा. । ८ चारु, ग. पा. । चाथ, घ. पा. । ९ प्रोक्षणी, ख. पा. । १ गशः घ. पा. । २ ढचस्तु, मू. घ. पा. । ३ रांशतः, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विस्तारार्धोन्नता जङ्घा मध्यमे पादवर्जिता ।
तत्तुल्या कन्यसे धाम्नि शिखरं द्विगुणं त्रिषु ॥१८॥
अर्कपुष्पा यवाकारा तथा दीपशिखोपमा ।
सार्धद्विगुणपादोना त्रिगुणा मञ्जरी त्रिधा ॥१९॥
जङ्घाविस्तरसार्धत्रिसूत्रकैर्भ्रमणाद्भ (भ) वेत् ।
जङ्घार्धार्धस्थिते[1] सूत्रे वृत्तं कङ्कटनाच्छुभम् ॥२०॥
हीनाः स्युर्ळक्षणैर्हीनास्त्रिरथास्त्रिवराः क्वचित् ।
तेषां कोणद्वयं बाणैरेकैकेन जलच्युतिः ॥२१॥
सा विस्तारसमभ्रभ्रा धामभिः परिमण्डितम् ।
मध्यरथो(ऽ)हिभागेन कार्यो विंशतिभागिकः ॥२२॥
त्रिंशद्भागसमुच्छ्राये रुद्रांशैः प्रथमा मही ।
अन्या दिग्ग्रहभागैः स्याद्भूमिका पूर्ववद्वरा ॥२३॥
प्रासादो लिङ्गतः स्वांशो ब्रह्माद्यास्तेऽत्र च त्रयः ।
चतुरष्टास्रवृत्ताश्च तद्भेदाश्चापरे त्रयः ॥२४॥
वेदास्रदीर्घकाच्चास्रादष्टास्रा[2]त्षोडशास्रकः ।
वृत्तावृत्तायतः[3] षट्स्युस्तन्नामानि वदाम्यतः[4] ॥२५॥
विराजाह्वो[5] युगास्रश्च दीर्घः स एव पुष्पकः ।
अष्टास्रः स्यात्त्रिपिष्टाख्यः[6] षोडशास्रो हिमांशुकः ॥२६॥

१ सार्धस्तते, ग. पा. । २ ष्टास्रोः, घ. पा. । ३ द्वृत्तादयः, ख. ङ. पा. ।
४ म्यहम्, ख. ङ. पा. । ५ जाङ्को, मू. अ. ङ. पा. । ६ विष्टाख्यः, ख. ङ. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वृत्तोऽर्कः सतु[1] दीर्घः स्यान्मणिकाख्यश्च पश्चिमे ।
एतेभ्योऽष्टादशान्ये स्युरुत्तमाद्यास्तु[2] वच्मि तान् ।२७।
कालिङ्गा नागरा लाटा वराटा द्राविडास्तथा ।
गौडा इति च षोढैते प्रासादाश्च सरेखकाः ।२८।
लतिनः कुट्टिनश्चैव शेखरी[3] चक्रिणस्तथा ।
गान्धारो भौमजश्चापि प्रासादाः षट् स्मृतास्त्विमे ।२९।
धामना बलभी स्त्री च स्थितिकृच्च नपुंसकम् ।
अव्यक्तव्यक्तमिश्राणां लिङ्गाणां स्यात्क्रमाद्गृहम् ।३०।
ज्येष्ठं सार्ध[4]द्वयोच्छ्रायं मध्यमं चाङ्घ्रिवर्धितम् ।
त्रिगुणां चाधमं चैतत्[5] सपादं सवितानिकम्[6] ।३१।
षण्ढं च द्विगुणोच्छ्रायं बाणशास्त्रे प्रकीर्तितम् ।
उत्तमादिकरैश्च स्यादेकैकस्य त्रिधा गतिः ।३२।
हैमं रौप्यं महार्चा च लिङ्गं गान्धारगं शुभम् ।
हीनप्रव्यात्मकं नेष्टं क्रूरं मानाधिके स्थितम् ।३३।
तस्मान्मानाङ्घ्रिच्छन्दास्यं नाथारथकभूमिका ।
वृत्तशृङ्गेन्दुशालाख्यं लक्षणं दशधोच्यते ।३४।
शतार्धात्पञ्चहान्या स्युर्दशहस्तात्ततो[7] नव ।
गान्धारशुद्धधामानि लिङ्गमेतत्प्रमाणतः ।३५।

---

१ सप्त, मू. पा. । स्यतु, ख. पा. । २ द्यांश्च, घ. पा. । ३ खेचरी, ख. पा. ।
४ ष्ठाशार्ध, घ. पा. । ५ चैव, घ. पा. । ६ मानिकम्, घ. पा. ।
७ हस्तोन्नता, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

षट्त्रिंशांश[1]श्चतुस्त्यागाच्चतुर्हस्तावधिक्रमात् ।
एते नवति[2]वन्धाराः प्रासादा लिङ्गमानतः ।३६।
मेरुमन्दरकैलासविमानो भद्रको[3] भवेत् ।
श्रीवत्सोकप[4]नन्दाख्यास्त्वेते वराजजा नव ।३७।
वलभी वज्रपद्मश्च वलयाङ्को हरिस्तथा ।
वृषेभहंसताक्ष्यान्ताः क्रमात्स्युर्नवभेदतः[5] ।३८।
वलभीच्छन्दकं धाम ज्येष्ठं पुष्पकसम्भवम् ।
वज्रस्त्रिपिष्टपश्चन्द्रात्पद्म ऽ र्का[6]द्वलयो हरिः ।३९।
मणिका[7] वृषभो नागो हंसताक्ष्यौं नवैव तु ।
अष्टादश प्रधानाच्च प्रासादास्तूभयात्मकाः ।४०।
एतदंशोद्भवाश्चान्ये वक्ष्यन्ते भेदतः क्रमात् ।
माल्यावान्मलयश्चैव सुपार्श्वो मेरुसम्भवाः ।४१।
मेरुमन्दरभिन्नः स्याद्धिमवांश्चारुमूर्तिकः ।
विमानमन्दराभ्यां[8] च भिन्नः श्रीपर्वतो भवेत् ।४२।
समुद्गकः[9] समाख्यातः केलासो मन्दरा[10]न्वितः ।
लता घण्टा[11]विमानौ च विमा[12]नाद्भवतः सदा ।४३।

---

१ गत, घ. पा. । २ नव नि, मू. पा. । ३ रुद्रको, ख. ङ. पा. ।
४ स्त्रोवत्सो रूप, मू. पा. । ५ भवेदतः, ख. पा. । ६ पद्माकौं, घ. पा. ।
७ मणिकाद्, मू. पा. । ८ ण्डलांभ्यां, ग. पा. । ९ मुञ्जकः, ख. ग. पा. ।
१० मण्डला, ग. पा. । १२ लतायाश्च, मू. पा. । १३ विद्या, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भद्राद्भवेन्महाभद्रो नलिनः सर्वभद्रकः[१] ।
श्रीवत्साद्वर्धमानाख्यो माला श्रीवत्ससंज्ञकः ।४४।
नन्द्विर्द्धिश्च खाधारस्तृतीयः परिकीर्तितः ।
शालागृहं विशाळं च ब्रह्ममन्दिरमन्दिरे[२] ।४५।
भुवजं शिखिका[३]वेशमप्रभवो वलभीभवाः ।
अर्धगृहं कुटीराख्यं स्थितिकृच्च गृहाधिपात् ।४६।
श्रीकण्ठः स्वस्तिकः खड्गः कुलिशः स्वस्तिको गदा ।
चक्रं स्वस्तिकसंज्ञाच्च विजयः सप्त[४] वज्रजाः ।४७।
पद्मान्महारविन्दं स्यात्कुमुदोत्पलकौ त्रयः ।
दुन्दुभी मुकुली चक्रमुष्णीषी शङ्खसंज्ञकः ।४८।
द्रुमवृक्षोघटश्चेति सप्तैते वलयानुजाः ।
ऋक्षको भूषणश्चैव भूधरः श्रीजयस्तथा ।४९।
पृथ्वीधरो वृषोत्थाच्च चतुषष्टिप्रभेदतः ।
प्रासादा बाणशास्त्रोक्तास्त्वेतद्भेदोऽतिविस्तरः ।५०।
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि चतुः शतयुतानि च ।
उक्तानि भेदभिन्नानि धाम्नां वै पारमेश्वरे ।५१।
चतुर्वक्त्रस्य लिङ्गस्य चतुरस्रश्चतुर्मुखः ।
प्रासादो ब्रह्मणोऽप्युक्तो नत्वन्येषां कदाचन ।५२।
सर्वेषां विबुधानां च लिङ्गस्य[५] त्रिमुखस्य च ।
एकद्वारो युगास्रश्च प्रासादः परिकीर्तितः ।५३।

१ ता मुखः, मू. पा. । २ मण्डले, ख. पा. । ३ शिवका, मू. पा. ।
४ मत्त, ख. ङ. घ. पा. । ५ विधस्य, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एकवक्त्रस्य लिङ्गस्य प्रतिमा या भवस्य च ।
वृत्तो महेश्वरस्योक्तः प्रासादो ऽयं न कस्यचित् ॥५४॥
चतुर्मुखस्य लिङ्गस्य चतुर्द्वारस्तथा परः ।
प्रासादो वर्तुलः प्रोक्तः ईश्वरस्य न कस्यचित् ॥५५॥
एकवक्त्रस्तथाष्टास्रो विष्णोश्चैव भवस्य च ।
चतुर्द्वारः पुनरयं भवस्य ब्रह्मणस्तथा ॥५६॥
चतुरस्रायता ये च तथा वृत्तायताः परे ।
एकद्वाराः स्मृताः सर्वे प्रसादा लक्षणान्विताः ॥५७॥
मुक्ता लिङ्गं महेशस्य तथा च कमलासनम् (?) ।
सर्वासां प्रतिमानां तु प्रासादाः समुदाहृताः ॥५८॥
उच्यन्तो पदसंस्थाश्च श्रेष्ठाष्टादश वामगाः[1] ।
करसङ्ख्यां द्विधा भरङ्का मेर्वादीनां च कारयेत् (?) ॥५९॥
हरांशैश्च बहिर्भित्तिर्दशाङ्गै[2]रन्ध्रकारिकाम् ।
रुद्रांशैश्च क्रौडर्भित्ति ग्रहाँशैः सुशिरं तथा ॥६०॥
नवभागैश्च पीठार्धं शेषांशाश्चैवमेव हि ।
इत्थं मेरुः शतांशः स्यान्मन्दरा[3]दिश्च कथ्यते ॥६१॥
बाह्यपीठं[4]तमोभित्तिर्गर्भपीठार्धमेव च ।
भागैकैकं क्रमात्त्यक्त्वा एवमानन्दनाद्भवेत् ॥६२॥
अथाहिभाजिते क्षेत्रे शफयुग्मनखांशकैः[5] ।
युगैर्भित्तिश्चरवंकुडयं[6] गर्भपीठं तपेन तु ॥६३॥

---

१ वामगा, ख. पा. । २ दशांशै, ख. ग. पा. । ३ मण्डला, ग. पा. ।
४ वाह्यकुम्भं, ख. घ. पा. । ५ रमकै., ख.घ.पा. । ६ संकुडच, ङ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुडचमन्धारिकाभित्तिर्भ्रमः पीठं भवेत्क्रमात् ।
द्वात्रिंशज्जिनभूपाष्टचन्द्रांशैश्च नवांशके ।६४।
चतुःषष्टिपदे क्षेत्रे मध्ये पीठं युगांशकैः ।
सुशिरश्चार्कभागैश्च विंशदृक्षैश्च भित्तयः ।६५।
दन्तजिनविकारांशाद्बाह्यच्छन्दोद्गमः[1] क्रमात् ।
परिलो घटनात्तत्र न कार्या कुडच पीडना ।६६।
सार्क[2]शतांशकं क्षेत्रं कृत्वा तिर्यग्गुणांशकम् ।
कर्णसूत्राणि कोणेषु कोणाद्रामांशकं[3] हरेत् ।६७।
भूतांशैः पिण्डिका कार्या ग्रहभूताग्निलोपनात् ।
रन्ध्राद्धि रामभागैः स्याद्रथंकाणां व्यवस्थितिः ।६८।
मध्ये कामर्तुभागैश्च निर्गमस्तस्य तत्र च ।
परितश्च चतुर्दिक्षु कर्माद्या रथका नव ।६९।
सार्धद्विगुण आपा[4]दादुच्छ्रयस्तस्य तु क्वचित् ।
नितम्बस्कन्धयोर्मध्ये द्विशताभ्यां विभज्य च ।७०।
कार्याद्याभूर्नखांशैश्च त्यजेच्चैकैकमन्यतः ।
चन्द्रशालान्विताध्येवं यावत्षोडशभूमयः ।७१।
क्वचिद्विषमभूरुक्ता[5] रथका विषमा यथा ।
चतुः शृङ्गान्विता[6] नासाश्चतस्रः शिखरार्धगाः ।७२।
वेदिकाभूः कटिः कण्ठः कपोलामलसारकः ।
पूर्ववत्सशळं मेरोर्वेदास्यशतशृङ्गिणः ।७३।

---

१ भ्रमः, ख. पा. । २ अर्क, ख. पा. । ३ माधकं, घ. पा. ।
४ स्त्वापा, ख. पा. । ५ रूक्षा, मू. पा. । ६ ङ्किता, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

याम्येन्द्रेन्दुशुकाङ्घ्रेषु१ हेरम्बादित्यमङ्गलाः ।
तद्द्वारमानतोऽन्यस्य लिङ्गं नवकरं तथा ।७४।
शुकनासाग्रतश्चोर्ध्वं सिंहः स्याद्विकृता२ननः ।
प्राग्ग्रीवनिर्गमार्धेन दैर्घ्यं सिंहस्य कीर्तितम् ।७५।
तत्त्रिभागोच्छ्रितं तस्य तत्तुल्यं विस्तरं स्मृतम् ।
विस्तरोच्छ्रायमानेन कर्तव्यो मस्तकोच्छ्रयः ।७६।
तत्त्रिभागोच्छ्रिता३ ग्रीवा शुकनासार्ध४मध्यतः ।
प्राग्ग्रीवनिर्गमेनैव नासाग्रं तस्य निर्गतम्५ ।७७।
सिंहः पिपीलिकामध्यस्त्वपाङ्गकृतपुच्छकः ।
बृहत्कटिर्महोरस्कः कर्तव्यः केसरान्वितः६ ।७८।
लेलिहानोर्ध्वकण्ठस्तु स्वपीठोपरि संस्थितः ।
ग्रीवाधारा भवेद्वेदी प्रासादार्धप्रविस्तरात् ।७९।
वेदिकोपरि कर्णेषु सिंहाः स्युर्विकृताननाः ।
स्वमानविस्तारायामा मस्तकन्यस्तपुच्छका ।८०।
वेदीव्याम७त्रिभागेन दैर्घ्यं तेषां प्रकीर्तितम् ।
सिंहाः स्वलक्षणोपेताः कर्तव्याः केसरान्विताः ।८१।
वेद्युपरि तथा दिक्षु चत्वारो नररूपिणः ।
लम्बनेन समायुक्ताश्चन्द्रशालासमासकाः ।८२।

---

१ ग्रष, ख. पा. । २ विवृता, ख. पा. । ३ स्थिता, घ. पा. ।
४ सोर्ध्व, घ. पा. । ५ निर्गमः, मू. पा. । ६ अत्र केशरान्वितः
इति लिखितपुस्तकेषु तालव्यः पाठः तस्य के शीर्यते, इति विग्रहे साधुः ।
७ व्यास, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दिग्वेदैरटसरोगात्रिविद्याभृद्ग्रह१किन्नरः ।
मातृभिर्गणविद्येशैर्भुषयेन्नवभूमिकाः ।८३।
गर्भाश्मिमञ्जरीजं यत्तेन पातभयं भवेत् ।
तस्मात्कुर्यादपां मार्गे द्वे द्वे रन्ध्रे महीक्रमात् ।८४।
मेरुः ।
कृत्वा चतुरशीत्यंशं कोणात्सार्धद्वयं त्यजेत् ।
रामांशैस्तत्र पिण्डी स्यादृतुवेदयमांशकैः ।८५।
प्रवेशनिर्गमौ तत्र मध्ये भूपेन्द्रभानुभिः ।
निष्क्रान्तिर्दिशदिश्येव २वैव रथका मताः ।८६।
कटिवेद्यन्तरस्थाने द्व्येकषष्टियुतं शतम् ।
कृत्वाष्टादशभिर्भूः स्यादन्यैकैकं विना क्रमात् ।८७।
भुवश्चतुर्दशैवं स्युः पुष्करापाश्रयान्विताः ।
चतुर्द्वारं चतुर्नासं विचित्रकुहरैर्युतम् ।८८।
प्रागुक्तवेदिकाकण्ठमस्तकैःसंयुतं शुभम् ।
दशोनशतशृङ्गं च विदध्यान्मन्दरं सुधीः ।८९।
मन्दरः ।
षट्त्रिंशदंशके क्षेत्रे चतुरंशास्तु२ कोणतः ।
गुणं रूपं तदग्रे च३तिर्यग्वह्नि विनाशयेत् ।९०।
वेदेनोपरथं स्थाप्यं गुणचन्द्रानलांशकम् ।
तद्वल्लुप्त्वा४ऽन्तरे मध्यार्धरथं स्थापयेज्जलैः ।९१।

१ भूगृह, ख. पा. । २ स्त्रंशांश, ख. ङ. पा. । ३ भूः, ख. ङ. पा. ।
४ ललब्ध्वा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कोणादारभ्य शेषार्धमेवमेवं तु वर्तयेत् ।
शिखरं द्व्युच्छ्रयं सार्धं कृत्वा कटच्यूर्ध्वं[1]मादिवत् ।९२।
कृत्वा सा[2]ङ्घ्रिशतं सैकं प्रथमाभूर्नृपांशतः ।
शेषैकैकपरित्यागादर्कभूमीसमुच्छ्रयम् ।९३।
चतुर्नासिकवक्त्रं च चन्द्रशालामरान्विताः[3] ।
अशीतिशृङ्गसयुक्तं कैलासं घटयेद्वरम् ।९४।

कैलासः ।

मनु[4]द्विधाकृते क्षेत्रे रुद्रहृद्विशदाश्रुतिः ।
त्रिक्षयाद्धामतः कोणस्तयोस्तम्भस्तनुक्षयात् ।९५।
उपरथं जलांशेन रथं त्र्यंशेन मध्यतः ।
इत्थमेवापरार्धं स्याच्चतु[5]र्दिक्षु समन्ततः ।९६।
शृङ्गस्तम्भानुगैर्मध्ये शिखरैः सेन्दुसालकैः ।
सकपाटार्गळैर्वेदघटैर्नाग[6]गवाक्षकैः ।९७।
कृत्वा पञ्चनवत्यंशं[7] प्राग्भूः कटच्यूर्ध्वमिन्द्रतः ।
तदूर्ध्वैकैकसंह्रासात्कर्तव्या भूमयो दश ।९८।
भूमं धामा रथाः पञ्च वलभीलाञ्छितौ रथौ ।
कुहराणि सुरैर्मध्ये रथके स्युर्विमानकौ ।९९।
अर्धो घटकपाटैस्तु परस्परसमोक्षकैः ।
द्वारैकाष्ट[8]समाद्येशः(?) सप्ततिर्भिर्विषाणकैः ।१००।

१ कटचर्ध, मू. पा. । २ कृत्वांशा, घ. पा. । ३ परान्वितम्, मू. ङ. पा. ।
४ मन्त्र, ख. पा. । ५ च चतु, मू. पा. । ६ घटनाङ्ग, मू. पा. ।
७ त्यूर्ध्वं मू. अ. पा. । ८ काङ्घ्रि, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विमानम्

शङ्कद्विगुणिते क्षेत्रे षड्भिस्तन्मध्यतो रथः ।
भागैकैकेन संवेशात्त्र्यंशैश्चोपरधौ मतौ ।१०१।
द्वाभ्यामनुरथः कार्यः कोणबन्धो गुणात्मकैः[1] ।
सान्धारश्चतुरास्यश्च वेदाङ्घ्रो भ्रमणान्वितः ।१०२।
सकूटशृङ्ग सप्तार्चिश्चन्द्रशालान्वितै रथैः ।
विद्याधाराकुळै रम्यैर्भद्रः स्यात् षष्टिशृङ्गवान् ।१०३।

भद्रः ।

भूमौ भूमौ कुटी द्वौ द्वौ तत्र काष्ठाधिपा दश ।
भद्रभागैर्महाभद्रः प्रोक्तः सोपानशोभितः ।१०४।

महाभद्रः

भद्रवत्तल[2]च्छन्देन समोऽधस्ताद्विवर्तितः ।
उपरिष्टाद्विमानांशः[3] क्रमतो मेरुमन्दरौ ।१०५।
कैलासो नन्दनोयुक्तः श्रीवत्सो भद्रसंज्ञकः ।
सर्वात्मा शिखरैः कार्यः सर्वतोभद्रको यतः ।१०६।
सप्तभूरथकैयुक्तो वेदाङ्घ्र्यास्यैर्भ्रमान्वितः ।
सपुष्करश्चतुर्दिक्षु चारु चतुष्किकान्वितः ।
चतुर्घटसमोपेतः सोपानवलभीयुतः[4] ।१०७

सर्वतोभद्रः ।

---

१ णांशकैः, ख. पा. । २ वर्तुल, मू. अ.ख.ङ. पा. । ३ नात्म, मू. अ.ङ.पा. ।
४ मुखः, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

षट्त्रिंशदंशके क्षेत्रे त्रित्यागा[1]त्कोणवर्तनम्[2] ।
तद्वत्पिण्ह्यम्बु[3]नोपाख्यः शरेणानुरथः सदा ।१०८।
मध्यार्धेऽग्निभिरन्यत्र त्वेवं सप्तरथोऽधिकः[4] ।
कूटान्वितेन्दुशाला स्याद दिग्द्वाराङ्घ्र्यास्यको रुचः ।१०९।

रुचकः ।

दशांशेतु[5] कृते क्षेत्रे मध्ये च रथकस्त्रिभिः ।
सार्धेनानुरथौ कार्यौ कोणश्चैव द्विभागतः[6] ।१०९।
रथाः पञ्चभुवश्चैकाङ्घ्र्या चतुः शिखराणि च ।
रथो धामाङ्कितो भूश्च कुहरीमध्यगो रथः[7] ।१११।
कुहरेषु नरा नार्य सिंहव्याघ्रेभपक्षिणः ।
मृगादयः सहेन्त्येवं श्रीवत्सः स्याद्धरेः प्रियः ।११२।

श्रीवत्सः ।

चतुरस्रश्च सान्धारो भद्र[9]गतिस्त्रिभूमिकः ।
सिंहस्कन्धोऽमलासारैर्युक्तः कार्यो गृहाधिपः ।११३।

गृहराजः ।

इन्द्रां[10]शके कृते धाम्नि कोणाः स्याज्जलहानितः ।
द्वाभ्यां चानुरथौ कार्यौ वेदांशैर्मध्यमो रथः[11] ।११४।

---

१ त्रिनृत्या, ख. ङ. पा. । त्रिभागा, ग. पा. । २ वर्तुलम्, मू. अ. ग. ङ. पा.।
३ पिण्डाम्बु, मू. अ. ङ. पा.। ४ चिकः, ख. पा. विकः,घ. पा. धिकः, ङ. पा.।
५ ऽनु, मू. पा । ६ रथो कोणं कोणं चैव विभागतः, घ. पा. । ७ रवेः, घ. पा.।
८ सदे, ख. पा. । ९ रुद्र, ख.प. । १० निद्रं, ख.पा. । ११ गो रवेः, घ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एकाङ्घ्रिः सप्तभूमिश्च पञ्चरेखेन्दुशालिकः१ ।
नानासुराकुलो रम्नो२ नन्दनः सुरनन्दनः ॥११५॥
नन्दनः ।

इति लक्षणसमुच्चये सान्धारनवप्रासादवर्तना नाम३ ।
सप्तविंशो विधिः ।

---

१ रथेन्दुशालिकम्, घ. पा. । २ वर्म्यो, मू. अ. ङ. पा. । ३ नामेति पाठः लिखितपुस्तकेषु नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथाष्टाविंशः

वेदांशे साङ्घ्रि[1]दीर्घे च नखांशैः शेषगर्भिणि ।
पार्श्वयोः पञ्चभिर्भित्तिः पृष्ठेऽग्रे स्याच्च सर्वतः[2] ।१।
दशभागी[3]कृते क्षेत्रे मध्ये चार्ध[4]रथो मतः ।
उपाख्योऽनुरथः कोणश्चतुरर्धांशतः[5] क्रमात् ।२।
तनुपक्षाग्निसंवेशाच्छेष एवं पुरोऽपरे[6] ।
पार्श्वार्धे रुद्रभागे स्यान्मध्यात्त्र्यंशै[7]र्युगैर्जलैः ।३।
रथातिरथ[8]कोणानि त्वेकैकेनोदकान्तरम् ।
वलभीचन्द्रशालास्या चतु[9]र्नासास्यसंयुता ।४।
ग्रहोच्छ्रिता[10] गुणैर्जङ्घा त्र्यंशस्थाः सप्तभूमयः ।
भेरीन्दुशालिका द्वाभ्यां मेरुणा[11] शिखरोन्नतिः ।५।
दैर्घ्यं कृत्वा विकारांशं विस्तारे रवि[12]भागिकम् ।
कङ्कटांशं तु सङ्कोच्य शिखरं दक्षभागतः ।६।

---

१ स्त्रश्राङ्घ्रि, ख. घ. पा. । २ सार्धतः, ख. पा. । ३ मांशी, ख. घ. पा. । ४ चोर्ध्वं, घ. पा. । ५ र्धांशततः, ख. ङ. पा. । ६ पुरे पुरे, घ. पा. । ७ ग्रंशै, ख. पा. । ८ नुरथ, घ. पा. । ९ वद्या चतु, घ. पा. । १० त्थिता, घ. पा. । ११ मेकेन, घ. पा. । १२ चत्रि, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऊर्ध्वसूत्रप्रसंपातात्स्त्रीधामा श्रीपुटोपमा ।
मेर्वाद्याभाः क्वचित्कार्याः षट्सिंहाः कुम्भमस्तका ।७।
वेदास्रादष्टधा भक्त्या[1] दद्यादाकृष्य षोडश ।
द्विषट्कपार्श्वयोर्योज्यं द्वौ द्वौ प्राणार्थमग्रतः ।८।
गर्भमर्कैर्मयः प्राह तथान्ये जिननाशनात् ।
वेदार्थैः[2]र्नासिका कल्प्या वेदास्या[3]घ्राचलस्यके[4] ।९।

वलभी ।

बाह्ये चाष्टास्रके वज्र[5]स्त्वेकाङ्घ्र्यास्येषु भूमिकः ।
गर्भवृत्तोऽर्थवेदास्रो अष्टांशो वा सुराधिपे ।१०।

वज्रः ।

दशनास्रो[6] भवेत्पद्मं षोडशास्र क्वचिन्मते ।
वृत्तो वाब्जेन संयुक्तः षोडशार्ध[7]दलेन च ।११।
तद्वत्सन्धिदलोपेतो गर्भवृत्तः सुशोभनः ।
एकद्वारैकनासश्च पद्मनामा सुरालयः ।१२।

पद्मम् ।

वेदास्रकोणसूत्रार्धादष्टमांशोन्नतो भ्रमात् ।
वृत्तः सन् वलयाह्वः स्यात्परितो वलयान्वितः ।१३।

---

१ भक्त्वा, इति पाठः साधुः । २ गर्भार्कै, घ. पा. । ३ दास्या, घ. पा. । ४ वलभ्य च, ख. पा. । ५ वक्त्र, मू. घ. पा. । ६ नास्यो, घ. पा. । ७ शोर्ध्वं, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वलयान्तरपत्राणि कङ्कटानां तु गर्भवत् ।
वेदीगलामलासारं[1] पूर्ववन्नासिकां विना ।१४।

वलयः ।

युगास्रे घ्रासमे क्षेत्रे न्यासाद्धृ[2]त्तास्य बाह्यतः ।
मध्ये वृत्तोन्नतोऽग्रास्यं[3] सिंहैरष्टभिरन्वितः ।१५।
कर्ण[4]कोणे युगाङ्घ्र्यास्यैः[5] करिकुम्भविदारिभिः ।
प्रासादः सिंहसंज्ञोऽयं नरसिंहामरप्रियः[6] ।१६।

सिंहः ।

साङ्घ्रि[7]वृत्तायते क्षेत्रे जङ्घा स्तम्भान्वितो भवेत् ।
नासागर्भश्च वेदास्रौ पञ्चभूम्युच्छ्रयो वृषः ।१७।
वेदास्रात्कोणमृत्राच्च करोऽध्वंशे मतो भ्रमात् ।
पृष्ठे वृत्तोऽर्धकोणास्र[8] गर्भवत्तुङ्गनासिकः ।१८।

गजः ।

षोडशाङ्घ्रौ कृते क्षेत्रे वृत्तगर्भे शुकाघ्रया[9] ।
जङ्घया च विमानस्य कट्या भद्राह्वयस्य च ।१९।
श्रीवत्सस्य च मञ्चर्या हंसो भवती लाञ्छितः ।
तत्तुल्यकटिधामभ्यां पार्श्वयोः सततोर्ध्वयोः[10] ।२०।

---

१ साधं, मू. घ. ङ. पा. । २ साधं घ. पा. । ३ तोग्रांघ्र, घ. पा. । ४ स्कन्ध, ख. घ पा. । ५ स्थैः घ पा. । ६ होऽमरप्रियः, घ. पा. । ७ स्वाङ्घ्र, मू. ग. ङ. पा. । ८ द्विकोणाग्रो, ख. घ. पा. । ९ घ्रयोः, ख. ङ. पा. । १० ततद्वयोः, ख. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ब्रह्माणं स्थापयेद् द्व्यंशे द्व्यंश[1]योर्हरिशङ्करौ ।
कर्तुरिच्छा वशादन्यो न्यस्तव्यो वा शुभप्रदः ।२१।
हंसः ।
युगास्त्रेष्वष्ट[3]पादास्रे नसापक्षौ च[4] गर्भवत् ।
जङ्घा स्तम्भवती कार्या तुङ्गाघ्रा[5]पक्षसंयुता ।२२।
गर्भः षडस्रकस्तार्क्ष्यः सकुटाः[6] पञ्चाभूमयः ।
ससर्यं कटिकण्ठास्यं विष्टिष्टे[7]त्विष्टकामये ।२३।
भ्रमणा कण्ठपाशाख्ये[8] चतुष्के कोणधामभिः ।
दिक्षु सर्वे वलभ्याद्याः सोपानजगतीयुताः ।२४।
तार्क्ष्यः ।
विस्तारद्विगुणोच्छ्रायो जङ्घैकांशे नपुंसकम् ।
ऊर्ध्वे चार्धेन हंसः स्याद्गर्भतुल्या तु वेदिका ।२५।
शिखरैर्दिक्षु संयुक्त गलकामलसारकम् ।
शेषार्धेन घटोपेतः[9] षण्ढस्य गृहकृत्यवत्[10] ।२६।
स्थितिकृता (त्) ।
नागयक्षासुरादिनां त्रियुग्मैककरा मताः ।
कक्षपुटोपमास्रे तु ग्रीवामस्तकभूषितः ।२७।

१ द्वंशेद्व्यन्त, ख. घ. पा. । २. कान्ता, घ. पा. । ३. पृष्ठ, ख. घ. पा. । ४. पञ्चैव, मू. पा. । ५. तुङ्गाग्रा, मू. अ. पा. । ६. शक्तयः, मू. पा. । ७. ष्णिवष्टे, घ. पा. । ८. मण्डपस्याख्य, ख. ङ. पा. । सस्याख्ये, घ. पा. । ९. घण्टान्तेन, ख. पा. । १०. कृत्यथ, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

इतरा हीनाहीनलक्षणः ।
मेर्वादि[1]गरुडान्तेषु नागरीवर्तनोदिता ।
नागरीसदृशी लाटी किन्तु सा दारुनिर्मिता ।२८।
अधिकैः कर्मभिर्जङ्घाचन्द्रशालाधरासु च ।
प्रमाणान्नागरीं कृत्वा[2] वाराटीं कीर्तिता बुधैः ।२९।
सपत्रवर्णिकास्तम्भपट्टिभृ[3]द्यत्र जङ्घिका ।
मेखलान्तरपत्राणि द्राविडी सा निगद्यते ।३०।
सपादत्रिगुणोच्छ्रायैर्विमानीकटिमेखलाः ।
प्रासादपादनिष्काशास्यपट्टवकुलीयुता[4] ।३१।
कालिन्दी गौडिकातुल्या पञ्चिका[5] पादचन्द्रिका ।
इत्युक्ता किञ्चिदुद्देशात्स्थूलरूपेण शास्त्रतः ।३२।
नागरीमध्यदेशे तु सौख्यदावर्तिनी मता ।
वाराटचाद्याः स्वदेशे[6] तु अन्येष्वन्या च दुःखदा ।३३।
मिश्रका बहुसङ्कीर्णा नैव कार्या शुभार्थिना ।
शुद्धा[7] एव तु कर्तव्याः प्रयत्नेन मतान्तरे ।३४।
ज्ञात्वा ज्ञात्वा विधास्यन्ति[8] कारुकाः सूक्ष्मकर्मभिः ।
प्रासादलक्षणं प्रोक्तं नासाद्वारमथोच्यते ।३५।

इति लक्षणसमुच्चये लिङ्गमानप्रासादलक्षणं नामाष्टाविंशो विधिः ।

---

१ सर्वादि, ख. ङ. पा. । २ धृत्वा, ग. पा. । ३ पङ्क्तिधृ, घ. पा. । ४ मता; मू. पा. । ५ मेञ्चिका, ख. घ. ङ. पा. । ६ वास्तुदेशे, ख. पा. । ७ शुभा, ख. पा. । ८ विधातव्याः, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथैकोनविंश:

वेदाङ्घ्रेकाङ्ध्य्[1]हीनाङ्घ्या प्रासादास्त्रिविधा मता: ।
गर्भानुगर्भसूत्रार्धा[2] नासाविस्तरचोदिता: ।१।
पञ्चधा निर्गमस्तस्या उत्त[3]मादिप्रभेदत: ।
युगर्तु वसुकाष्ठांशैर्गर्भस्यार्धेन मानत: ।२।
रथै:सप्तेषु वामाद्या[4] भूमिका विषमैर्युता: ।
तोयान्तरसमोपेता भागै: प्रासादवत्त्रिधा ।३।
शिखारार्धोच्छ्रया: कार्याश्चन्द्रशाला विभूषिता: ।
पत्राङ्कुरादि[5]शृङ्गाद्या भेरीचिंचछुरका[6]न्विता: ।४।
तच्चूडा तिलकोपेतास्तदूर्ध्वे हरिभूषिता: ।
संस्कृत्य स्थापनायेद्देवांश्चन्द्रगर्भे तु पूर्ववत ।५।
नवांशान्मध्यतोऽग्नि: स्याद्भूमाङ्करी गुणक्षयात् ।
अष्टादशांश[7]सन्त्यागतपरिधौ शुकनासिका ।६।
अर्थधामाग्रतो द्वारं मध्यत: समदिक्स्थितम् ।
सर्वकामप्रसिध्यर्थं पूर्वमेव तु कारयेत् ।७।

---

१ कार्य, घ. पा. । २ त्राद्या, घ. पा. । ३ दुत्त, मू. अ. ङ. पा. । ४ वामाज्या, मू. ङ. पा. । रामाद्या, ख. घ. पा. । ५ ङ्गुलादि, मू. पा. । ६ चिछवुका, घ. पा. । ७ दशासृ, मू. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पश्चिमं[1] सिद्धिमुक्त्यर्थं सौम्यं शान्त्यर्थपुष्टिदम् ।
क्रूरकर्मणि याम्ये च तथा कुर्याद्विदक्षु तत्[2] ।८।
एकद्वित्रिमुखं लिङ्गं प्रागेव द्वारमिष्यते ।
प्राग्भ्रामा[3]द्यादि सौम्यैस्तु स[4]व्यक्ताव्यक्तयोरपि ।९।
सुरादग्नान्द्रसर्वार्थे लिङ्गार्चाया[5]स्तु वारुणे ।
चामुण्डाभैरवे याम्य[6]द्वारं याम्येन्दुदिक्षु वा ।१०।
चण्डचश्च भद्रकाल्याश्च सौम्ये चैन्द्रेऽथ वारुणे ।
कुर्याद् द्वारं चतुर्दिक्षु ब्राह्मवेदास्यलिङ्गयोः ।११।
दिग्विदिक्संस्थिताः सर्वे पूर्वापराननाः शुभाः ।
दिग्वलभीन्दुयाम्यास्यात्कोणधामाच्च संमुखाः ।१२।
धाममानात्त्रिधा द्वारं जङ्घां विस्तरभागतः ।
तुर्यरसाहि[7]भागेन ज्येष्ठमध्याधमं क्रमात् ।१३।
रुद्रान्ताद्विष्णुपर्यन्तात्केशवान्ताच्च[8] तत्पृथु ।
एकद्वित्रिकरादीनां द्वारं स्याल्लिङ्गमानतः ।१४।
कन्यसं चोत्तमे धाम्नि मध्यमं मध्यमे सदा ।
उत्तमं कन्यसे द्वारं गर्भमानादथोच्यते ।१५।
त्रिचतुर्भूतभागेन ज्येष्ठमध्यमकन्यसम् ।
हीनादीनां भवेद् द्वारं गर्भकण्ठ[9]विभाजिते ।१६।

१ पार्श्वं शी, मू. ङ. पा. । २ च, ग. पा. । ३ ग्ग्रामा, मू. श्र. पा. । ४ म्यन्त त्व, घ. पा. । ५ न्ते लिङ्गार्च्चयो, घ. पा. । ६ भास्यं, ख. ग. पा. । ७ रसादि, मू. पा. । ८ वाधच्चि, मू. घ. पा. । ९ कर्ण, ख. घ. पा ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पिण्डिकाकोणविस्तारं क्षुद्रे धाम्नि क्वचिन्मतम् ।
उच्छ्रयो द्विगुणो द्वारादन्यथावास उच्यते ।१७।
अङ्गुळैः शतषष्टयाद्यैर्दशहानिक्रमेण तु ।
द्वाराणि दश सिद्धानि चत्वार्यग्राणि१ तेषु च ।१८।
त्रीण्यत्र२ मध्यमानि स्युस्त्रीण्येव कन्यसानि तु ।
उच्छ्रयार्धेन विस्तार उच्छ्रयो वा त्रिधाधिकः ।१९।
दिङ्नागाद्यङ्गुळैर्वापि द्वारं शुभकरं क्रमात् ।
उच्छ्रयार्धेन विस्तीर्णा शाखा विषमसङ्ख्यया ।२०।
तत्समो द्विगुणोऽष्टोनः प्रथमोदुम्बरस्य च ।
शाखापृथुत्वमङ्न्यूनं दळं बाहुकयोर्मतम् ।२१।
त्रीष्वद्विग्रहसङ्ख्याभिः शाखाभिर्द्वारमिष्टदम् ।
महार्चाधाम्नि केषाञ्चिद्रुद्रशाखान्वितं मतम् ।२२।
विस्तारं नखवत्कृत्वा बाहल्यं तिथिभाजितम् ।
दण्डशाखा रसांशेम तमाख्याश्रम३भागिका ।२३।
भूतभागेन रूपाख्या त्वन्ध४कारी तनुः स्थिता ।
मरीची युग्मतः कार्या मूलाख्या विषपेण तु ।२४।
दण्डद्विशतिमा५ द्वौ द्वौ सार्धमेवं६ च सायकैः ।
सर्वान्ध७कारिकावेशो मूलशाखासमो भवेत् ।२५।

---

१ भ्राणि, मू. अ. ग. पा. । २ ण्यभ्र, ख. पा. । ३ त्रय, घ. पा. ।
४ त्वनु, मू. अ. घ. ङ. पा. । ५ ति सा, ख. घ. ङ. पा. ।
६ मेके, ख. पा. । ७ नु, मू. ङ. पा. । सर्वत्रैवं पाठः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

त्रिशाखद्वारम् ।

त्रिशदंशस्य विस्तार[1]द्वृद्धिभागाद्दळं तयोः ।
विभज्य द्वारबाह्या च भूता स्याद्दण्डशाखिका ।२६।
पृथुत्वेनान्धकारीन्दोः प्रविष्टा[2]न्तरसांशतः ।
खल्व[3]शाखाश्चतुर्वेशा[4]त्सार्धाम्बुविस्तरेण तु ।२७।
पादोनविस्तरा कार्या चान्धकार्यान्तवेशनात् ।
द्विप्रवेशात्पृथुत्वेशो स्तम्भशाखाभवेदियम् ।२८।
षड्वेशा[5]दन्धकारी च पादोनांशप्रविस्तरात् ।
अंसाद्धौ[6]रूपशाखाद्याः[7] पृथुता विषषेण तु (?) ।२९।
पादोनांशेन विस्तारा ध्वान्ताख्यं[8] तु प्रवेशतः ।
सपादद्व्यंशविस्तारा मरीचीषुप्रवेशतः ।३०।
पत्रशाखासु[9]विस्तारा बाहल्येनार्कभागतः ।
शोभानुरूपतः कार्याः पट्टिकाद्यास्तु शिल्पिभिः ।३१।

पञ्चशाखाद्वारम् ।

अशीत्यर्धांशविस्तारा भवेद्दक्षं तथा दले ।
दण्डान्धकारिकानाम[10] शान्ताख्या रूपशाखिका ।३२।

---

१ प्रविस्तारो, ख. घ. पा. । २ प्रतिष्ठा, मू. पा. । ३ खलु, मू. पा. । ४ वेंदात्, मू. पा. । ५ खवंशा, मू. अ. ङ. पा. । ६ अंखसो, घ. पा. । ७ खायाः, घ. पा. । ८ क्रान्ताख्यं, मू. पा. । ९ खेषु, मू. पा. । १० नाग, घ. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्धारी पत्रशाखा स्याद् ध्वान्ताख्यास्तम्भशाखिका[1] ।
अन्धकारी तु रूपाख्या चान्धकारो मरीचिका ।३३।
नामाशा[2]मूलशाखान्तं क्रमाद्भागान्नधो मतः[3] ।
सार्धभूतांशसार्धैकयुगैकसार्धवारिभिः ।३४।
तया[4]म्बुभवसार्धद्वितनुपक्षैकतुर्यकैः[5] ।
बाणांशान्मूलशाखा च दण्डाद्दतुप्रवेशनम् ।३५।
गुणर्तुयुगबाणाख्यैः क्रमात्सप्तनवांशकैः ।
शाखाङ्गे[6] पट्टिका कार्या शोभार्थे च विचक्षणैः ।३६।

सप्तशाखाद्वारं ।

दलाग्न्यंशात्तु रुद्रांशात्पाशः[7] कार्यःशतार्धतः ।
दण्डानुकारिका नाम[8] ःध्वान्ताख्यास्तम्भशाखिका ।३७।
अन्धकारी मृणालाख्या त्वन्ध[9]कारी वरुथिका[10] ।
ध्वान्ताख्या पत्रशाखा च तथान्धकारिका पुनः ।३८।
स्तम्भान्धाख्या च रूपाह्वा[11] त्वन्धकारी मरीचिका ।
पत्रशाखा क्रमात्कार्या सार्धेषुसार्धचन्द्रवत् ।३९।
युगैकपञ्चरूपाणि वेदैकयुगसंज्ञकैः ।
तनुतुयंशशाङ्काख्यबाणैकजलसङ्ख्यया ।४०।

---

१ नामिका, घ. ङ. पा. । २ नासास्रां, ख. घ. पा. । ३ न्निबोधत, मू. पा. । ४ तपो, ख. पा. । ५ तुर्यैकपक्षकैः, ख. घ. पा. । ६ शाखांश, मू. पा. । ७. व्यासः, ख. घ. पा. । ८. नाग, ख. घ. पा. । ९ स्यादन्ध, ख. घ. पा. । १० च रुपिका, ख. घ. ङ. पा. । ११ पाङ्का, मू. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भवाश्विनौ च वेदैस्तु दण्डार्द्धिशतिषड्द्विकैः[1] ।
सार्ध[2]पञ्चाम्बु[3]सप्तेषुमुनिरन्ध्राणि रुद्रकैः ॥४१॥
मूलशाखासमावेशात्सर्वान्धकारिकासु च ।
शाखां संक्षेपयित्वा तु ज्ञेया राची[4]तु पट्टिका ॥४२॥
नवशाखाद्वारम् ।
विभज्य पृथुबाहुल्ये ऋष्टयंशैर्मुनिषड्गुणैः ।
दण्डान्धकारिकानागतमस्तम्भान्धकारिका ॥४३॥
पत्रनामान्धकारी च रूपाख्या ध्वान्त[5]नामिका ।
नागान्धकारीकाह्वं च स्तम्भान्धकारिका पुनः ॥४४॥
पत्रतमाङ्कका रूपा त्वन्धकारी मृनालिका ।
अन्धाख्या तु मरीच्यङ्का मूलशाखेति कीर्तिता ॥४५॥
सार्धभूतैस्तु सार्धैकयुगैकपक्ष[6]चन्द्रकैः ।
वेदैकसार्धैर्वेदैस्तु भवाम्बुरूप[7]तुर्यकैः ॥४६॥
चन्द्रवारितपाम्भोभिरेकान्वितनुयुग्मकैः ।
सार्धाम्बुना स्थितिर्ज्ञेया शाखाद्वारिकयोः क्रमात् ॥४७॥
भूतपक्षतुं तुर्यांशैः सप्तेषुवसुषट्करैः ।
अर्केन्द्राभ्यां प्रवेशः स्याद्गान्धारीणां तु पूर्ववत्[8] ॥४८॥
शाखैकादशद्वाम् ।

---

१. पट्टिकैः, मू. पा. । २. सार्क, मू. ङ. पा. । ३. श्चाङ्ग, मू. पा. ।
४. चारी, ख. ग. घ. ङ । ५. द्वार, मू. पा. । ६. पञ्च, ख. घ. ङ. पा. । ७. तप, ख. घ. पा. । ८ मूलवत्, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शाखोच्छ्रयचतुर्थांशे प्रतीहारौ त्वधःस्थितौ ।
जाह्नवीयमुने चापि तत्पार्श्वे भारवाहिका ।४९।
चार्वीभिः पत्रवल्लीभिर्मिथुनैः किन्नरादिभिः ।
विद्याधरैश्च शोभाढ्यैः सघटैर्नाग[1]युग्मकैः ।५०।
शेषं स्वस्तिकमालाभिः श्रीवत्साब्जोपलान्तजैः[2] ।
शोभयद्यत्नतः शाखास्तधनयैश्च सुशोभनैः ।५१।
श्रीर्यक्षेशो गणेशो वा व्याख्यारुद्रोऽथ मृत्युजित् ।
प्रथमोदुम्बरे (?) स्थाप्याः सर्वावयवशोभिताः ।५२।
ब्रह्मविष्णे (ष्णव) तरे रुद्रो द्वयन्तश्चभानना गुहः ।
ग्रहाश्च मातारो वेव्यो नादचव्यापारसंस्थिताः ।५३।
तस्योपरि व्यवस्थाप्याः शिल्पिनोदुम्बरे (?) क्रमात् ।
ललाटं शोभनं चोर्ध्वं नागदन्तान्वितं दृढम् ।५४।
शाखापृथुसमौ कृत्वा तदुच्छ्रयसमौ[3]मुनी ।
द्वारोच्छ्रयार्धपादेन करपादद्वयेन वा ।५५।
हीनापञ्जी भवेनोर्ध्वमु[4]ज्यते नागभागथ ।
शतार्धांशा[5]धिकं कृत्वा पर्वणी रामभागतः ।५६।
खुरका यम[6]भागेन स्तम्भीचैव द्विभागतः ।
त्रिभिर्गुणगिरिर्त्र्यंशैर्द्वि द्विभागे खुरद्वयम् ।५७।

---

१ पांटलाङ्ग, मू. ख. ङ. पा. । २ ण्डजैः, ख. घ. पा. । ३ पृथू, घ. पा. । ४ भरणोर्ध्वं, घ. पा. । ५ घाङ्गा, ख. पा. । ६ पद्म, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्धारी तनुभागेन षड्भागे खुरजङ्घिका ।
पञ्चांशेन[1] गुणाधानं विकारांशैश्च मुण्डकम्[2] ।५८।
स्कन्धमालाख्यवेदांशैश्च लिकं युगलांशतः ।
कार्यश्चतुर्यमांशैश्च देहली व्याघ्रपट्टिका ।५९।
द्वारं सुनिर्मितं[3] कृत्वा प्रासादं कुडचमध्यतः ।
सर्वं[4]वेधविनाशाय किञ्चिदुत्तरतो न्यसेत् ।६०।
दोषाः क्षयादयः स्युश्च द्वारे वेधा[5]न्विते सदा ।
तस्मात्तद्वर्जनानार्थाय गुरोर्ज्ञात्वं[6] तदुच्यते ।६१।
गृहबिद्धे सदा रागो धीनाशश्चत्वरेण तु ।
रथ्या[7]बिद्धे प्रवासः स्याच्चतुष्पथेन रूक्षता ।६२।
त्रिवर्त्मना[8]शिरः शूळं शृङ्गाटेन[9] महद्भयम् ।
वृक्षेण वित्तनाशश्च[10] स्तम्भेन परभृत्यता ।६३।
तोरणेन भवेद्द्वेषो भोगपट्टचा त्वहेर्भयम् ।
कोणेन राजदण्डः स्याद् विभ्रमो द्वारशाखया ।६४।
ध्वजेन धननाशः स्यात् खनीगर्तेन शून्यता ।
शत्रोर्भयं च कूपेन देवबिद्धेब बन्धनम् ।६५।
वापीबिद्धे त्वपस्मारः पङ्केनेष्टविनाशनम[11] ।
भस्मना पशुनाशः स्यद्वर्धमानेन गोव्यधा ।६६।

---

१ ङ्गेन, मू. पा. । २ अण्डजम्, घ. पा. । ३ मुनिमितं, ख. पा. । ४ स च, मू. पा. । ५ वेदा, मू. अ. ग. घ. ङ. पा. । ६ राज्ञा, ख. पा. । ७ रथ, मू. घ. पा. । ८ चर्मणा, ख. पा. । ९ टे च, घ. पा. । १० स्तु, घ. पा. । ११ दम्, मू. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुतनाशस्त्वपाकेन चुल्लीबिद्धेन निः स्वता ।
वक्त्रेण च सुहृ[1]दोगस्त्वालिन्दश्रवणेन भीः ।६७।
सभाबिद्धेन दारिद्र्यमुदकेन धनक्षयः ।
रथबिद्धे भयं क्षुद्रं[2] श्वभ्रेणाथ सुतक्षयः ।६८।
छायाबिद्धेन दारिद्र्यं तोयभाण्डेन दुर्मतिः ।
कण्डन्या[3] धननाशः स्याच्छिलाबिद्धे रुजा तथा ।६९।
तस्माद्वेधपरित्यागं कुर्यात्कर्तुः शुभेच्छया ।
उच्चप्राकारदानेन तच्छेदोद्धरणेन वा ।७०।
तद्भूमिद्विगुणत्यागाद्वेधदोषो न जायते ।
शल्यस्था वाथवात्युच्चा कर्तारं हन्ति देहली ।७१।
नीचा चयोत्थिता[4] नूनं धन[5]विस्तरहीनिका ।
लिङ्गार्धोच्छ्रयनी कार्या सार्चायां पीठिकोच्छ्रया ।७२।
लोभः कोपो भवेच्छोको द्वारे मानविवर्जिते ।
अधश्च विस्तृते द्वारे रुक् स्यात् स्त्रीवाथ चञ्चला ।७३।
दद्याद्रूक्षा[6]मयं मध्ये स्त्रीस्वाम्यं वा पृथूर्ध्वतः[7] ।
क्षयं पिपीलिकामध्यं कुलध्नं शङ्खकण्ठकम् ।७२।
वक्त्रं गोमहिषीणां च भृत्यानां च क्षयप्रदम् ।
भिन्न शाखे क्षयोद्वारे दिग्भ्रान्ते स्थानविभ्रमः ।७५।

---

१ चक्रेन वसु, घ. पा. । २ क्षुद्रं, घ. पा. (क्षुद्राभिर्मक्षिकाभिः कृतमित्यर्थः)। ३ कुण्डल्या, मू. पा. । ४ योषितं, ख. पा. । योस्थितं, ङ. पा. । ५ घनं, [illegible] । ६ [illegible] । ७ पूर्ववत्, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection.

पुराणनव[1]संयुक्ते दारिद्यं बहुभर्तृता ।
जर्जरे विपरीते वा धननाशः सदा नरे ।७६।
व्याधिच्छिद्रान्विते कुब्जे कलिः स्यात् पुंसशब्दके ।
स्वयमुद्घाटिते तद्वत् पीडिताहितता[2]ननात् ।७७।
उन्मादः कुलहृन्मृत्युर्मूलद्वारात्फलं क्रमात् ।
द्वार[3]बिद्धं त्यजेद्वेश्म कुलक्षयभयात्सदा ।७८।
सामान्यबेध इत्युक्तो गृहप्रासादयोर्मया ।
बेध्यबेधकयोर्वास्त्वोस्त्यक्त्वा द्विगुणमन्तरम् ।७९।
यथेष्टं सकळं[4] कार्यं कृतं यच्छुभशान्तिकृत् ।
सर्वेषां शुभदा याश्च द्वारादीनां च ता ब्रुवे ।८०।
द्वार्दैर्ध्यविस्तरौ यौ च साङ्गुळौ करसङ्ख्यया ।
तावेकीकृत्य संछिन्द्यात्त्रीष्वद्रचष्टाभिरेव वा ।८१।
ज्ञानं वासो क्षयश्चाग्नेर्भूतायान[5]गुणान्शृणु ।
स्थैर्यमाप्यायनं दीप्तिर्गमो माध्यस्थ[6]यमेव च ।८२।
सुहृद्धनं पशुचयः प्राग्राज्यं[7] कामिकाच्युतिः ।
विषादश्चेति चाद्रचंशे फळं सप्तसु[8] देहिनाम् ।८३।
तच्छेषो यस्तु तेऽर्चायास्तदाद्यष्टान्तकाः सदा ।
विषमाः शुभदास्तत्र समाश्चानिष्टकर्मसु ।८४।

---

१ वन, ग. पा. । २ द्वितता, ग. पा. । ३ वाम, ख. पा. । ४ कलश, घ. पा. । ५ योनाँ, घ. पा. । ६ मध्यस्थ, घ. पा. । ७ प्रावृाज्यं, घ. पा. । ८ सप्तेषु. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ध्वजसिंहवृषेभाख्या दिक्षु प्राच्यादिषु स्थिताः ।
धूमः श्वा च खरो ध्वाङ्क्षः सम्मा एते विदिक् स्थिताः ।८५।
धामश्वार्धास[1]नादीनां ध्वजाद्या ये[2]गुणास्त्विमे ।
स्त्री[3]सौभाग्यसुतायुर्दो धर्मवृद्धिकरो[4] ध्वजः ।८६।
जयारोग्यार्थमित्रादि सर्वसिद्धिकरो हरीः ।
स्त्रीपुत्रार्थान् वृषो दद्यादशेषसुखदः[5] करी ।८७।
रोगतापाग्निदो नित्यं धूमः सर्व्वार्थनाशनः[6] ।
व्याधिमृत्युप्रदातोक्तः सारमेयोऽर्थगोत्रहृत् ।८८।
शेषोच्चाटनविद्वेषवियोगवधदण्डदः ।
कृशतारौक्ष्यदारिद्र्यं सर्वानिष्टकरः खरः ।८९।
पत्नीसुतचमू[7]द्रव्यसंपदायुः क्षयप्रदः ।
शोकमोहकलिव्याधिबन्धादिकृच्च वायसः ।९०।
यवौ द्वौ चतुरो वापि यवानङ्गुलमेव वा ।
आयांश्च योजयेज्ज्ञात्वा स्यादायश्चोत्तमो यथा ।९१।
कृत्वैवं स्थापयेद् द्वारं प्रागुक्तविधिपूर्वकम् ।९२।
इति लक्षणसमुच्चये देवद्वारस्थानलक्षणं
नामैकोनत्रिंशो विधिः ।

---

१. त्र्यर्धांश, घ. पा. । २. न्याय, ग. पा. । ३. श्रीः, ख, घ, पा, । ४. प्रदो, ख. घ. ङ. पा. । ५. शुभदः, घ. ङ. पा. । ६. शकः, घ. पा. । ७. शुभ दसु, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ त्रिंशः

वास्तुयागं पुरा कृत्वा मण्डपस्य पुरोदितम् ।
पदपीठोर्ध्व[१]तः कार्यं वेदीबन्धादि धामवत् ।१।
प्रासादवलभीस्तम्भैर्भूषयेद्बाह्यभित्तिषु ।
इतरेषां च कर्माद्यैर्नोत्तमानां समण्डपैः ।२।
तद्वत्सार्धश्च पादोनाद्[२] द्विगुणो वाथ मण्डपः ।
स्तम्भाद्विनादयश्च स्युः सप्त[३]विंशतिरेवहि ।३।
षट्स्तम्भास्तत्र च श्रेष्ठाः कथ्यन्ते नामरूपतः ।
रुचकाख्यश्च वेदास्रस्त्वष्टास्रो वज्रसंज्ञकः ।४।
षोडशास्रोऽतिवज्राख्यो दशनास्रः प्रलीनकः ।
मन्थानो[४] वेदषष्टचास्रो वृत्तो मन्मथनामकः ।५।
द्वादशाङ्गुलविस्तारो द्वारोच्छ्रायसमुच्छ्रयः ।
सामान्यःस्तम्भ इत्येष[५] योजनीयस्तु कन्यसे ।६।
चतुरङ्गुलवृद्धया स्याद् वर्धन्ते विस्तरेण च ।
प्रासादमानपादोनात् स्तम्भोच्छ्रायः क्वचिन्मतः ।७।

---

१ ठार्धतः, ख. ग. पा. । २ पादानां, मू. पा. । ३ सप्ता, लि. पु. ४ सन्तानो, मू. अ. ङ. पा. । ५ त्येवं, ख पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पद्माङ्किता[1]म्बुपत्रास्यकुम्भैर्भारधरैस्त्वधः ।
मध्ये हारावलीभिः स्युरुपर्यमलसारकैः ।८।
स्तम्भास्तिस्त्र[2]कटिपत्रैश्च महासारैस्त्वलिङ्गकैः[3] ।
जङ्घालंबन्यधोभागादुच्छ्रयान्मण्डपो भवेत् ।९।
चतुरष्टयुतैस्तम्भैरितरेषां तु मण्डपः ।
सामान्यात्सर्वशास्त्रेषु ये प्रोक्तास्तान् वदाम्यतः ।१०।
सुसूत्रश्चापभद्रश्च सिंहो द्विपदसंज्ञकः ।
कर्णिकारश्च हर्यक्षः[4] सुग्रीवो मणि[5]भद्रकः ।११।
मानवो नन्दनश्चैव तापश्च शत्रु[6]नन्दनः ।
शुशीलश्च विशालश्च यज्ञभद्रः श्रुतीश्वरः[7] ।१२।
वास्तुसङ्कीर्णको नाम्ना विषमाख्यस्तथापरः ।
श्रीवत्सश्च जयश्चैव जयभद्रोऽथ बुद्धिभृत् ।१३।
कौशल्यः पुष्पनन्दाख्यः सुव्रतः पुष्पभद्रकः ।
पुष्पकान्त इति ख्याताः सप्त[8]विंशतिमण्डपाः ।१४।
द्वादशादिद्विवृद्धया स्युश्चतुः षष्टचवसानतः ।
स्तम्भक्रमात् कनिष्ठाद्या उक्ताः शास्त्रानुसारतः ।१५।

---

१ षड्वेङ्किता, ग. पा. । षड्द्वचङ्किता, ग पा. । २ म्भास्त्रि, मू. पा. । ३ लिन्दुकैः, ख. पा. । ४ हन्याख्यः, ख. पा. । ५ मान, ख. घ. पा. । ६ शत्र्यु, मू. ङ. पा. । शच्यु, ग. पा. । ७ धरः, घ. पा. । ८ सप्ता, लि. पु. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुदृढैः शोभनैः स्थाप्याः शिलाकाष्ठादिभिर्वरैः ।
तन्मध्ये चोर्ध्वतस्तद्वदेकद्वित्रिविमानकाः ।१६।
कार्या ग्रीवामलासारकलशैश्च समन्विताः[1] ।
त्र्यस्रवृत्तार्धचन्द्राभवस्वस्रषोडशास्रकः ।१७।
राज्यसिद्धिरिपूच्छादसुतद्रव्यप्रदः क्रमात् ।
सर्वाण्येतानि दद्याच्च फलानि चतुरस्रकः ।१८।

मण्डपलक्षणम् ।

पूर्वतश्च वृषो नामाग्नेय्यां च[2] नायकेसरी ।
वलभीछन्दको याम्ये नैर्ऋत्यां गरुडः स्मृतः ।१९।
श्रीवृक्षकस्तथाप्यां स्याद्वा[3]यव्ये षोडशास्रकः ।
पुरागजस्तु सौम्यायां तथैश्यां सर्वभद्रकः ।२०।
मण्डपास्तु[4] स्मृता मिश्रा एते योज्यास्तु साधने ।
चतुरस्रादिके भेदे कुण्डवृत्तो विवर्तितः ।२१।
तद्दिशाभागविक्षिप्तास्तत्कार्यकरणे हिताः ।
साधैताः साधने योज्या लिङ्गानि नान्यथा क्वचित् ।२२।
चतुरस्रं[5] समं कृत्वा तिथिहस्तं जघन्यके ।
मध्यमाद्या द्विवृद्ध्या च विभजेत्कामभागतः ।२३।

---

१. ङ्किताः, ख. ङ. पा. । २ नामा च, मू. ग. पा. । ग्नासाधा, ख. पा. । नासाध, घ. पा. । ३ पास्ये वा, ङ. पा. । ४ पाश्व, घ. पा. । ५ तिथिहस्तं, मू. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

परितो भित्तयोंऽशेन त्रिभिरंशैश्च वीथिका ।
स्तम्भान्विताः पुरः पृष्ठे त्र्यंशैस्त्र्यंशैश्च गर्भकाः ।२४।
द्वेगृहे मध्यतः कार्यं बाह्य[1]सोपानहेतवे ।
तयोर्भित्ती तथांशेन त्र्यंशैर्दारं च मध्यतः ॥२५॥
तदूर्ध्वं भुवि कर्तव्यं मध्ये स्तम्भ[2]चतुष्टतम् ।
सतु लोपकुळं कुर्याच्चचतु[3]र्भित्तीश्च कोणगाः ॥२६॥
चतुर्भित्ति[4]श्चतुर्द्वारि परितस्तम्भमालिका ।
मत्तवारणसंयुक्तमूर्ध्वं मूर्ध्वमुच्छ्रयनान्वितम् ।२७।
मध्ये विमानिकायुक्तं सुग्रीवामलसारकाम् ।
सपद्मकलशं कुर्याच्चित्राख्यं नृत्यमन्दिरम् ॥२८॥

नाट्यशालालक्षणम् ।

स्थूलचूलेष्टकाकूटं स्निग्धमृत्पङ्कसेवितम्[5] ।
खलीचूर्णैश्च संशुध्य[6] चूर्णैर्माषोद्भवैस्तथा ।२९।
आम्रातकोदकैः सिच्य क्रमात् त्र्यहं तु छादयेत् ।
आगुण्ड्य[7] सार्षपैश्चूर्णैः पश्चादास्तृणुयात् सुधीः ।३०।
आम्रातकाम्बुना भूयः पश्चादाकोट्य मुद्गरैः ।
यावद्दर्पणसंकाशं शैवाळैश्छादयेत्ततः ।३१।

१ वाद्य, ङ. पा. । २ द्वार, मू. ग. पा. । ३ द्वृत्ता, ग. पा. । ४ वीथि, घ. पा. । ५ शोभितम्, ख. पा. । ६ संगुण्ड्य, ख. घ. पा. । ७ शुण्ठ्य, मू. अ. ङ. पा. । गल्य, ग. पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

व्यहा[1]दाकृष्य शैवालाल्लिम्पेत्[2]पिण्याककल्कळैः ।
विश्राम्यैकां ततो[3] रात्रिं गोमयेन विलेपयेत् ।३२।

क्षोदलक्षणम् ।

दग्ध्वा गोशर्करास्तूपं ततोऽभिषिच्य यत्नतः ।
शणफल्याङ्घ्रिकाषायै[4]स्तोपलतारसेन वा ।३३।
आंम्रातकाङ्घ्रितोयेन त्रिफलाक्वाथकारिते[5] ।
उत्स्विन्न[6]माषतोयेन स्विन्नबिल्वाम्बुनापि वा ।३४।
कोलाविमांशुतोयैर्वा तक्रनद्य[7]म्बुनापि वा ।
ततश्चोळूखलाद्यैस्तु स्थूलचूर्णानि कारयेत् ।३५।
सूर्यैः[8] प्रस्फोटय संगृह्य तच्चूर्णानि निचक्षणः ।
स्थाल्यागर्भे तु संस्थाप्य ततो द्रव्याणि निःक्षिपेत् ।३६।
सार्द्रं[9]लुलायचर्माथ शणतन्तूंश्च कुट्टितान् ।
सिक्रात[10]गव्यदुग्धानि सर्जतैलातसीरजः ।३७।
दध्युमातैलतोयेन संस्थाप्य नखवासरम् ।
आम्रातकाम्बुभिः पिष्टं स्थूलास्या दुग्धि[11]काह्वया ।३८।
एतैर्द्रव्यैर्युता चान्या श्लक्ष्णपिष्टैर्वरा सुधा ।
सम्मर्द्य गुडदध्ना तान् संलिम्पे[12]द्दुग्धिकोपरि ।३९।

१ग्रहा, ङ. पा. । २ लिलप्येत्, घ. पा. । ३ म्य कारु तां, ग. पा. । ४ साद्यै, ग. पा. । ५ वारिणा, ख. पा. । ६ उत्स्विन्य, मू. पा. । ७ तक्रनव्या, ख. पा. । वक्रक्रव्या, घ, पा. । तक्रकंव्यौ ङ. पा. । ८. पुष्पैः, ग. पा. । ९. सान्द्रं, ख. पा. । सार्धं, ङ. पा. । १० सिकता, मू. घ. ङ. पा. । ११ वारु, ग. पा. । १२ तपलिप्ये, घ. ङ.पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुधालक्षणम् ।

लिङ्गादिसन्धिदार्ढ्यार्थं वज्रलेपमिहोच्यते ।
श्लक्ष्ण[1]पाषाणचूर्णं तु मेषशृङ्गं सुचूर्णितम् ।४०।
कारयेद्वालुकामिश्रमुमातैलेन मर्दयेत् ।
क्वाथेन मेषशृङ्गस्य अतसीचूर्णमिश्रितम् ।४१।
सम्मर्द्य संपचेत्तावद्यावत्तत्समतां गतः ।
वज्रलेपः समख्यातस्तथा सर्जसमन्वितः ।४२।
अथ निष्ठुरबन्धेन प्रोच्यते सविशेषतः[2] ।
मधूच्छिष्टेन कल्कैश्च शाणजैः सुदृढैर्नवैः ।४३।
गुग्गुळुं वालुकामिश्रं चूर्णं पाषाणसम्भवम्[3] ।
अतसीतैलसम्मिश्रं मर्दयित्वा सुपाचितम् ।४४।
वज्रलेपः समाख्यातः भूमिबन्धस्त्वतः[4] परम् ।
सुरवेश्मगृहादीनां भूमिबन्धो निगद्यते ।४६।

वज्रलेपलक्षणम् ।

मृत्तिकेष्टकचूर्णैस्तु पिण्याकेनान्वितैस्तथा ।
स्थिरतोयोपमा कार्या भूमिस्तु सुतला समा ।४७।
एवं भूमिं समां कृत्वा पश्चाद् भूबन्धमारभेत्[5] ।
गृहीत्वा वालुवाः श्रेष्ठाः स्निग्धाश्चाखण्डिता बुधः[6] ।४७।

---

१. लक्ष, मू. ग. ङ. पा. । २. सावशेषतः, मू. ङ. पा. । ३संयुतम्, ख. पा. । ४ वज्रवन्धस्ततः, ख. ङ. पा. । ५ चरेत्, ख. पा. । ६ स्तथा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गृहीत्वाम्र[1]त्वचं वृक्षात् पिष्ट्वा कल्कं तु कारयेत् ।
तत्कल्कं कारयेत् पिण्डं विशोष्यं पिण्डमातपे ।४८।
एवं संशोध्य[2] तत्कल्कं सप्तवारान् पुनः पुनः ।
ततो मण्डेन संमर्द्य भूमिबन्धं तु कारयेत् ।४९।
अथवाऽन्येन योगेन भूमिबन्धो विधीयते ।
कुर्याद् भूमिं समं रम्यं सुस्थितं जलपूरितम् ।५०।
पूर्वोक्तश्चैव यः कल्को निर्यासं तस्य दापयेत् ।
द्रव्यं कालानुरूपेण योजयेद्भागसम्मितम् ।५१।
यथाकालानुरूपेण भागसङ्ख्या तु कथ्यते ।
ग्रीष्मे तु पञ्चभागाः स्युः शीतकाले तथा त्रयः ।५२।
त्र्यर्धं शरदि दातव्यं द्व्यंशो वर्षासमागमे ।
एवं दत्त्वा तु यः पूर्वं बन्धोऽत्र कथितः क्षितेः ।५३।
ततो विलिप्य कूर्चेन शुष्के शुष्के क्रमेण तु ।
तोयेन हतकूर्चं तु दापयेत्तद्विचक्षणः ।५४।
कषायं पिच्छिळं चैव निर्यासो वल्कळं तथा ।
शाल्मलीतिन्दुकादीनां भूमिबन्धे प्रशस्यते ।५५।
इष्टकादार्वयोऽश्मादि यत्सङ्ख्यं देववेश्मनि[3] ।
तावद्वर्षसहस्राणि कर्ता नन्दति तत्पुरे[4] ।५६।

भूबन्धलक्षणम् ।

---

१ त्वार्द्रं, ङ. पा. ख. । २ शोष्य, घ. पा. । ३ सद्मनि, घ. पा. ।
४ त्पुरम्, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पञ्चस्थाः पञ्चहेरम्बा बिघ्नरूपाः शिवाज्ञया ।
आरम्भे कटिनासासु[1] स्कन्धे मूर्ध्नि यथाक्रमम् ।५७।
आलस्यो मोहनश्चापि विभ्रमः शासकस्तथा ।
पञ्चमः कालदण्डाख्यः सान्वयाः फलदायकाः ।५८।
आलस्यं चालसः कुर्यान्मोहं कुर्याच्च मोहनः ।
विभ्रान्तिं विभ्रमः कुर्याच्छासकः शासयेत्सदा ।५९।
कालदण्डो महारौद्रः कुर्याद् दण्डभयं[2]महत् ।
एते सुरगृहे विघ्ना यावत्ते तु न पूजिताः ।६०।
स्थण्डिले वा पुरे चेष्ट्वा सिताद्याश्चोक्तरूपतः ।
षडङ्गैरावृताः सर्वे बिघ्नघना बलिहोमकैः ।६१।
गुर्वज्ञाता अनिष्टाश्च दोषान्कुर्वन्त्यनेकधा ।
तस्मादादौ च सन्तर्प्याः श्राद्धे नान्दीमुखास्तथा ।६२।

बिघ्ननाशाय गणेशपूजा ।

यत्र[3]रूपं द्विधा विद्यात् स्थलजं जलजं तथा ।
स्थलजं गोत्रसम्भूतं शिलाभेदसमं धनम् ।६३।
स्थलजं विपुलाख्यं स्यात् पतितं चोर्ध्वगं द्विधा[4] ।
जलजमब्जकन्दोत्थं तिलकाङ्कं त्रि[5]भेदकम् ।६४।
घनग्रन्थिविशालाङ्कं विटिकाङ्करशोभितम् ।
विपुळं बहुशाखाङ्गं[6] लक्षं कोमलमद्रिजम् ।६५।

---

१ रास्नायु, ख. ग. पा. । २ म्भमथं, ख. पा. । ३ यन्त्र, ख. पा. । पत्र, ग. पा. । ४ तथा, ग. पा. । ५ कं कर्णि, मू. पा. । काह्वां, त्रि, ख. पा. । काकान्ति, ङ. पा. । ६ लाख्यं, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पट्टिका१टिलकं चैकं त्रिभंगं२ च द्वितीयकम् ।
तृतीयं पद्ममर्धजं३ लक्ष्मैतत्तिलकस्य च ।६६।
अग्रे भवेत् सरोजाङ्गं क्वचिद्भिन्नं सुकोमलम् ।
स्फारं कुटिलसं४सर्पि प्रोन्नतं विततं स्फुटम् ।६७।
कन्दो५द्भवमिदं वक्त्रं शोभनं वारिसम्भवम् ।
पञ्चधा दशरेखाभिः षष्ठं सकल६रूपकम् ।३८।
स्थलजं जलजं चैव ज्ञेयं द्वादशभेदकम् ।
कलिन्द७कोलदष्ट्राग्रैं कण्टकैः परितैर्युतम् ।६९।
नीळं सुकोमळं वेणु८बिन्दुरेखखाद्यभङ्गुरम् ।
कण्टकैर्मेषशृङ्गाभैः पत्रं बालाभजं भवेत् ।७०।
धनं हव्याकुळ९पीतं निविडाङ्गं विसर्पि च ।
अगस्तिमुकुलाकारं कनकं१० पावनाह्वकम्१२ ।७१।
भास्करं विततं कुर्याद्धरितं सुचया१२कुलम् ।
श्वपुच्छवच्च वृत्ताग्रं मार्जारमुख१३भङ्गुरम् ।७२।
शुकास्यैः कण्ठकैर्वासृङ् नागरं पत्रमुच्यते ।
और्वारु१४तन्तुवृत्ताग्रं कण्ठकं सर्पसर्पणम् ।७३।

---

१ विटिका, ग, पा. । २ त्रिभगं, घ. पा. । ३ वर्धज, मू. पा. । ४ लज, ङ. पा. । ५ कुन्दो, घ. पा. । ६ सबल, ख घ. पा. । ७ कालिङ्ग, घ. पा. । ८ मेरु, ख. पा. । ९ ददाकुल, ख. पा. । फटाकुलं, ग. पा. । १० कण्ठकं, ख. पा. । ११ ङ्गकम्, ख. पा. । १२ तांशुकया, ख, पा. । १३ नख, ख. पा. १४ एंर्वारु, ख. घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

परस्परेण संपृक्तं१ बहुपर्यस्ति२पत्रकम् ।
विस्तृतं कुञ्चिताग्रं च श्वेतं रक्तास्यशोभितम् ।७४।
तरुणं पिञ्जरागं च कर्कशं चातिकर्कशम् ।
ग्रन्थिपत्राङ्कुरैर्युक्तं विपर्यस्तैःसदोर्ध्वगम् ।७५।
लीलालोलविकाशाङ्गः पल्लवैः सुसमाकुलम् ।
क्वचिच्छिन्नं क्वचिद्भिन्नं क्वचित् पत्रार्धवेष्टितम् ।७६।
पलालधूमसङ्काशं द्राविडं पत्रमीदृशम् ।
पूर्वोक्तवल्लिचित्राढ्यं हृद्यं चारु सुरेखितम् ।७७।
सर्वाकारैर्विमिश्रं च पत्रं तद्वेशरं३ स्मृतम् ।
मूलेमध्य तथाग्रे च वृद्धं तरुणशाखिकम् ।७८।
लिखेत् त्रिकण्ठकं४ सर्वं पत्रैकं पत्रलक्ष्मवत्५ ।
शिल्पिभिर्गुणितं कृत्वा पश्चात् पत्राणि संलिखेत् ।७९।
स्तम्भकुम्भानने द्वारे रथे चोपरथे तथा ।
निर्गतं राजहंसस्य पुच्छात् कक्षाच्च६ किं नृणाम् ।८०।
इति लक्षणसमुच्चये मण्डपादिर्वर्तिनीलक्षणं नाम७
त्रिंशो विधिः ।

१ संवृक्तं, मू. ङ. पा. । २ बद्धपर्यास्ति, ख. घ. ङ. पा. । ३ द्वं- खरं, ख. पा. । ४ कण्टकं, घ. पा. । ५ यत्, ङ. पा. । ६ कन्दा- ञ्चं, मू. पा. । ७ शब्दोऽयं, लि. पु. नास्ति ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथैकत्रिंशः

त्रितये पुष्करिण्यादौ भूगृहस्थापने सदा ।
यजेत्ताद्वास्तु[1]देवांश्च वेदास्रे रुद्रभाकिके ॥१॥
त्रिषु त्रिषु च कोष्ठेषु[2] यजेदत्र हरादिकान् ।
दिक्पदेषु मरीच्याद्या मध्ये तत्त्वेषु वेधसम् ॥२॥
अष्टापदींश्च[3] कोणास्थान् द्विद्वयाङ्घ्रिषु मध्यतः ।
ब्रह्मस्थाने सिते पद्मे[4] कालाग्निं पूजयेत्ततः ॥३॥
मूर्त्यङ्ग[5]षट्कसयुक्तं स्वनामाद्यक्षरेण च ।
हाटकेशं बलेशं[6] च पुनश्चातिबळं तथा ॥४॥
महोदरं महाब्धिं च[7] कुम्भार्णवं तथा पुनः ।
सप्तमं च विरूपाक्षं भ्रुकुटीशं दलेषु च ॥५॥
प्रागादीशान्तगन्धाद्यैस्तथानन्तादि[8]गात्रके ।
कर्कोटान्तं स्वमन्त्रेण पूजयेज्जलदिग्गृहे ॥६॥
बाह्येषु च चरक्यादीन् वलिहोमेन तर्पयेत् ।
तथा ग्रहादिलोकेशान्नैप्या[9]न्नागाष्टकांस्ततः[10] ॥७॥

---

१ दधंस्तु, मू. घ. पा । २ कोणस्था, मू. ख. घ. ङ. पा । ३ पदांश्च, ङ. पा । ४ पक्षे, मू. ङ. पा । ५ मूर्ध्न्यङ्ग, मू. ङ. पा । ६ चलेशं, ङ. पा. । ७ महाविश्व. ख. ङ. पा. । ८ नन्दादि, ख. ङ. पा. । ९ नोप्या, मू. ख. ग. ङ. पा. । १० तथा, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनन्त्ताद्यं महापद्मं तक्षकं कुलिकं तथा ।
शङ्खं वासुकिं चैव पद्मं कर्कोटकान्तकम् ।८।
स्नानेज्यान्[1](?) पूर्वतः कृत्वा सुनिमित्ते सुवासरे ।
पूर्वादीशान्तगान्न्यस्य मध्ये चोषधिका[2]धिकान् ।९।
फलिन्युशीरयष्टचाह्वसहाहिलोचनां ह्लिकम् ।
वंसकूर्चार्थं[3]रत्नाब्जगङ्गाम्बु[4]पञ्चगव्यकम् ।१०।
अथोदकं[5] क्षिपेद्वाप्यां तन्मध्ये त्वहियष्टि[6]कान् ।
विन्यसेद् द्विगुणं श्वभ्रात्पादोनां वा वसाधिकाम्[7] ।११।
सालसुन्दरिकादीनां दृढां दृङ्मानपूर्विकाम्[8] ।
सुस्नाप्य गन्धवस्त्राद्यैः संपूज्यानन्तमन्त्रतः ।१२।
तेनैवारोपयेन्मध्ये रक्षायै भोगियष्टिकाम् ।
वेदतूर्यनिनादेन[9] ध्वजवत्सकले कृते[10] ।१३।
सप्तभोगसुकूटाय विश्वा[12]धारस्थिताय च ।
हूँ हूँ अनन्ताय[11] नागाधिपतये नमः ।१४।
अनन्तमन्त्रः ।

---

१ स्थानज्ञान्, मू. अ. ङ. पा. । २ रापापहा, मू. ङ. पा. । ३ रसकूर्मेषु, घ. पा. । ४ गन्धाम्बु, ख. पा. । ५ अर्घोदकं, ख. ग. घ. ङ. पा. । ६ षष्टि, ख. ङ. पा. । ७ वांधिसार्धकाम्, मू. ग. पा. । ८ संयुतान्, ग. पा. । ९ तूर्येन वादेन, ख. पा. । १० विश, मू. ङ. पा. । वंश, ग. घ. पा. । ११ दिक्स्था, । मू. अ. घ. पा. । १२ अनन्तनागाय, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अस्त्रोदकेन चाभ्युक्ष्य पाशुपतेन पाशयेत् ।
खुरिकेनावधार्येष[1] गुह्येनाम्भसि वा क्षिपेत् ।१५।
नाना[2]पाशकरः कर्ता जपन् पाशुपतं गुरुः ।
कपिलापुच्छ[3]लग्नोऽत्र सन्तरेद्यजमानकः ।१६।
तत्र तीर्णो भवेत्कर्ता घोरां वैतरणीं नदीम् ।
ततश्चाष्टशतं होमं बहुरूपेण होमयेत् ।१७।
तर्पयेद्वरुणं देवं सोमदेवं[4] च वा क्वचित् ।
चरुं संशाधयेत्तेन शान्तिं तेनैव कारयेत् ।१८।
पूर्णां दद्याद् गुरुर्हृष्टः शिवेनाशिवहारिणा ।
तां च गां गुरवे दद्यात् तोषयेच्च[5] स्ववित्ततः ।१९।
कूपेऽप्येवं कृतेऽर्कांशे सार्धद्व्याङ्घ्रिस्थास्थमीश्वरम् ।
खाग्नीन[6]पितृरुग्वा[7]युदितीशान्पूजयेत्तथा ।२०।
अष्टौ त्वापादिकांश्चैव पदैकैकेषु कोणतः ।
दिक्ष्वर्केषु मरीच्याद्यान् मध्येषट्पदकेष्वजम[8] ।२१।
कूपाङ्घ्र्येशे[9] परे भागे तारनागाष्टकावृतम ।
तन्मध्ये कालरुद्रेशं पूज्य गन्धादिपूर्ववत् ।२२।
हुत्वा दद्याद् बलिं तेभ्यो गुरवे गां ततो गुरुः ।
पञ्चगव्यं क्षिपेत्कूपे गङ्गामन्त्राम्बुना सह ।२३।

---

१ ज्येष्ठ, मू. अ. ङ. पा.। २ तार, मू, अ. ङ. पा.। ३ वामदेवं, ख. ग. पा.। ४ दत्त्वा सन्तोषयेत्, ख. पा.। ५ खाग्न्येन, घ. पा.। ६ गोग्यृण, ख. पा.। ७ युग्वा, मू पा.। ८ ध्वजः, घ. पा.। ९ न्पीठा, घ. पा.।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कर्तारं प्रोक्षयेत्पश्चाद्गुरुः शान्त्यम्बुना भृशम् ।
शक्त्या कर्ताशयेद्विप्रान् प्रार्थयित्वाशिषोऽर्थिवत्[1] ।२४।
ऐष्टके वाश्मजे कूपे धीरज्जुदृढमालिकाम् ।
करान्तरस्थदार्वीभिर्धटीभिर्दारुचक्रकम् ।२५।
युक्तं तद्ग्रह[2]णात्तोयं नालाभ्यां कर्षयेन्नरः ।
नालार्धे[3] स्थापयेत्तत्र[4] प्रसुप्तं यागपूर्वकम् ।२६।
पुष्करिण्यादिषक्टेषु शिलेष्टकाकृतेषु वा ।
जलतल्पो हरिःस्थाप्यो गङ्गानागाह्वयो[5]ऽथवा ।२७।
यतेः स्यानाय वाप्यादीन् कुर्यात् प्रागीशसौम्यतः ।
उद्यानेषु सुराग्रे वा[6] दिक्षु कूपं च पूर्ववत् ।२८।
कूपवत्सर्वखातेषु विधानं चाखिळं तु तत् ।
क्षेपणं वपनं यच्च सव्यासव्येन कारयेत् ।२९।
बिल्ववृक्षादिवृक्षाणां न्यासादि मज्ज[7]नार्चनम् ।
स्वैस्तारकैः प्रकुर्याच्च तिळैर्होमं च मध्यगैः ।३०।
आरामोद्यानकेऽप्येवमैशान्यां वृक्षमाश्रितम् ।
पूर्वागारेऽथ होतव्यं वृक्षाणां वृक्षदैवतम् ।३१।

१ मिथं: खं. घ. पा. । २ द्रुम, ख. पा. । ३ नालौ द्वं, ख. घ. पा. ।
४ द्विष्णुं, खं. घं. पा. । विप्र. ग. पा. । ५ नागाद्धंयो, मू. ङ. पा. ।
६ ग्रेषु, ख, ङ, पा, । ७ माजं, ग. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न्यासार्चनादिकं कृत्स्नं स्वैर्मन्त्रैर्यतिभोजनम् ।
बाणमतात्समादाय लिखितं च तदक्षरैः ।३२।

इति लक्षणसमुच्चये पुष्करिणीकूपवृक्षोद्यानारामस्थापनं नामै[1]कत्रिंशो विधिः ।

---

१ नामेति शब्दो लि. पु. नास्ति ।

—:⁂:—

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अथ द्वात्रिंशः

सांवत्सरिकपूजादौ न्यूनसंपूरणाय वै[१] ।
पवित्रारोहणं[२] कार्यं चातुर्मास्यं व्रतं चरन् ।१।
आषाढे श्रावणे वापि नभस्ये वा ततो न तु ।
पक्षयोश्चे ष्ट[३]देवानां वह्निप्रतिपदादिषु[४] ।२।
ज्वलनब्रह्मगौरीणां हेरम्बस्य च भोगिनाम् ।
रुद्रार्क[५]शङ्कराणां च चण्डीयमविडौजसाम ।३।
विष्णुमन्मथशम्भूनां पौर्णमास्यां तथा पुनः ।
सर्वेश्वर[६]पितृणां च पवित्रारोहणं मतम् ।४।
निरूप्य स्थानकं चादौ गृहीत्वा दन्तधावनम्[७] ।
मृद्भस्मवस्त्रपत्रादि तथा सूत्रं च सप्तधा ।५।
क्षौमं मौञ्जं च शाणं वा कौशं पट्टजमेव वा ।
पाद्म कार्पासजं सूत्रं द्विजकन्यादिनिर्मितम् ।६।
त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य ज्येष्ठादिलिङ्गमानतः ।) (क)
दशाङ्गुलान्तराग्रन्थिश्चैकैकाङ्गुलिहानितः ।७।

१ च, ख.ग.पा. । २ रोपणं, मू.पा. । ३ स्वेष्ट, ख.ग.पा. । ४ दितः, ख, पा. । ५ रुद्राणं, ख.पा. ६ श्वेव, ख.पा. । ७ दण्डधारणम्, ग.पा. । (क) २४ अध्यायस्य ४९ श्लोकादारभ्यैतावत्पर्यन्तो भाग. क. पुस्तके खण्डितः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

द्व्यङ्गुलान्तं भवेच्छेषौ हस्तान्ते च नवादिके ।
सूत्रैः साष्टशतैर्ज्येष्ठो चान्यद[1]ष्टाष्टहानितः ।८।
ग्रन्थयस्तन्तुसंख्याता विषमग्रन्थयः क्वचित् ।
रोचनाकुङ्कुमाक्तैश्च मदचन्द्रैस्तु शङ्कितः ।९।
रजन्या धातुभिर्वापि ग्रन्थींस्तांस्तु सुशोभयेत् ।
त्रितत्त्वे त्रीणि कार्याणि चतुर्थं चावळंबजम् ।१०।
सुधौतानि पवित्राणि पीठे लिङ्गेच मूर्धनि ।
सर्वार्थपूरणं दद्यात् पृष्ठपीठे चतुर्थकम् ।११।
आपादाच्च ललाटान्टं हृत्कण्ठान्तं स्वदेहतः ।
साष्टशताङ्घ्र[2]वर्णाख्यैः स्युस्तन्तुग्रन्थयः क्रमात् ।१२।
स्वबाहुकरतालान्तैः पदवर्णं सुतत्त्वगैः ।
स्थण्डिले हरिशम्भोस्तु दले केसरकोणके ।१३।
ब्रह्मविष्णुहरादीनां द्वात्रिंशद्भिर्विवृद्धितः[3] ।
सूत्रैश्च ग्रन्थयोऽन्येषां तथा दशक[4]हानितः ।१४।
मूर्धावळंबिजान्वन्तं प्रतिमानां पवित्रकम् ।
वृषस्य शृङ्गपादान्तं पवित्रं लिङ्गवन्मतम् ।१५।
प्रासादमठ[5]वेश्मानि सूत्रेणैकेय वेष्टयेत् ।
इतरेषां तु देवानां पवित्रं स्यात् त्रिसूत्रकम्[6] ।१६।

---

१ यन्मित्रा, मू. ङ. पा. । चान्यत्रा, क. घ. पा. । २ ताङ्घ्रि, ख. पा.।
३ र्दिवृद्धितः, ख. पा. । ४ दलैक, ग. पा. । ५ मथ, मू. ङ. पा. ।
६ त्रकैः, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चललिङ्गस्य दैर्घ्येण स्थण्डिले ग्रन्थयः समाः ।
क्वचिद्वितस्तिमात्रं च शताधार्धार्धसूत्रकम्[1] ।१७।
पदवर्णकलाभिः स्युस्तत्त्वेन्द्ररुद्रतन्तवः ।
द्विजार्कजिनसंख्याभिः स्थिरस्थण्डिलगेहिनाम् ।१८।
पटचित्रागमानां च भवेद्ग्रन्थिस्त्रिसूत्रकम् ।
गुर्वर्थात्मार्थयोः सूत्रैस्तकर्मै[2]कादश क्रमात् ।१९।
षट्त्रिंशत्तत्त्वसंख्यानैर्ग्रन्थयो नव पञ्चधा ।
कनिष्ठामूलकक्षान्तं स्कन्धनाभ्यूर्ध्वमानकम् ।२०।
स्नानं पूजा जपं होमं ध्यानं विज्ञप्तिमेव च ।
पवित्रारोहणं कुर्यादिष्टमन्त्रैस्त्रितत्त्वतः ।२१।
प्राग्याम्येन्दुप्रतीचीषु क्रमात्स्थतैर्द्विजातिभिः[3] ।
दद्यात् पवित्रकं तद्वद्धृत्याददिक्षु चेतरैः ।२२।
शुचिः स्नाहोऽह्निकीं पूजां कृत्वा वै शेषिकां क्वचित् ।
त्रिपञ्चसूत्रकैर्वापि हृदा चामन्त्रणं विभोः[4] ।२३।
आमन्त्रितोऽसि देवेश पूजामुपहृता मया ।
गृहाणेमां महादेव समस्तविधिकारण ।२४।
मृदं सामलगन्धाम्बुसुभस्मदन्तधावनम् ।
पञ्चगव्यं कमात्तेषु तालचन्द्रनलोहकम् ।२५।

---

१ त्रकैः, ख. घ. पा. । २ त्कामै, ख. घ. पा. । ३ द्विभिः, ख.पा. ।
४ प्रभोः क. ख. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शिलां वा रोचनां चैव स्वमन्त्रेणोपयोजयेत् ।
होमद्रव्याणि सर्वाणि सकुशान्यपरापरानने ।२६।
कज्जळं कुङ्कुमं तैळं शलाका केशशोधनम् ।
ताम्बूळं गुह्यके दद्यात् साज्यं चरु नरे पुनः ।२७।
यष्टचक्षसूत्रकौपीनभिक्षापात्राणि दक्षिणो ।
ऐशान्यामासनं छत्रं पादुके योगपट्टकम् ।२८।
यत्न[1]संपन्नमेतेषां मनसा तत्प्रकल्पयेत् ।
पात्रं कृत्वा पवित्राणि प्रोक्षितानि शिवाम्भसा ।२९।
कृष्णाजिनादिाच्छाद्य मन्त्रसंहितयालभेत् ।
गन्धं पुष्पं च धूपाद्यं साक्षतं च पवित्रकम ।३०।
पठेन्मन्त्रोत्तमं विद्वानामन्त्रेण पदात्मकम् ।
शिवं निवेदयेन्मूर्ध्नि रेचकेनामृतीकृतम् ।३१।
ॐ नमो व्रतेश्वरा पूरय पूरय स्वाहा ॥
सोपवासो वदेद्रात्रौ नक्तं नक्षत्रमेव वा ।
प्रातः स्नातः शुचिः शुद्धः पूजां कुर्यात्स्ववित्ततः ।३२।
वस्त्रपूतेन तोयैन पञ्चगव्येन भक्तितः ।
पञ्चभिर्मधुरैः स्नानं जलान्तरैर्विरुक्षणम् ।३३।
गन्धतोयादिभिः स्नानं तोयमाकृष्य वाससा ।
अष्टाङ्गोऽर्घं प्रदायाथ समालभ्य प्रपूजयेत् ।३४।

१ पद, ख. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शिवकुम्भास्त्ररक्षा च मण्डळं शास्त्रचोदितम् ।
वस्त्रैः संछादितं वेश्म घटाचामरभूषणैः ।३५।
पुष्पमालां प्रलम्बन्तीं वस्त्रैर्नानाविधैर्वरैः ।
कदलीचूतमालाभिर्जातबीजसरोचकैः[1] ।३६।
पताकाध्वजदीपाद्यैर्नैवेद्यैः शोभयेद्गृहम् ।
नृत्यगीतैः कळैर्वाद्यैर्नयेद्रात्रिं महोत्सवैः ।३७।
दैशिकाञ्छिवयोगीन्द्रांल्लिङ्गिनश्च स्ववित्ततः ।
भक्त्या सन्तोषयेत् सर्वान् वस्त्रदानादिभोजनैः ।३८।
एवं कृत्वा यथोक्तं तु पवित्रारोहणं शुभम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोके महीयते ।३९।
एकरात्रं त्रिरात्रं वा पवित्रं धारयेद्गृही ।
खट्वाशयनमिथ्योक्ति[2]स्त्रीयात्रामिषवर्जकः ।४०।
चातुर्मास्यमसामर्थ्या[3]द्यतीनां रुग्भयादितः[4] ।
पूजां कृत्वा शिवं नत्वा पवित्रं च विसर्जयेत् ।४१।
कार्तिक्यां महतीं पूजां पूर्ववन्मण्डलादिकम् ।
कृत्वा क्षिपेत्पवित्राणि शिवाग्नौ वा सदाम्भसि ।४२।
दीक्षितो यो न कुर्याद्वै पवित्रारोहणं विभोः ।
स्यात्प्रायश्चित्यधोगामी कृतो रुद्रोऽब्द[5]कोटिशः ।४३।

पवित्रारोहणविधिः ।

---

१ सरावकैः, क. ख. ग. घ. ङ. पा. । २ थ्यावान्, ख. घ. ङ. पा. ।
३ समासेव्या, मू. पा. । ४ दितः, ङ. पा. । ५ द्राक्त, मू. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हेमलिङ्गाद्धनाध्यक्षो[1] विश्वेदेवाश्च तारजात् ।
ताम्रलिङ्गार्चनादर्कः पिशाचो वंशसम्भवात् ॥१४४॥
संसिद्धा वसवो घोषाद्रीतिजान्मरुतोऽर्चनात् ।
सीसजा[2]द् गुह्यकाः सर्वे लोहाद्रक्षोऽसुरान्तकाः ॥१४५॥
त्रिलोहान्मातरः सर्वा मार्तण्डस्त्वष्टलोहजात् ।
वज्रात् सुरेन्द्रमार्कण्डौ[3] मौक्तिकाच्छर्वरीप्रभुः ॥१४६॥
पौष्परागाच्छुयाचार्यो वैदूर्याद्राघवो नृपः ।
पद्मरागाद्धुताशश्च इन्द्रनीलार्चनाद्धरिः ॥१४७॥
बाणो मारकताल्लिङ्गात्स्फाटिकोत्थाज्जलाधिपः ।
वैद्रुमास्यार्चनान्नागाः शुक्रः कार्केतनात्सदा ॥१४८॥
पलकोत्थात्त वागीशो राजावर्ताच्छनैश्चरः[4] ।
पौलस्त्यो जीवजातिभ्यष्टै[5]ट्टिभात्सिद्धकिन्नराः ॥१४९॥
तुत्थजाच्च बलिः सिद्धः प्रशान्तवान् ।
अश्विनौ पक्वमृद्भूताद्गन्धर्वा दारसम्भवात् ॥१५०॥
ब्रह्मा शैलोद्भवात्सिद्धो मुनयः पटचित्रजात् ।
गन्धोद्भवाच्च[6] कन्दर्पः पौष्पलिङ्गाद्दिगम्बरः ॥१५१॥
शार्ङ्ग[7]संसेवनाद्दक्षो गजदन्ताच्च मारुति ।
कूर्मकौशि(कसि)कसम्भूताद्वासुकिर्नाथनायकः ॥१५२॥

---

१ र्चनाद्यक्षो क. ख. पा. । २ सीसका, मू. पा. । ३ मार्तण्डौ, मू. पा. । ४ द्धनेश्वरः, क. पा. । ५ तोजाद्दै क. ख. पा. । ६ द्भूताच्च, घ. पा. । ७ शार्ग, मू. ग पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नकुला[1](च्चा)र्चनात्सिद्धो हरिश्चन्द्रो नराधिपः ।
अम्बरीषश्च संसिद्धो[2] लिङ्गसंस्थापनार्चनात् ।५३।
अष्टपिष्टाङ्गजा[3] लिलङ्गादष्टौ सिद्धा गणेश्वराः ।
नावनीतात्तु संसिद्धो[4] धन्वन्तरिश्च[5] सोमपाः ।५४।
औदनस्यार्चनात्ताक्ष्यों गौडलिङ्गाद्बुधस्तथा ।
नानाफलोत्थलिङ्गानि विधिना सेवितानि च ।५५।
तेन ते मुनयः सिद्धा बालखिल्या महोदयाः ।
सैकताद्विश्वकर्मा च शचीशो लवणो[6]द्भवात ।५६।
विभीषणश्च पांशूत्थान् मूलोत्थाच्चरकोऽर्चनात् ।
वंशाङ्कुरोत्थलिङ्गाच्च सगरो नाम पार्थिवः ।५७।
पौराज्जयद्रथो राजा राहू रामठजार्चनात्[7] ।
सर्जलिङ्गाच्च[8] सौमित्रो योगिन्यः सिक्थसम्भवात् ।५८।
लेपजातपद्मजा देवी मृल्लिङ्गा[9]त्पञ्चपाण्डवाः ।
ऐहिकस्याश्रयात्सिद्धा लिखिता बहुशास्त्रतः ।५९।
ऐहिकानि यजेत्तस्मात्प्रतिष्ठारहितान्यपि ।
स्वैर्मन्त्रैः काम[10]दानि स्युः सिद्धिदानीशवाक्यतः ।६०।

---

१ लास्थ्य, ख. पा. । २ एव सुरादयः सिद्धा, घ. ङ. पा. ३ अब्ज-पिष्टोद्भवा, ख. पा. । ४ तात्कुजः सिद्धो, मू. ङ. पा. । ५ स्तु, घ. घ. पा. । ६ श्वलनो, मू. पा. वल्वलो, ख. पा. । ७ सम्भवात्, मू. पा. ८ मयाच्च, घ. ङ. पा. । विम्त्रात्, च. पा. । १० अर्धान्तःकर्म, मू. अ. पा. । स्वैर्धर्न्तैः काम, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सर्वदेवमयं लिङ्गं लिङ्गं सर्वेषु संस्थितम् ।
स्थापितं विधि[1] मन्त्रैस्तु धर्मकामार्थमोक्षदम् ।६१।
एकस्मिंस्थापिते लिङ्ग इष्टे वाखिलदेवताः ।
पूजिताः स्थापिताश्च स्युः पूज्यं स्थाप्यं च तत्त्वतः ।६२।
सर्वयज्ञतपोदानतीर्थदेवेषु[2] यत्फलम् ।
तत्फलं कोटिगुणितं स्थाप्य लिङ्गं लभेत्फलम् ।६३।
यो लिङ्गं स्थापयेदेकं[3] विधिपूर्वं सदक्षिणम् ।
सर्वागमोदितं पुण्यं[4] कोटिकोटिगुणं भवेत्[5] ।६४।
हस्तस्थकङ्कणं स्पष्टं दर्पणेनेक्षते पशुः ।
लिङ्गाङ्कितं जगत्कृत्स्नं भगाङ्कं नापि पश्यति ।६५।
सिद्धिमुक्तिसुसि[6]द्ध्यर्थं भक्तानां[7] हितकाम्यया ।
गृहीत्वागमतः सर्वं लिखतं शिवभाषितम् ।६६।
संक्षेपैकागमं दृष्ट्वा न सम्यक् सर्वनिश्चयः ।
विस्तराद्भीश्च मोहः स्यात्तमान्मध्यतरं कृतम् ।६७।
सुन्दराद्यै प्रतिष्ठोक्ता मयाप्युक्ताल्पशक्तिना ।
यदि व्रजति वै तार्क्ष्यः किं न यान्तीह षट्पदाः ।६८।
बहुशास्त्रार्थवस्त्राद्या[8] ग्रन्थसूत्रैः सुसूत्रिताः ।
अज्ञानशीतनाशाय कण्ठाचार्यैरु[9]दीरिताः ।६९।

---

१ शिव, ख. पा. २ वेदेषु, घ. पा. । ३ देवं, मू. पा. । ४ सर्वं, मू. पा. । ५ लभेत्, ख. घ. पा. । ६ प्रसि, ख. घ. ङ. पा. । ७ भक्त्या स, मू. पा. । ८ स्नार्था, मू. पा. । ९ वाच्यत्यु, ख. ग. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शब्दाक्षराण्यनो योगात्संज्ञालिङ्गप्रगोपनैः ।
अनुक्तः[३] सुधियां मध्ये कश्चित्तेनो[४]पलक्ष्यते ।७०।
आसीद्गोपालभूपः सकलवसुमतीभूषणो दोषहीन-
स्तस्याङ्गांशो[५] महात्मा कृतनृपतिधृतिर्धीरनाथः पृथुश्रीः ।
तत्पुत्रः[६] प्राप्तकीर्तिर्वचनचतुरिमा विश्रुतो भूमिचक्रे[७]
चक्रे सोऽयं[८] प्रतिष्ठाविधिमतिललितं पञ्चवक्त्रोपगीतम् ।७१।
श्रीमन्मत्तमयूरजो हरसमः शैवोऽर्जुन[९]द्योतकः
प्रख्यातो विमलादिकः शिवपरश्चाचार्यवर्योऽभवत् ।
पूज्यो निर्भयभूमिपस्य च गुरुस्तेनाभिषिक्तः स्वयं
ज्ञानीशानशिवस्तदङ्घ्रिजनितो वैरोचनो दैशिकः ।७२।
मायाकर्मादिजातत्रिविधमलहरो ज्ञानदेहावतीर्णः
शम्भोश्चाभेदरूपो मुनिजनविदितश्चोर्ध्ववक्त्राभिधानः ।
आचार्येन्द्रः प्रसिद्धः सकलजनहितः शुद्धशैवाश्रमस्थो-
यस्तस्याहं नमामि क्षितिनिहितशिराः पादपद्मं गुरोर्मे ।७३।
सिद्धान्तद्वयटङ्कशाकतक[१०] (ट) बृहत्तीक्ष्णोग्रदंष्ट्रश्च यो-
जिह्वा यस्य सकेसराणि च तथा[११] सव्यापसव्यागमौ ।
विस्तीर्णाखिलभूततन्त्रनखरो वैरोचनः केसरी
सोऽयं मत्तमृगेभदर्पदलनो भूकानेन भ्राम्यति ।७४।

३ आनन्दः, मू. अ. पा. । ४ विस्तेनु, घ. पा. । ५ स्यांशाह्वो, घ. पा. । ६ तत्तस्मात् मू. अ. ग. प.. । ७ रधीनाख्यलोकानुकम्पः, ख. घ. पा. । ८ शास्त्रं, ख. घ. पा. । ९ वे कुले, क. ख. पा. । १० हक्च गारुड, ख. घ. पा. । ११ सिरतया, मू. अ, ग. ङ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वतन्त्राध्ययनं वादः परतन्त्रावलोकनम् ।
तद्विद्याचार्यशैवाय बुद्धिमेधाकरो गुणः ।७५।
वसन्ततिलकं त्वादौ दीप्यन्ते स्रग्धरास्तथा ।
शेषाश्चानुष्टुभो मध्ये गुणसाहस्रिकं कृतम् ।७६।
हिताय दैशिकानां यदुक्तं स्वल्पधियामया ।
दुरुक्तं[१] सूक्तमाज्ञाय तत्करिष्यन्ति पण्डिताः ।७७।
नान्यदर्शयिने देयमेतच्छास्त्रं मगाय च ।
शैवेभ्य एतद्दातव्यमर्थतः शास्त्रतःसदा ।७८।
परोपं[१]याचनाच्चौरात्[२]स्नेहात् शिथिसबन्धनात् ।
कण्टका[३]खुजलाग्निभ्यो मा रक्षेत्याह पुस्तकम् ।७९।
धत्तेऽनन्ताख्यरुद्रो भुवमुपरिगतो यद्व[४]दाधारशक्ते- ।
र्जम्बुद्वीपस्य मध्ये शिखरिवरवृतो यावदास्ते[५]सुमेरुः ।
यावच्चन्द्रार्कतारामयरुचिरुचिरं प्रस्फुरत्यन्तरिक्षं[६] ।
तावद्वैरोचनस्य प्रविचरतु गुरोः पुस्तरुपात्र कीर्तिः ।८०।
यावच्छ्रीमाननन्तो धरति वसुमतीमूर्ध्वमाधारशक्ते[७]- ।

---

१ वत्नुक्तं, क. ग. पा. ।

टङ्कः पाषाणदारण, इत्यमरः ।

शाकटो भार आचित, इत्यमरः ।

१ पराय, ग. घ. ङ. पा. । २ द्दोषः मू. अ. ङ. पा. । ३ वल्मीका, क. ख. घ. ङ. पा. । ४ याव, क. ख. पा. । ५ धृता पर्वताग्रे, मू. अ. घ. ङ. पा. । भृतो यावदास्ते, ख. पा. । ६पुष्करं राजतीयं, ख. घ. पा. । ७ मघादियुक्तां, ख. पा. । त्तार शक्त्या, घ. पा. ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यावत्सप्तोत्तरी[1]यार्णववृतपृथिवीमध्यगो[2] मेरुरस्ति ।
यावच्चन्द्रार्कतारागणमणिभि[3]रिदं भ्राजते शुभ्रमभ्र-[4]
तावद्वैरोचनीया जगति चिरमियं पुस्तरुपास्तु कीर्तिः ।८१।
इति श्री (प्रतिष्ठातन्त्रे) प्रतिष्ठालक्षणसारसमुच्चये
पवित्रारोहणं नाम द्वात्रिंशो विधिः ।

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

॥ शिवम् ॥

---

१ प्तार्णवी, मू. अ. ङ. पा. । २ मध्यतो, ख. घ. पा. । ३ घृणिभि, क. ए. पा. । ४ मम्भः, मू. घ. ङ. पा. ।

समाप्त

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection